De Fide et Symbolo

EDIDIT

C. A. Heurtley

W. H. Perrins

March 00

DE FIDE ET SYMBOLO.

De Fide et Symbolo:

DOCUMENTA QUÆDAM NEC NON ALIQUORUM SS. PATRUM TRACTATUS.

EDIDIT

CAROLUS A. HEURTLEY, S.T.P.

DOM. MARGARETÆ PRÆLECTOR, ET ÆDIS CHRISTI CANONICUS.

῞Ονπερ τρόπον ὁ τοῦ σινάπεως σπόρος ἐν μικρῷ κοκκῷ πολλοὺς περιέχει τοὺς κλάδους, οὕτω καὶ ἡ Πίστις αὕτη ἐν ὀλίγοις ῥήμασι πᾶσαν τὴν ἐν τῇ παλαιᾷ καὶ καινῇ τῆς εὐσεβείας γνῶσιν ἐγκεκόλπισται.

EDITIO QUARTA, RECOGNITA ET AUCTA.

Oxonii et Londini:

APUD PARKER ET SOCIOS.

1889.

S. Cyrill. Hieros. Catech. v. § 12.

ΠΙΣΤΙΝ δὲ ἐν μαθήσει καὶ ἐπαγγελίᾳ κτῆσαι καὶ τήρησον μόνην τὴν ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας νυνί σοι παραδιδομένην, τὴν ἐκ πάσης γραφῆς ὠχυρωμένην. Ἐπειδὴ γὰρ οὐ πάντες δύνανται τὰς γραφὰς ἀναγινώσκειν, ἀλλὰ τοὺς μὲν ἰδιωτεία, τοὺς δὲ ἀσχολία τις ἐμποδίζει πρὸς τὴν γνῶσιν, ὑπὲρ τοῦ μὴ τὴν ψυχὴν ἐξ ἀμαθίας ἀπολέσθαι, ἐν ὀλίγοις τοῖς στίχοις τὸ πᾶν δόγμα τῆς πίστεως περιλαμβάνομεν. Ὅπερ καὶ ἐπ' αὐτῆς τῆς λέξεως μνημονεῦσαι ὑμᾶς βούλομαι, καὶ παρ' ἑαυτοῖς μετὰ πάσης σπουδῆς ἀπαγγεῖλαι, οὐκ εἰς χάρτας ἀπογραφομένους, ἀλλ' ἐν καρδίᾳ τῇ μνήμῃ στηλογραφοῦντας· φυλαττομένους, ἐν τῷ μελετᾷν, μὴ πού τις κατηχούμενος ἐπακούσῃ τῶν παραδεδομένων· ἔχειν τε ταύτην ἐφόδιον ἐν παντὶ τῷ χρόνῳ τῆς ζωῆς, καὶ παρὰ ταύτην ἄλλην μηκέτι δέξασθαι, μήτε ἂν ἡμεῖς αὐτοὶ μεταθέμενοι τοῖς νῦν διδασκομένοις ἐναντιολογῶμεν, μήτε ἂν ἄγγελος ἐναντίος, εἰς ἄγγελον φωτὸς μετασχηματισθεὶς, πλανῆσαι σε βούληται. Κἂν γὰρ ἡμεῖς, ἢ ἄγγελος ἐξ οὐρανοῦ εὐαγγελίσηται ὑμᾶς παρ' ὃ νῦν παρελάβετε, ἀνάθεμα ὑμῖν ἔστω. Καὶ τέως μὲν ἐπ' αὐτῆς τῆς λέξεως ἀκούων, μνημόνευσον τῆς Πίστεως. Ἐκδέχου δὲ, κατὰ τὸν δεόντα καιρὸν, τὴν ἀπὸ τῶν Θείων γραφῶν περὶ ἑκάστου τῶν ἐγκειμένων σύστασιν. Οὐ γὰρ ὡς ἔδοξεν ἀνθρώποις συνετέθη τὰ τῆς Πίστεως, ἀλλ' ἐκ πάσης γραφῆς τὰ καιριώτατα συλλεχθέντα μίαν ἀναπληροῖ τὴν τῆς Πίστεως διδασκαλίαν. Καὶ ὅνπερ τρόπον ὁ τοῦ σινάπεως σπόρος ἐν μικρῷ κόκκῳ πολλοὺς περιέχει τοὺς κλάδους, οὕτω καὶ ἡ Πίστις αὕτη ἐν ὀλίγοις ῥήμασι πᾶσαν τὴν ἐν τῇ παλαιᾷ καὶ καινῇ τῆς εὐσεβείας γνῶσιν ἐγκεκόλπισται.

DOCUMENTORUM ET TRACTATUUM INDEX.

DOCUMENTA.

I. Symbola Ecclesiæ Orientalis.

II. Symbola Ecclesiæ Occidentalis.

Appendix.

TRACTATUS.

DOCUMENTA.

I. SYMBOLA ECCLESIÆ ORIENTALIS.

1. SYMBOLUM HIEROSOLYMITANUM BAPTISMALE VETUS[a].

THE following Creed is from that one of St. Cyril's Lectures, in which he gives an account of the Baptismal Service in use in the Church of Jerusalem. St. Cyril's lectures were delivered in the year 348; but the Creed, judging from its simplicity, may well be believed to have come down unaltered from the very earliest age.

1. ΠΙΣΤΕΥΩ εἰς τὸν Πατέρα,
2. καὶ εἰς τὸν Υἱὸν,
8. καὶ εἰς τὸ Ἅγιον Πνεῦμα,
10. καὶ εἰς ἓν βάπτισμα μετανοίας.

[a] Cyril Hieros., Catech., xix. § 9.

2. SYMBOLUM EUSEBII, CÆSARIENSIS EPISCOPI[b]. A.D. 325.

This Creed was submitted to the Nicene Council for their adoption by Eusebius, and it formed the basis of the one which the Council eventually adopted. See the account which Eusebius gives of it in a letter to his flock at Cæsarea, in Socrates, Hist. Eccles., lib. i. c. 8.

1. ΠΙΣΤΕΥΟΜΕΝ εἰς ἕνα Θεὸν Πατέρα παντοκράτορα,
τὸν τῶν ἁπάντων, ὁρατῶν τε καὶ ἀοράτων, ποιητήν·
2. Καὶ εἰς ἕνα Κύριον, Ἰησοῦν Χριστὸν,
Τὸν τοῦ Θεοῦ Λόγον,
Θεὸν ἐκ Θεοῦ,
Φῶς ἐκ Φωτὸς,
Ζωὴν ἐκ Ζωῆς,
Υἱὸν μονογενῆ,
πρωτότοκον πάσης κτίσεως,
πρὸ πάντων τῶν αἰώνων ἐκ τοῦ Θεοῦ Πατρὸς γεγεννημένον·
δι' οὗ καὶ ἐγένετο τὰ πάντα·
3. Τὸν διὰ τὴν ἡμετέραν σωτηρίαν
σαρκωθέντα,
καὶ ἐν ἀνθρώποις πολιτευσάμενον,
4. Καὶ παθόντα,
5. Καὶ ἀναστάντα τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ,
6. Καὶ ἀνελθόντα πρὸς τὸν Πατέρα,
7. Καὶ ἥξοντα πάλιν ἐν δόξῃ
κρῖναι ζῶντας καὶ νεκρούς·
8. Πιστεύομεν καὶ εἰς ἓν Πνεῦμα Ἅγιον·

[b] Socrates, Hist. Eccles., lib. i. c. 8.

3. SYMBOLUM NICÆNUM[c].
A.D. 325.

The Creed of Nicæa was a deliberate declaration of the faith, put forth by a Council of the Church Universal to guard against the heresy of Arius, which had begun to make havoc of Christ's fold. Its characteristic feature, as distinguished from the Creed which Eusebius had presented to the Council, and indeed from all previous Creeds, was the insertion of the clauses *ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Πατρὸς* and *ὁμοούσιον τῷ Πατρὶ* in the second Article.

It will be observed that both this Creed and Eusebius's end at the eighth Article, the reason being doubtless, in both cases, not that the following Articles had not as yet a place in the Creed, but that, no question having been moved respecting them, it was not thought necessary to repeat them. "Confessi sunt Patres quod negabatur, tacuerunt de quo nemo quærebat." S. Hieron. ad Pammach. et Ocean. s. 4.

Ἔκθεσις συνόδου γενομένης ἐν Νικαίᾳ·

1. ΠΙΣΤΕΥΟΜΕΝ *εἰς ἕνα Θεὸν Πατέρα παντοκράτορα,*
πάντων ὁρατῶν τε καὶ ἀοράτων ποιητήν·
2. *Καὶ εἰς ἕνα Κύριον, Ἰησοῦν Χριστὸν,*
τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ,
γεννηθέντα ἐκ τοῦ Πατρὸς μονογενῆ,
τουτέστιν ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Πατρὸς,
Θεὸν ἐκ Θεοῦ,
Φῶς ἐκ Φωτὸς,
Θεὸν ἀληθινὸν ἐκ Θεοῦ ἀληθινοῦ,
γεννηθέντα, οὐ ποιηθέντα,

[c] Ex actione secunda Concil. Chalced., Labbe, iv. c. 339.

ὁμοούσιον τῷ Πατρί·
δι' οὗ τὰ πάντα ἐγένετο, τὰ τε ἐν τῷ οὐρανῷ καὶ τὰ ἐν τῇ γῇ·

3. Τὸν δι' ἡμᾶς τοὺς ἀνθρώπους καὶ διὰ τὴν ἡμετέραν σωτηρίαν
κατελθόντα,
καὶ σαρκωθέντα,
καὶ ἐνανθρωπήσαντα,
4. Παθόντα,
5. Καὶ ἀναστάντα τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ,
6. Ἀνελθόντα εἰς τοὺς οὐρανοὺς,
7. Καὶ πάλιν ἐρχόμενον
Κρῖναι ζῶντας καὶ νεκρούς·
8. Καὶ εἰς τὸ Πνεῦμα τὸ Ἅγιον·

ΤΟΥΣ δὲ λέγοντας, Ἦν ποτε ὅτε οὐκ ἦν, καὶ πρὶν γεννηθῆναι οὐκ ἦν, καὶ ὅτι ἐξ οὐκ ὄντων ἐγένετο, ἢ ἐξ ἑτέρας ὑποστάσεως ἢ οὐσίας φάσκοντας εἶναι, ἢ κτιστὸν, ἢ τρεπτὸν, ἢ ἀλλοιωτὸν τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ, τούτους ἀναθεματίζει ἡ καθολικὴ καὶ ἀποστολικὴ ἐκκλησία.

4. SYMBOLUM ARII ET EUZOII[d].

A.D. 330.

Arius, on the condemnation of his doctrine at Nicæa, had been banished to Illyria. But some time afterwards, Constantine, influenced by a presbyter whom his sister had recommended to him, was prevailed upon to summon him into his presence, and to require him to submit to him a profession of his faith in writing. This he did in the following form, unobjectionable so far as it goes, but unsatisfactory in that it evades, under terms which both parties could use, the precise point of controversy. It exemplifies, in fact, the converse of St. Jerome's remark above referred to—It acknowledged what no one questioned, it was silent as to the point in dispute.

1. ΠΙΣΤΕΥΟΜΕΝ εἰς ἕνα Θεὸν Πατέρα παντοκράτορα,
2. Καὶ εἰς Κύριον Ἰησοῦν Χριστὸν,
τὸν Υἱὸν αὐτοῦ,
τὸν ἐξ αὐτοῦ πρὸ πάντων τῶν αἰώνων γεγεννημένον,
Θεὸν,
Λόγον
Δι' οὗ τὰ πάντα ἐγένετο, τὰ τε ἐν τοῖς οὐρανοῖς καὶ τὰ ἐπὶ τῆς γῆς,
3. τὸν κατελθόντα,
καὶ σαρκωθέντα,
4. καὶ παθόντα,
5. καὶ ἀναστάντα,
6. καὶ ἀνελθόντα εἰς τοὺς οὐρανοὺς
7. καὶ πάλιν ἐρχόμενον κρῖναι ζῶντας καὶ νεκρούς·

[d] Socrates, E. H. i. 26.

8. *καὶ εἰς τὸ Ἅγιον Πνεῦμα.*
11. *καὶ εἰς σαρκὸς ἀνάστασιν*
12. *καὶ εἰς ζωὴν τοῦ μέλλοντος αἰῶνος·*
καὶ εἰς βασιλείαν οὐρανῶν·
9. *καὶ εἰς μίαν καθολικὴν ἐκκλησίαν τοῦ Θεοῦ*
τὴν ἀπὸ περάτων ἑῶς περάτων.

ΤΑΥΤΗΝ *δὲ τὴν πίστιν παρειλήφαμεν ἐκ τῶν ἁγίων εὐαγγελίων, λέγοντος τοῦ Κυρίου τοῖς ἑαυτοῦ μαθηταῖς· Πορευθέντες μαθητεύσατε πάντα τὰ ἔθνη, βαπτίζοντες αὐτοὺς εἰς ὄνομα τοῦ Πατρὸς καὶ του Υἱοῦ καὶ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος.*

5. SYMBOLUM APUD CONSTITUTIONES APOSTOLICAS[e].

Circ. A.D. 348.

NOTHING certain is known as to the date and authorship of the Apostolical Constitutions. The work is evidently a patchwork made up of documents belonging to various ages, with additions, interpolations, and retrenchments, intended to bring it into conformity with the customs of the times and with the beliefs of the several compilers; the basis of it, at all events of the first 32 sections of the VIIth Book, being without doubt the *Διδαχὴ* *'Αποστόλων* recently brought to light[f].

Epiphanius (A.D. 373) quotes it in several instances: but it is not clear that he was acquainted with more than the first six books; nor is the text which he cites identical in every instance with that which we now read; in one instance it is opposed to it. (Epiph. Hær. lxx. §§ 10, 11, compared with Apost. Const. v. § 17.) He speaks of the work with respect. But it had already fallen under the suspicion of having been tampered with, and it is not improbable that after his time it was rendered still further liable to the charge. It was on this ground condemned by the Trullan Council (A.D. 692), *Αἷς τισι πάλαι ὑπὸ τῶν ἑτεροδόξων ἐπὶ λύμῃ τῆς 'Εκκλησίας νόθα τινὰ καὶ ξένα τῆς εὐσεβείας παρενετέθησαν.*

[e] Constitt. Apostoll., lib. vii. § 41.

[f] See Bryennius, *Διδαχὴ τῶν δώδεκα 'Αποστόλων*, § ζ', and Professor Swainson's Greek Liturgies, pp. xlvi. &c., in each of which the correspondence between the two documents is exhibited.

The Creed which is here given contains one clause, *τὸν πρὸ αἰώνων εὐδοκίᾳ τοῦ Πατρὸς γεννηθέντα*, which is, to say the least, of a very suspicious character (see Athanas. contr. Arian. iii. 30), and points to a date subsequent to the rise of Arianism, as the clause *οὗ τῆς βασιλείας οὐκ ἔσται τέλος* does to a date subsequent to the heresy of Marcellus of Ancyra (see Cyril. Hieros. Catech. xv. § 27). On these grounds I have dated it as above, *circ.* A.D. 348. Like the Jerusalem Creed (p. 1) it is a Baptismal Formulary.

1. ΠΙΣΤΕΥΩ *καὶ βαπτίζομαι εἰς ἕνα ἀγέννητον, μόνον,*
 ἀληθινὸν Θεὸν, Παντοκράτορα,
 τὸν Πατέρα τοῦ Χριστοῦ,
 κτίστην καὶ δημιουργὸν τῶν ἁπάντων,
 ἐξ οὗ τὰ πάντα·
2. *Καὶ εἰς τὸν Κύριον Ἰησοῦν τὸν Χριστὸν,*
 τὸν μονογενῆ αὐτοῦ Υἱὸν,
 τὸν πρωτότοκον πάσης κτίσεως,
 τὸν πρὸ αἰώνων εὐδοκίᾳ τοῦ Πατρὸς γεννηθέντα,
 [*οὐ κτισθέντα·*]
 δι' οὗ τὰ πάντα ἐγένετο, τὰ ἐν οὐρανοῖς καὶ ἐπὶ γῆς,
 ὁρατά τε καὶ ἀόρατα·
3. *Τὸν ἐπ' ἐσχάτων ἡμερῶν κατελθόντα ἐξ οὐρανῶν,*
 καὶ σάρκα ἀναλαβόντα,
 καὶ ἐκ τῆς ἁγίας παρθένου Μαρίας γεννηθέντα,
 καὶ πολιτευσάμενον ὁσίως κατὰ τοὺς νόμους
 τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς αὐτοῦ,
4. *Καὶ σταυρωθέντα ἐπὶ Ποντίου Πιλάτου,*
 καὶ ἀποθανόντα ὑπὲρ ἡμῶν,
5. *Καὶ ἀναστάντα ἐκ νεκρῶν μετὰ τὸ παθεῖν*
 τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ,

6. Καὶ ἀνελθόντα εἰς τοὺς οὐρανοὺς,
καὶ καθεσθέντα ἐν δεξίᾳ τοῦ Πατρὸς,
7. Καὶ πάλιν ἐρχόμενον, ἐπὶ συντελείᾳ τοῦ αἰῶνος, μετὰ δόξης,
κρῖναι ζῶντας καὶ νεκροὺς,
οὗ τῆς βασιλείας οὐκ ἔσται τέλος·
8. Βαπτίζομαι καὶ εἰς τὸ Πνεῦμα τὸ Ἅγιον,
τουτέστι τὸν Παράκλητον,
τὸ ἐνεργῆσαν ἐν πᾶσιν τοῖς ἀπ' αἰῶνος ἁγίοις,
ὕστερον δὲ ἀποσταλὲν καὶ τοῖς ἀποστόλοις παρὰ τοῦ Πατρὸς, κατὰ τὴν ἐπαγγελίαν τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν, Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ, καὶ μετὰ τοὺς ἀποστόλους δε πᾶσι τοῖς πιστεύουσιν·
9. Ἐν τῇ ἁγίᾳ καθολικῇ ἐκκλησίᾳ·
11. Εἰς σαρκὸς ἀνάστασιν·
10. Καὶ εἰς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν·
12. Καὶ εἰς βασιλείαν οὐρανῶν,
καὶ εἰς ζωὴν τοῦ μέλλοντος αἰῶνος.

6. SYMBOLUM HIEROSOLYMITANUM [g].

A.D. 348.

St. Cyril's Lectures, which were delivered to the Catechumens whom he was preparing for baptism, are occupied, for the most part, with an Exposition of the Creed of Jerusalem, of which Church he was then a presbyter and afterwards bishop. The following is the Creed as it is to be collected from the Exposition. Cyril himself nowhere gives it continuously.

1. ΠΙΣΤΕΥΟΜΕΝ εἰς ἕνα Θεὸν, Πατέρα παντοκράτορα,
ποιητὴν οὐρανοῦ καὶ γῆς, ὁρατῶν τε πάντων καὶ ἀοράτων·
2. Καὶ εἰς ἕνα Κύριον, Ἰησοῦν Χριστὸν,
τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ τὸν μονογενῆ,
τὸν ἐκ τοῦ Πατρὸς γεννηθέντα Θεὸν ἀληθινὸν
πρὸ πάντων αἰώνων,
δι' οὗ τὰ πάντα ἐγένετο·
3. Ἐν σαρκὶ παραγενόμενον,
καὶ ἐνανθρωπήσαντα
ἐκ Παρθένου καὶ Πνεύματος Ἁγίου·
4. Σταυρωθέντα,
καὶ ταφέντα,
5. Ἀναστάντα τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ,
6. Καὶ ἀνελθόντα εἰς τοὺς οὐρανοὺς,
καὶ καθίσαντα ἐκ δεξιῶν τοῦ Πατρὸς
7. Καὶ ἐρχόμενον ἐν δόξῃ,
κρῖναι ζῶντας καὶ νεκρούς·
οὗ τῆς βασιλείας οὐκ ἔσται τέλος·

[g] Cyril. Hieros. Catecheses.

8. Καὶ εἰς ἓν Ἅγιον Πνεῦμα,
τὸν Παράκλητον,
τὸ λαλῆσαν ἐν τοῖς προφήταις·
10. Καὶ εἰς ἓν βάπτισμα μετανοίας εἰς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν·
9. Καὶ εἰς μίαν ἁγίαν καθολικὴν Ἐκκλησίαν·
11. Καὶ εἰς σαρκὸς ἀνάστασιν·
12. Καὶ εἰς ζωὴν αἰώνιον.

7, 8. SYMBOLA APUD EPIPHANIUM[h].

A.D. 373.

The two following Creeds are preserved by Epiphanius in his Ancorate, which was written, as he states, in the year 373. The former, which is identical, save in two particulars, with the Constantinopolitan Creed, he attributes, after the Apostles, to the Fathers of the Nicene Council—*Αὕτη μὲν ἡ πίστις παρεδόθη ἀπὸ τῶν ἁγίων ἀποστόλων, καὶ ἐν ἐκκλησίᾳ τῇ ἁγίᾳ πόλει ἀπὸ πάντων ὁμοῦ τῶν ἁγίων ἐπισκόπων, ὑπὲρ τριακοσίων δέκα τὸν ἀριθμόν.*

The second Creed is an expansion of the former, as that was of the original Nicene Creed, on those points on which the recent heresies of Apollinaris and Macedonius had made it necessary to define the faith with increased precision.

I.

1. ΠΙΣΤΕΥΟΜΕΝ *εἰς ἕνα Θεὸν Πατέρα παντοκράτορα,*
ποιητὴν οὐρανοῦ τε καὶ γῆς, ὁρατῶν τε πάντων καὶ ἀοράτων·
2. *Καὶ εἰς ἕνα Κύριον, Ἰησοῦν Χριστὸν,*
τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ τὸν μονογενῆ,
τὸν ἐκ τοῦ Πατρὸς γεννηθέντα πρὸ πάντων τῶν αἰώνων,
τουτέστιν ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Πατρὸς,
Φῶς ἐκ Φωτὸς,
Θεὸν ἀληθινὸν ἐκ Θεοῦ ἀληθινοῦ,

[h] Epiphan. Ancorat., cc. 120, 121.

γεννηθέντα, οὐ ποιηθέντα,
ὁμοούσιον τῷ Πατρί·
δι᾽ οὗ τὰ πάντα ἐγένετο, τά τε ἐν τοῖς οὐρανοῖς καὶ τὰ
ἐν τῇ γῇ·
3. Τὸν δι᾽ ἡμᾶς τοὺς ἀνθρώπους καὶ διὰ τὴν
ἡμετέραν σωτηρίαν
κατελθόντα ἐκ τῶν οὐρανῶν,
καὶ σαρκωθέντα
ἐκ Πνεύματος Ἅγιου καὶ Μαρίας τῆς Παρθένου,
καὶ ἐνανθρωπήσαντα·
4. σταυρωθέντα τε ὑπὲρ ἡμῶν ἐπὶ Ποντίου Πιλάτου,
καὶ παθόντα,
καὶ ταφέντα,
5. Καὶ ἀναστάντα τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ,
κατὰ τὰς γραφὰς,
6. Καὶ ἀνελθόντα εἰς τοὺς οὐρανοὺς,
καὶ καθεζόμενον ἐκ δεξιῶν τοῦ Πατρὸς,
7. Καὶ πάλιν ἐρχόμενον μετὰ δόξης
κρῖναι ζῶντας καὶ νεκροὺς,
οὗ τῆς βασιλείας οὐκ ἔσται τέλος·
8 Καὶ εἰς τὸ Πνεῦμα τὸ Ἅγιον,
Κύριον,
καὶ ζωοποιὸν,
τὸ ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐκπορευόμενον,
τὸ σὺν Πατρὶ καὶ Υἱῷ συμπροσκυνούμενον καὶ συν-
δοξαζόμενον,
τὸ λαλῆσαν διὰ τῶν προφητῶν·
9. Εἰς μίαν ἁγίαν καθολικὴν καὶ ἀποστολικὴν
Ἐκκλησίαν·
10. Ὁμολογοῦμεν ἓν βάπτισμα εἰς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν·
11. Προσδοκῶμεν ἀνάστασιν νεκρῶν,
12. Καὶ ζωὴν τοῦ μέλλοντος αἰῶνος. ἀμήν.

ΤΟΥΣ δὲ λέγοντας, Ἦν ποτε ὅτε οὐκ ἦν, καὶ πρὶν γεννηθῆναι οὐκ ἦν, ἢ ὅτι ἐξ οὐκ ὄντων ἐγένετο, ἢ ἐξ ἑτέρας ὑποστάσεως ἢ οὐσίας φάσκοντας εἶναι ῥευστὸν ἢ ἀλλοιωτὸν τὸν τοῦ Θεοῦ Υἱὸν, τουτοὺς ἀναθεματίζει ἡ καθολικὴ καὶ ἀποστολικὴ Ἐκκλησία.

II.

1. ΠΙΣΤΕΥΟΜΕΝ εἰς ἕνα Θεὸν Πατέρα παντοκράτορα,
πάντων, ἀοράτων τε καὶ ὁρατῶν, ποιητήν·
2. Καὶ εἰς ἕνα Κύριον, Ἰησοῦν Χριστὸν,
τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ,
γεννηθέντα ἐκ Θεοῦ Πατρὸς μονογενῆ,
τουτέστιν ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Πατρὸς,
Θεὸν ἐκ Θεοῦ,
Φῶς ἐκ Φωτὸς,
Θεὸν ἀληθινὸν ἐκ Θεοῦ ἀληθινοῦ,
γεννηθέντα οὐ ποιηθέντα,
ὁμοούσιον τῷ Πατρί·
δι' οὗ τὰ παντὰ ἐγένετο, τα τε ἐν τοῖς οὐρανοῖς
καὶ τὰ ἐν τῇ γῇ, ὁρατὰ τε καὶ ἀόρατα·
3. Τὸν δι' ἡμᾶς τοὺς ἀνθρώπους καὶ διὰ τὴν ἡμετέραν σωτηρίαν
κατελθόντα,
καὶ σαρκωθέντα,
τουτέστι γεννηθέντα τελείως
ἐκ τῆς ἁγίας Μαρίας τῆς αεὶπαρθένου
διὰ πνεύματος Ἁγίου,
ἐνανθρωπήσαντα,
τουτέστι τέλειον ἄνθρωπον λαβόντα,
ψυχὴν καὶ σῶμα καὶ νοῦν καὶ πάντα, εἴ τι ἔστιν ἄνθρωπος, χωρὶς ἁμαρτίας,
οὐκ ἀπὸ σπέρματος ἀνδρὸς,

οὐδὲ ἐν ἀνθρώπῳ,
ἀλλ' εἰς ἑαυτὸν σάρκα ἀναπλάσαντα εἰς μίαν ἁγίαν ἑνότητα,
οὐ καθάπερ ἐν προφήταις ἐνέπνευσέ τε καὶ ἐλάλησε καὶ ἐνήργησεν,
ἀλλὰ τελείως ἐνανθρωπήσαντα·
ὁ γὰρ Λόγος σὰρξ ἐγένετο,
οὐ τροπὴν ὑποστὰς,
οὐδὲ μεταβαλὼν τὴν ἑαυτοῦ Θεότητα εἰς ἀνθρωπότητα,
εἰς μίαν συνενώσαντα ἑαυτοῦ ἁγίαν τελειότητά τε καὶ Θεότητα,
εἷς γάρ ἐστιν Κύριος Ἰησοῦς Χριστὸς καὶ οὐ δύο,
ὁ αὐτὸς Θεὸς, ὁ αὐτὸς Κύριος, ὁ αὐτὸς βασιλεύς·

4. Παθόντα δὲ τὸν αὐτὸν ἐν σάρκι,

5. Καὶ ἀναστάντα,
καὶ ἀνελθόντα εἰς τοὺς οὐρανοὺς ἐν αὐτῷ τῷ σώματι,
ἐνδόξως καθίσαντα ἐν δεξιᾷ τοῦ Πατρός·

7. Ἐρχόμενον ἐν αὐτῷ τῷ σώματι ἐν δόξῃ
κρῖναι ζῶντας καὶ νεκρούς,
οὗ τῆς βασιλείας οὐκ ἔσται τέλος·

8. Καὶ εἰς τὸ Ἅγιον Πνεῦμα πιστεύομεν,
τὸ λαλῆσαν ἐν νόμῳ,
καὶ κηρύξαν ἐν τοῖς προφήταις,
καὶ καταβὰν ἐπὶ τὸν Ἰορδάνην,
λαλοῦν ἐν ἀποστόλοις,
οἰκοῦν ἐν ἁγίοις·
οὕτως δὲ πιστεύομεν ἐν Αὐτῷ,
ὅτι ἐστὶ Πνεῦμα ἅγιον,
Πνεῦμα Θεοῦ,
Πνεῦμα τέλειον,
Πνεῦμα παράκλητον,
ἄκτιστον,

ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐκπορευόμενον,
καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ λαμβανόμενον καὶ πιστευόμενον·
9. Πιστεύομεν εἰς μίαν καθολικὴν καὶ ἀποστολικὴν
ἐκκλησίαν·
10. Καὶ εἰς ἓν βάπτισμα μετανοίας·
11. Καὶ εἰς ἀνάστασιν νεκρῶν,
καὶ κρίσιν δικαίαν ψυχῶν καὶ σωμάτων·
12. Καὶ εἰς βασιλείαν οὐρανῶν,
καὶ εἰς ζωὴν αἰώνιον.

ΤΟΥΣ δὲ λέγοντας, Ὅτι ἦν ποτε ὅτε οὐκ ἦν ὁ Υἱὸς ἢ τὸ Πνεῦμα τὸ Ἅγιον, ἢ ὅτι ἐξ οὐκ ὄντων ἐγένετο, ἢ ἐξ ἑτέρας ὑποστάσεως ἢ οὐσίας φάσκοντας εἶναι τρεπτὸν, ἢ ἀλλοιωτὸν, τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ ἢ τὸ Ἅγιον Πνεῦμα, τουτοὺς ἀναθεματίζει ἡ καθολικὴ καὶ ἀποστολικὴ ἐκκλησία, ἡ μήτηρ ὑμῶν τε καὶ ἡμῶν. Καὶ παλὶν ἀναθεματίζομεν τοὺς μὴ ὁμολογοῦντας ἀνάστασιν νεκρῶν, καὶ πάσας τὰς αἱρέσεις τὰς μὴ ἐκ ταύτης τῆς ὀρθῆς πίστεως οὔσας.

9. SYMBOLUM CONSTANTINOPOLITANUM[i].

A.D. 381.

This Creed, as I have already intimated, is identical, save in two omissions, both in Art. 2, with the former of the Creeds given by Epiphanius[j].

It is commonly said to have been framed by Gregory Nyssen[k], and to have been adopted and authoritatively sanctioned by the Council of Constantinople. On this latter point, however, doubts have been raised. The Acts of the Council are lost, and the Creed, though appended to the Canons in some records, is wanting in others. Gregory of Nazianzus, writing to Cledonius of the Rule of Faith, some time after the Council, makes no mention of it, while yet acknowledging that the Creed of Nicæa is incomplete on the doctrine of the Holy Spirit, Epist. 102 (Héfélé, ii. p. 198). No mention of it was made at Ephesus, nor is it heard of till at Chalcedon, in the 2nd Session, it was read after the Creed of Nicæa as "the Holy Faith in accordance with that of Nicæa which the 150 Fathers set forth." (Labbe, iv. c. 342.) The Council accepted and ratified it, and inserted it in their Definition of Faith. Thus, in any case, it comes to us with the full sanction of a General Council, and for all practical purposes, so far as its authority is concerned, it is of no consequence whether that Council was the 2nd or the 4th.

It has been suggested that the Constantinopolitan

[i] Ex Act. Secund. Concil. Chalced., Labbe, iv. p. 342.

[j] The question as to the origin of the Constantinopolitan Creed and the basis on which it was framed, is discussed at length by Dr. Hort, in the second of his two Dissertations.

[k] Niceph., Hist. Eccles., l. xii. c. 3.

Creed was based not upon the Nicene but upon the Jerusalem Formulary. The Chalcedon Fathers however regarded it simply as an enlargement of the Nicene on those points on which the recent heresies of Apollinaris and Macedonius had rendered greater precision necessary. (Def. Fid., below, pp. 24 and 26.) In the earliest mention of it (Epiphan. Ancorat. 120, above referred to) it is attributed to the Nicene Fathers, and by the name of the Nicene Creed, when there has been no occasion to distinguish it from the Original Nicene Creed, it has been usually denominated.

The Creed varies, as it is well known, in one important particular from the formulary now used throughout Western Christendom; it makes no mention of the procession from the Son in the eighth article. When the "Filioque" was first inserted is not certainly known. The earliest copy of the Constantinopolitan Creed in which it is found is that which was recited at the third Council of Toledo, A.D. 589. But there are doubts as to the genuineness of the text. Earlier dates have been assigned by some, as a Gallician Council, A.D. 447 or 448, and the first Council of Bracara, A.D. 411. But though Confessions of faith, containing the assertion of the procession from the Son, are given as recited at these Councils, the Constantinopolitan formulary is not one of them.

Ἡ ἁγία Πίστις, ἣν ἐξέθεντο οἱ ἅγιοι πατέρες ρν´ συμφωνοῦσα τῇ ἁγίᾳ καὶ μεγάλῃ συνόδῳ τῇ ἐν Νικαίᾳ.

1. ΠΙΣΤΕΥΟΜΕΝ *εἰς ἕνα Θεὸν Πατέρα παντοκράτορα, ποιητὴν οὐρανοῦ καὶ γῆς, ὁρατῶν τε πάντων καὶ ἀοράτων·*

2. Καὶ εἰς ἕνα Κύριον, Ἰησοῦν Χριστὸν,
τὸν υἱὸν τοῦ Θεοῦ τὸν μονογενῆ,
τὸν ἐκ τοῦ Πατρὸς γεννηθέντα πρὸ πάντων τῶν αἰώνων,
Φῶς ἐκ Φωτὸς,
Θεὸν ἀληθινὸν ἐκ Θεοῦ ἀληθινοῦ,
γεννηθέντα οὐ ποιηθέντα,
ὁμοούσιον τῷ Πατρὶ·
δι' οὗ τὰ πάντα ἐγένετο·

3. Τὸν δι' ἡμᾶς τοὺς ἀνθρώπους καὶ διὰ τὴν ἡμετέραν σωτηρίαν
κατελθόντα ἐκ τῶν οὐρανῶν,
καὶ σαρκωθέντα
ἐκ Πνεύματος ἁγίου καὶ Μαρίας τῆς Παρθένου,
καὶ ἐνανθρωπήσαντα·

4. Σταυρωθέντα τε ὑπὲρ ἡμῶν ἐπὶ Ποντίου Πιλάτου,
καὶ παθόντα,
καὶ ταφέντα·

5. Καὶ ἀναστάντα τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ,
κατὰ τὰς γραφάς·

6. Καὶ ἀνελθόντα εἰς τοὺς οὐρανοὺς
καὶ καθεζόμενον ἐκ δεξιῶν τοῦ Πατρὸς,

7. Καὶ πάλιν ἐρχόμενον μετὰ δόξης
κρῖναι ζῶντας καὶ νεκρούς·
οὗ τῆς βασιλείας οὐκ ἔσται τέλος·

8. Καὶ εἰς τὸ Πνεῦμα τὸ Ἅγιον,
τὸ Κύριον,
καὶ τὸ ζωοποιὸν,
τὸ ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐκπορευόμενον,
τὸ σὺν Πατρὶ καὶ Υἱῷ συμπροσκυνούμενον καὶ συνδοξαζόμενον,
τὸ λαλῆσαν διὰ τῶν προφητῶν·

9. Εἰς μίαν ἁγίαν καθολικὴν καὶ ἀποστολικὴν Ἐκκλησίαν·

10. Ὁμολογοῦμεν ἓν βάπτισμα εἰς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν·

11. Προσδοκῶμεν ἀνάστασιν νεκρῶν,

12. Καὶ ζωὴν τοῦ μέλλοντος αἰῶνος. ἀμήν.

10. DEFINITIO FIDEI APUD CONCILIUM CHALCEDONENSE[1].

A.D. 451.

The *Definitio Fidei* of the Council of Chalcedon bears much the same relation to the Creeds of Nicæa and Constantinople that the Athanasian Creed does to the Apostles'. While it embodies the two first-mentioned, it expands the Article relating to the Incarnation in like manner as the Athanasian Creed expands both that Article and the Articles which relate to the sacred Trinity.

The heresies which the *Definitio Fidei* had especially in view were those of Nestorius and Eutyches. Nestorius had already been condemned by the Council of Ephesus; but it was necessary in guarding against the errors of Eutyches to guard against those of Nestorius also.

It should be noticed how careful the Council are to guard against the supposition that they are putting forth a new Confession of Faith, and thus contravening the seventh Canon of the Council of Ephesus.

Ἡ ἉΓΙΑ *καὶ μεγάλη καὶ οἰκουμενικὴ Σύνοδος, ἡ κατὰ Θεοῦ χάριν καὶ θέσπισμα τῶν εὐσεβεστάτων καὶ φιλοχρίστων ἡμῶν Βασιλέων, Μαρκιανοῦ καὶ Οὐαλεντινιανοῦ Αὐγούστων, συναχθεῖσα ἐν τῇ Καλχηδονέων μητροπόλει τῆς Βιθυνῶν ἐπαρχίας, ἐν τῷ μαρτυρίῳ τῆς ἁγίας καὶ καλλινίκου μάρτυρος Εὐφημίας, ὥρισε τὰ ὑποτεταγμένα·*

[1] Labbe, iv. p. 562, &c.

Ὁ ΚΥΡΙΟΣ ἡμῶν καὶ Σωτὴρ, Ἰησοῦς Χριστὸς, τῆς πίστεως τὴν γνῶσιν τοῖς μαθηταῖς βεβαιῶν, ἔφη· ‘Εἰρήνην τὴν ἐμὴν ἀφίημι ὑμῖν, εἰρήνην τὴν ἐμὴν δίδωμι ὑμῖν·’ ὥστε μηδένα πρὸς τὸν πλησίον διαφωνεῖν ἐν τοῖς δόγμασι τῆς εὐσεβείας, ἀλλ' ἐπίσης ἅπασι τὸ τῆς ἀληθείας ἐπιδείκνυσθαι κήρυγμα. Ἐπειδὴ δὲ οὐ παύεται διὰ τῶν ἑαυτοῦ ζιζανίων ὁ πονηρὸς τοῖς τῆς εὐσεβείας ἐπιφυόμενος σπέρμασι, καί τι καινὸν κατὰ τῆς ἀληθείας ἐφευρίσκων ἀεὶ, διὰ τοῦτο συνήθως ὁ Δεσπότης προνοούμενος τοῦ ἀνθρωπίνου γένους, τὸν εὐσεβῆ τοῦτον καὶ πιστότατον πρὸς ζῆλον ἀνέστησε βασιλέα, καὶ τοὺς ἁπανταχῆ τῆς ἱερωσύνης πρὸς ἑαυτὸν ἀρχηγοὺς συνεκάλεσεν, ὥστε, τῆς χάριτος τοῦ πάντων ἡμῶν Δεσπότου Χριστοῦ ἐνεργούσης, πᾶσαν μὲν τοῦ ψεύδους τῶν τοῦ Χριστοῦ προβάτων ἀποσείσασθαι λύμην, τοῖς δὲ τῆς ἀληθείας αὐτὰ καταπιαίνειν βλαστήμασιν. Ὃ δὴ καὶ πεποιήκαμεν, κοινῇ ψήφῳ τὰ τῆς πλάνης ἀπελάσαντες δόγματα, τὴν δὲ ἀπλανῆ τῶν Πατέρων ἀνανεωσάμενοι πίστιν, τὸ τῶν τριακοσίων δεκαοκτὼ σύμβολον τοῖς πᾶσι κηρύξαντες, καὶ ὡς οἰκείους τοὺς τοῦτο τὸ σύνθεμα τῆς εὐσεβείας δεξαμένους Πατέρας ἐπιγραψάμενοι, οἵπερ εἰσὶν οἱ μετὰ ταῦτα ἐν τῇ μεγάλῃ Κωνσταντινουπόλει συνελθόντες ρν', καὶ αὐτοὶ τὴν αὐτὴν ἐπισφραγισάμενοι πίστιν. Ὁρίζομεν τοίνυν, (τὴν τάξιν καὶ τοὺς περὶ τῆς πίστεως ἅπαντας τύπους φυλάττοντες καὶ ἡμεῖς τῆς κατ' Ἔφεσον πάλαι γεγενημένης ἁγίας Συνόδου, ἧς ἡγεμόνες οἱ ἁγιώτατοι τὴν μνήμην Κελεστῖνος, ὁ τῆς Ῥωμαίων, καὶ Κυρίλλος, ὁ τῆς Ἀλεξανδρέων, ἐτύγχανον,) προλάμπειν μὲν τῆς ὀρθῆς καὶ ἀμωμήτου πίστεως τὴν ἔκθεσιν τῶν τιη' ἁγίων καὶ μακαρίων Πατέρων τῶν ἐν Νικαίᾳ, ἐπὶ τοῦ εὐσεβοῦς μνήμης Κωνσταντίνου τοῦ γενομένου Βασιλέως, συναχθέντων· κρατεῖν δὲ καὶ τὰ παρὰ τῶν ρν' ἁγίων Πατέρων ἐν Κωνσταντινουπόλει ὁρισθέντα, πρὸς ἀναίρεσιν μὲν τῶν τότε φυεισῶν αἱρέσεων, βεβαίωσιν δὲ τῆς αὐτῆς καθολικῆς καὶ ἀποστολικῆς ἡμῶν πίστεως.

Σύμβολον τῶν ἐν Νικαίᾳ τιή.

Πιστεύομεν εἰς ἕνα Θεὸν, Πατέρα παντοκράτορα, πάντων ὁρατῶν τε καὶ αὐράτων ποιητήν· καὶ εἰς ἕνα Κύριον Ἰησοῦν Χριστὸν, τὸν υἱὸν τοῦ Θεοῦ, τὸν γεννηθέντα ἐκ τοῦ Πατρὸς μονογενῆ, τουτέστιν, ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Πατρὸς, Θεὸν ἐκ Θεοῦ, φῶς ἐκ φωτὸς, Θεὸν ἀληθινὸν ἐκ Θεοῦ ἀληθινοῦ, γεννηθέντα οὐ ποιηθέντα, ὁμοούσιον τῷ Πατρὶ, δι' οὗ τὰ πάντα ἐγένετο· τὸν, δι' ἡμᾶς τοὺς ἀνθρώπους καὶ διὰ τὴν ἡμετέραν σωτηρίαν, κατελθόντα ἐκ τῶν οὐράνων, καὶ σαρκωθέντα ἐκ Πνεύματος ἁγίου καὶ Μαρίας τῆς Παρθένου, καὶ ἐνανθρωπήσαντα, σταυρωθέντα τε ὑπὲρ ἡμῶν ἐπὶ Ποντίου Πιλάτου, καὶ παθόντα, καὶ ταφέντα, καὶ ἀναστάντα τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ κατὰ τὰς γραφὰς, καὶ ἀνελθόντα εἰς τοὺς οὐρανοὺς, καὶ καθεζόμενον ἐν δεξιᾷ τοῦ Πατρὸς, καὶ πάλιν ἐρχόμενον μετὰ δόξης κρῖναι ζῶντας καὶ νεκροὺς, οὗ τῆς Βασιλείας οὐκ ἔσται τέλος· καὶ εἰς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, τὸ κύριον, τὸ ζωοποίον. Τοὺς δὲ λεγόντας, ἦν ποτε ὅτε οὐκ ἦν, καὶ πρὶν γεννῆθναι οὐκ ἦν, καὶ ὅτι ἐξ οὐκ ὄντων ἐγένετο, ἢ ἐξ ἑτέρας ὑποστάσεως ἢ οὐσίας φάσκοντας εἶναι, ἢ τρεπτὸν, ἢ ἀλλοιωτὸν τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ, τούτους ἀναθεματίζει ἡ καθολικὴ καὶ ἀποστολικὴ ἐκκλησία.

The above is here given in full, since it varies from the original Nicene Creed at p. 5 above, as recited at the 2nd Session.

Then follows the Constantinopolitan Creed, *τὸ τῶν ρν' ἁγίων πατέρων σύμβολον τῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει συναχθέντων*, which is identical with the Constantinopolitan Creed at p. 19.

Ἤρκει μὲν οὖν εἰς ἐντελῆ τῆς εὐσεβείας ἐπίγνωσίν τε καὶ βεβαίωσιν τὸ σοφὸν καὶ σωτήριον τοῦτο τῆς θείας χάριτος σύμβολον· περί τε γὰρ τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος ἐκδιδάσκει τὸ τέλειον, καὶ τοῦ Κυρίου τὴν ἐνανθρώπησιν

τοῖς πιστῶς δεχομένοις παρίστησιν. Ἀλλ' ἐπειδήπερ οἱ τῆς ἀληθείας ἀθετεῖν ἐπιχειροῦντες τὸ κήρυγμα διὰ τῶν οἰκείων αἱρέσεων τὰς κενοφωνίας ἀπέτεκον, οἱ μὲν τὸ τῆς δι' ἡμᾶς τοῦ Κυρίου οἰκονομίας μυστήριον παραφθείρειν τολμῶντες, καὶ τὴν Θεοτόκον ἐπὶ τῆς Παρθένου φωνὴν ἀπαρνούμενοι, οἱ δὲ σύγχυσιν καὶ κρᾶσιν εἰσάγοντες, καὶ μίαν εἶναι φύσιν τῆς σαρκὸς καὶ τῆς Θεότητος ἀνοήτως ἀναπλάττοντες, καὶ παθητὴν τοῦ Μονογενοῦς τὴν θείαν φύσιν τῇ συγχύσει τερατευόμενοι, διὰ τοῦτο πᾶσαν αὐτοῖς ἀποκλεῖσαι κατὰ τῆς ἀληθείας μηχανὴν βουλομένη ἡ παροῦσα νῦν αὕτη ἁγία μεγάλη καὶ οἰκουμενικὴ Σύνοδος, τὸ τοῦ κηρύγματος ἄνωθεν ἀσάλευτον ἐκδιδάσκουσα, ὥρισε προηγουμένως, τῶν τριακοσίων δεκαοκτὼ ἁγίων Πατέρων τὴν πίστιν μένειν ἀπαρεγχείρητον, καὶ διὰ μὲν τοὺς τῷ Πνεύματι τῷ Ἁγίῳ μαχομένους, τὴν χρόνοις ὕστερον παρὰ τῶν ἐπὶ τῆς βασιλευούσης πόλεως συνελθόντων ἑκατὸν πεντήκοντα ἁγίων Πατέρων περὶ τῆς τοῦ Πνεύματος οὐσίας παραδοθεῖσαν διδασκαλίαν κυροῖ, ἣν ἐκεῖνοι τοῖς πᾶσιν ἐγνώρισαν, οὐκ ὥς τι λεῖπον τοῖς προλαβοῦσιν ἐπάγοντες, ἀλλὰ τὴν περὶ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος αὐτῶν ἔννοιαν κατὰ τῶν τὴν αὐτοῦ δεσποτείαν ἀθετεῖν πειρωμένων γραφικαῖς μαρτυρίαις τρανώσαντες. Διὰ δὲ τοὺς τὸ τῆς οἰκονομίας παραφθείρειν ἐπιχειροῦντας μυστήριον, καὶ ψιλὸν ἄνθρωπον εἶναι τὸν ἐκ τῆς ἁγίας τεχθέντα Μαρίας ἀναιδῶς ληρῳδοῦντας, τὰς τοῦ μακαρίου Κυρίλλου, τοῦ τῆς Ἀλεξανδρέων Ἐκκλησίας γενομένου ποιμένος, συνοδικὰς ἐπιστολὰς πρὸς Νεστόριον καὶ πρὸς τοὺς τῆς ἀνατολῆς ἁρμοδίους οὔσας ἐδέξατο, εἰς ἔλεγχον μὲν τῆς Νεστορίου φρενοβλαβείας, ἑρμηνείαν δὲ τῶν ἐν εὐσεβεῖ ζήλῳ τοῦ σωτηρίου συμβόλου ποθούντων τὴν ἔννοιαν· αἷς καὶ τὴν ἐπιστολὴν τοῦ τῆς μεγίστης καὶ πρεσβυτέρας Ῥώμης προέδρου, τοῦ μακαριωτάτου καὶ ἁγιωτάτου Ἀρχιεπισκόπου Λέοντος, τὴν γραφεῖσαν πρὸς τὸν ἐν ἁγίοις Ἀρχιεπίσκοπον Φλαυιανὸν, ἐπ' ἀναιρέσει τῆς Εὐτυχοῦς κακονοίας,

ἅτε δὴ τῇ τοῦ μεγάλου Πέτρου ὁμολογίᾳ συμβαίνουσαν, καὶ κοινήν τινα στήλην ὑπάρχουσαν κατὰ τῶν κακοδοξούντων, εἰκότως συνήρμοσε πρὸς τὴν τῶν ὀρθοδόξων δογμάτων βεβαίωσιν. Τοῖς τε γὰρ εἰς υἱῶν δυάδα τὸ τῆς οἰκονομίας διασπᾷν ἐπιχειροῦσι μυστήριον παρατάττεται, καὶ τοὺς παθητὴν τοῦ Μονογενοῦς λέγειν τολμῶντας τὴν Θεότητα τοῦ τῶν ἱερῶν ἀπωθεῖται συλλόγου, καὶ τοῖς ἐπὶ τῶν δύο φύσεων τοῦ Χριστοῦ κρᾶσιν ἢ σύγχυσιν ἐπινοοῦσιν ἀνθίσταται, καὶ τοὺς οὐρανίου ἢ ἑτέρας τινὸς ὑπάρχειν οὐσίας τὴν ἐξ ἡμῶν ληφθεῖσαν αὐτῷ τοῦ δούλου μορφὴν παραπαίοντας ἐξελαύνει, καὶ τοὺς δύο μὲν πρὸ τῆς ἑνώσεως φύσεις τοῦ Κυρίου μυθεύοντας, μίαν δὲ μετὰ τὴν ἕνωσιν ἀναπλάττοντας ἀναθεματίζει.

ἙΠΟΜΕΝΟΙ τοίνυν τοῖς ἁγίοις Πατράσιν, ἕνα καὶ τὸν αὐτὸν ὁμολογοῦμεν Υἱὸν τὸν Κύριον ἡμῶν, Ἰησοῦν Χριστὸν, καὶ συμφώνως ἅπαντες ἐκδιδάσκομεν, τέλειον τὸν αὐτὸν ἐν Θεότητι, τέλειον τὸν αὐτὸν ἐν ἀνθρωπότητι, Θεὸν ἀληθῶς, καὶ ἄνθρωπον ἀληθῶς, τὸν αὐτὸν ἐκ ψυχῆς λογικῆς καὶ σώματος, ὁμοούσιον τῷ Πατρὶ κατὰ τὴν Θεότητα, καὶ ὁμοούσιον τὸν αὐτὸν ἡμῖν κατὰ τὴν ἀνθρωπότητα, κατὰ πάντα ὅμοιον ἡμῖν χωρὶς ἁμαρτίας, πρὸ αἰώνων μὲν ἐκ τοῦ Πατρὸς γεννηθέντα κατὰ τὴν Θεότητα, ἐπ' ἐσχάτων δὲ τῶν ἡμερῶν τὸν αὐτὸν, δι' ἡμᾶς καὶ διὰ τὴν ἡμετέραν σωτηρίαν, ἐκ Μαρίας τῆς Παρθένου τῆς Θεοτόκου κατὰ τὴν ἀνθρωπότητα, ἕνα καὶ τὸν αὐτὸν Χριστὸν, Υἱὸν, Κύριον, μονογενῆ, ἐν [m] δύο φύσεσιν ἀσυγχύτως, ἀτρέπτως, ἀδιαιρέτως, ἀχωρίστως γνωριζόμενον, οὐδαμοῦ τῆς τῶν φύσεων διαφορᾶς ἀνῃρημένης διὰ τὴν ἕνωσιν, σωζομένης δὲ μᾶλλον τῆς ἰδιότητος ἑκατέρας φύσεως, καὶ εἰς ἓν πρόσωπον καὶ μίαν

[m] The Greek text, as it stands in the record of the Council, is *ἐκ δύο φύσεων*. On the reading see Routh, Opusc. ii. p. 119. Héfélé, iii. p. 63, French translation. Dr. Routh conjectures that the original was *ἐκ δύο φύσεων καὶ ἐν δύο φύσεσιν*, which certainly is more in keeping with the mind of the Council.

ὑπόστασιν συντρεχούσης, οὐχ ὡς εἰς δύο πρόσωπα μεριζόμενον ἢ διαιρούμενον, ἀλλ' ἕνα καὶ τὸν αὐτὸν Υἱὸν καὶ μονογενῆ, Θεὸν, Λόγον, Κύριον, Ἰησοῦν Χριστόν, καθάπερ ἄνωθεν οἱ Προφῆται περὶ αὐτοῦ, καὶ αὐτὸς ἡμᾶς ὁ Κύριος, Ἰησοῦς Χριστὸς, ἐξεπαίδευσε, καὶ τὸ τῶν Πατέρων ἡμῖν παραδέδωκε σύμβολον. Τούτων τοίνυν μετὰ πάσης πανταχόθεν ἀκριβείας τε καὶ ἐμμελείας παρ' ἡμῶν διατυπωθέντων, ὥρισεν ἡ ἁγία καὶ οἰκουμενικὴ Σύνοδος, ἑτέραν πίστιν μηδενὶ ἐξεῖναι προφέρειν, ἤγουν συγγράφειν, ἢ συντιθέναι, ἢ φρονεῖν, ἢ διδάσκειν ἑτέρους· τοὺς δὲ τολμῶντας ἢ συντιθέναι πίστιν ἑτέραν, ἤγουν προκομίζειν, ἢ διδάσκειν, ἢ παραδιδόναι ἕτερον σύμβολον τοῖς ἐθέλουσιν ἐπιστρέφειν εἰς ἐπίγνωσιν ἀληθείας ἐξ Ἑλληνισμοῦ, ἢ ἐξ Ἰουδαϊσμοῦ, ἤγουν ἐξ αἱρέσεως οἱασδηποτοῦν, τούτους, εἰ μὲν εἶεν Ἐπίσκοποι ἢ κληρικοὶ, ἀλλοτρίους εἶναι τοὺς Ἐπισκόπους τῆς ἐπισκοπῆς, καὶ τοὺς κληρικοὺς τοῦ κλήρου· εἰ δὲ μονάζοντες ἢ λαϊκοὶ εἶεν, ἀναθεματίζεσθαι αὐτούς [n].

[n] Vide Concil. Ephes. Canon. vii.

II. SYMBOLA ECCLESIÆ OCCIDENTALIS.

1. SYMBOLUM LUGDUNENSE APUD S. IRENÆUM[o].

Circ. A.D. 185.

St. Irenæus serves as a link to connect the East and West. By birth and education he appears to have belonged to Asia Minor, where in early youth he had been a hearer of Polycarp whom the Apostles had set over the Church of Smyrna. Afterwards he settled at Lyons, and on the death of Pothinus, A.D. 177, became bishop of the Church of that city.

The Creed which is here given is rather a paraphrase than the *ipsissima verba* of the Formulary in use, but it shews sufficiently what that Formulary was. In its type, as will be seen at once by comparing it with the Creeds of the Eastern Church, it was Eastern rather than Western. Nor is this surprising; the southern district of Gaul having apparently derived its Christianity directly from the East. Not only its Creed, but its most ancient Liturgy also bears traces of an Eastern origin[p].

Ἡ μὲν γὰρ ἐκκλησία, καίπερ καθ' ὅλης τῆς οἰκουμένης ἕως περάτων τῆς γῆς διεσπαρμένη, παρὰ δὲ τῶν Ἀποστόλων καὶ τῶν ἐκείνων μαθητῶν παραλαβοῦσα

[o] S. Iren. contr. Hæres., 1. 10. § 1.

[p] This and some of the following notices are from the Editor's "Harmonia Symbolica: A collection of Creeds belonging to the ancient Western Church and to the Mediæval English Church." Oxford, Univ. Press.

1. Τὴν εἰς ἕνα Θεὸν Πατέρα παντοκράτορα,
τὸν πεποιηκότα τὸν οὐρανὸν, καὶ τὴν γῆν,
καὶ τὰς θαλάσσας, καὶ πάντα τὰ ἐν αὐτοῖς, πίστιν·
2. Καὶ εἰς ἕνα Χριστὸν Ἰησοῦν, τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ,
3. Τὸν σαρκωθέντα ὑπὲρ τῆς ἡμετέρας σωτηρίας·
8. Καὶ εἰς Πνεῦμα ἅγιον,
τὸ διὰ τῶν προφητῶν κεκηρυχὸς τὰς οἰκονομίας, καὶ τὰς ἐλεύσεις,
(3) καὶ τὴν ἐκ Παρθένου γέννησιν,
(4) καὶ τὸ πάθος,
(5) καὶ τὴν ἔγερσιν ἐκ νεκρῶν,
(6) καὶ τὴν ἔνσαρκον εἰς τοὺς οὐρανοὺς ἀνάληψιν τοῦ ἠγαπημένου Χριστοῦ Ἰησοῦ, τοῦ Κυρίου ἡμῶν,
(7) καὶ τὴν ἐκ τῶν οὐρανῶν ἐν τῇ δόξῃ τοῦ Πατρὸς παρουσίαν αὐτοῦ
ἐπὶ τὸ ἀνακεφαλαιώσασθαι τὰ πάντα,
(11) καὶ ἀναστῆσαι πᾶσαν σάρκα πάσης ἀνθρωπότητος,
ἵνα Χριστῷ Ἰησοῦ, τῷ Κυρίῳ ἡμῶν, καὶ Θεῷ, καὶ Σωτῆρι, καὶ βασιλεῖ, κατὰ τὴν εὐδοκίαν τοῦ Πατρὸς τοῦ ἀοράτου, πᾶν γόνυ κάμψῃ ἐπουρανίων καὶ ἐπιγείων καὶ καταχθονίων, καὶ πᾶσα γλῶσσα ἐξομολογήσηται αὐτῷ, καὶ κρίσιν δικαίαν ἐν τοῖς πᾶσι ποιήσηται, τὰ μὲν πνευματικὰ τῆς πονηρίας, κα ἀγγέλους παραβεβηκότας καὶ ἐν ἀποστασίᾳ γεγονότας, καὶ τοὺς ἀσεβεῖς, καὶ ἀδίκους, καὶ ἀνόμους, καὶ βλασφήμους τῶν ἀνθρώπων εἰς τὸ αἰώνιον πῦρ πέμψῃ· τοῖς δὲ δικαίοις, καὶ ὁσίοις, καὶ τὰς ἐντολὰς αὐτοῦ τετηρηκόσι καὶ ἐν τῇ ἀγάπῃ αὐτοῦ διαμεμενηκόσι, τοῖς ἀπ' ἀρχῆς, τοῖς δὲ ἐκ μετανοίας, ζωὴν χαρισάμενος, ἀφθαρσίαν δωρήσηται, καὶ δόξαν αἰωνίαν περιποιήσῃ.

Τοῦτο τὸ κήρυγμα παρειληφυῖα, καὶ ταύτην τὴν πίστιν, ὡς

προέφαμεν, ἡ Ἐκκλησία, καίπερ ἐν ὅλῳ τῷ κόσμῳ διεσπαρμένη, ἐπιμελῶς φυλάσσει, ὡς ἕνα οἶκον οἰκοῦσα· καὶ ὁμοίως πιστεύει τούτοις, ὡς μίαν ψυχὴν καὶ τὴν αὐτὴν ἔχουσα καρδίαν· καὶ συμφώνως ταῦτα κηρύσσει, καὶ διδάσκει, καὶ παραδίδωσιν, ὡς ἓν στόμα κεκτημένη. Καὶ γὰρ αἱ κατὰ τὸν κόσμον διάλεκτοι ἀνόμοιαι, ἀλλ' ἡ δύναμις τῆς παραδόσεως μία καὶ ἡ αὐτή. Καὶ οὔτε αἱ ἐν Γερμανίαις ἱδρυμέναι ἐκκλησίαι ἄλλως πεπιστεύκασιν, ἢ ἄλλως παραδιδόασιν, οὔτε ἐν ταῖς Ἰβηρίαις, οὔτε ἐν Κελτοῖς, οὔτε κατὰ τὰς ἀνατολὰς, οὔτε ἐν Αἰγύπτῳ, οὔτε ἐν Λιβύῃ, οὔτε αἱ κατὰ μέσα τοῦ κόσμου [q] *ἱδρυμέναι. Ἀλλ' ὥσπερ ὁ ἥλιος, τὸ κτίσμα τοῦ Θεοῦ, ἐν ὅλῳ τῷ κόσμῳ εἷς καὶ ὁ αὐτὸς, οὕτω καὶ τὸ κήρυγμα τῆς ἀληθείας πανταχῇ φαίνει, καὶ φωτίζει πάντας ἀνθρώπους τοὺς βουλομένους εἰς ἐπίγνωσιν ἀληθείας ἐλθεῖν. Καὶ οὔτε ὁ πάνυ δυνατὸς ἐν λόγῳ τῶν ἐν ταῖς ἐκκλησίαις προεστώτων ἕτερα τούτων ἐρεῖ, (οὐδεὶς γὰρ ὑπὲρ τὸν διδάσκαλον) οὔτε ὁ ἀσθενὴς ἐν τῷ λόγῳ ἐλαττώσει τὴν παράδοσιν. Μιᾶς γὰρ καὶ τῆς αὐτῆς πίστεως οὔσης, οὔτε ὁ πολὺ περὶ αὐτῆς δυνάμενος εἰπεῖν ἐπλεόνασεν, οὔτε ὁ τὸ ὀλίγον ἠλαττόνησε.*

[q] Palestine. *Τῆς γῆς τὸ μεσώτατον ὁ Γολγοθᾶς οὗτος.* Cyril. Hieros. xiii. 28. The belief grew out of Ezek. v. 5, taken literally. See Stanley's "Sinai and Palestine," p. 116.

2. SYMBOLUM AFRICANUM APUD TERTULLIANUM[r].

Circ. A.D. 210.

Tertullian was a Presbyter of the Church of Carthage. His works range between A.D. 186 and A.D. 218. The Creed occurs three times in his writings. In each case, however, he appears to give the substance rather than the precise words. The following from the Treatise *de Virginibus Velandis* seems to come the nearest to the actual Formulary.

Regula quidem fidei una omnino est, sola, immobilis, et irreformabilis, credendi scilicet

1. In unicum Deum Omnipotentem,
   Mundi conditorem;
2. Et Filium ejus, Jesum Christum,
3. Natum ex Virgine Maria,
4. Crucifixum sub Pontio Pilato,
5. Tertia die resuscitatum a mortuis,
6. Receptum in cœlis,
   Sedentem nunc ad dexteram Patris,
7. Venturum judicare vivos et mortuos,

11. Per carnis etiam resurrectionem.

[r] De Virginibus Velandis, c. 1, p. 173, Paris, 1675.

3. SYMBOLUM ROMANUM A MARCELLO ANCYRANO JULIO PAPÆ TRADITUM[a].

A.D. 341.

Marcellus, Bishop of Ancyra in Galatia, had signalized himself, in the deliberations of the Council of Nicæa, by his defence of the orthodox faith. This had drawn down upon him the implacable hostility of the Arian party; and he was, through their instrumentality, anathematized, deposed, and banished as a heretic; a charge which, though it appeared to be of doubtful proof at the time, became more and more established as he proceeded to work out his principles.

Marcellus repaired to Rome, and remained there about fifteen months. On leaving, he addressed a letter to Julius, Bishop of that Church, asserting his orthodoxy, and the more effectually to do so, reciting the Creed which is here given, which he speaks of as the faith which he had been taught by his forefathers in God out of the sacred Scriptures, and which he himself had been accustomed to preach in the Church of God.

From this account we should have been prepared to look for a Creed framed upon the Eastern model. But the Creed which he rehearses lacks the invariable characteristics of the Eastern Creeds; and it is evident, on inspection, that it is the Creed of the Church of Rome: for, with two exceptions, (and one of these, the omission of the word Πατέρα, in the first article, is in all probability to be ascribed to the oversight of some transcriber,) it is identical with the Roman Creed, as indicated by Rufinus, about half a century later.

[a] Epiphan. Hæres. 52 al. 72.

Nor is it to be wondered, that, writing to conciliate the good opinion of the bishop of Rome, he should have expressed his belief according to the formula used by the Church of Rome, while at the same time, in substance, the truths which he declared were, as he says, none other than those which he had received from his instructors in the Gospel. What the language of Marcellus's Creed was originally, does not appear. Epiphanius, who wrote in Greek, has delivered it to us in that language.

1. ΠΙΣΤΕΥΩ εἰς Θεὸν παντοκράτορα·
2. Καὶ εἰς Χριστὸν Ἰησοῦν, τὸν Υἱὸν αὐτοῦ τὸν μονογενῆ,
τὸν Κύριον ἡμῶν·
3. Τὸν γεννηθέντα ἐκ Πνεύματος ἁγίου
καὶ Μαρίας τῆς Παρθένου·
4. Τὸν ἐπὶ Ποντίου Πιλάτου σταυρωθέντα,
καὶ ταφέντα·
5. Καὶ τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ ἀναστάντα ἐκ τῶν νεκρῶν·
6. Ἀναβάντα εἰς τοὺς οὐρανοὺς,
Καὶ καθήμενον ἐν δεξιᾷ τοῦ Πατρός·
7. Ὅθεν ἔρχεται κρίνειν ζῶντας καὶ νεκρούς·
8. Καὶ εἰς τὸ ἅγιον Πνεῦμα·
9. Ἁγίαν ἐκκλησίαν·
10. Ἄφεσιν ἁμαρτίων·
11. Σαρκὸς ἀνάστασιν·
12. Ζωὴν αἰώνιον.

4, 5. SYMBOLUM AFRICANUM EX AUGUSTINO.

A.D. 393.

The Creed occurs several times in St. Augustine's writings. It is never, however, given continuously, but is to be separated from the context in which it lies embedded, a work occasionally of some difficulty, it being doubtful at times, whether the writer is using his own words or those of the formulary on which he is commenting.

The first of the following Creeds is from the treatise *De Fide et Symbolo*, the second from the *Sermo ad Catechumenos*, both of which treatises will be found below.

I.

1. Credo in Deum Patrem omnipotentem;
2. Et in Jesum Christum, Filium ejus unigenitum,
   Dominum nostrum;
3. Qui natus est per Spiritum Sanctum
   ex Virgine Maria;
4. Sub Pontio Pilato crucifixus est,
   et sepultus;
5. Tertio die resurrexit a mortuis;
6. Ascendit in cœlum;
   Sedet ad dexteram Patris;
7. Inde venturus est judicaturus vivos et mortuos.
8. Credo et in Spiritum Sanctum;
9. Sanctam Ecclesiam;
10. Remissionem peccatorum;
11. Carnis resurrectionem.

II.

1. Credo in Deum Patrem omnipotentem ;
2. Et in Jesum Christum, Filium ejus unicum,
   Dominum nostrum ;
3. Qui natus est de Spiritu Sancto
   et Virgine Maria ;
4. Passus sub Pontio Pilato, crucifixus,
   mortuus, et sepultus ;
5. Tertio die resurrexit a mortuis ;
6. Ascendit in cœlum ;
   Sedet ad dexteram Patris ;
7. Inde venturus judicare vivos et mortuos ;
8. Et in Spiritum Sanctum ;
9. Sanctam Ecclesiam ;
10. Remissionem peccatorum ;
11. Resurrectionem carnis
12. In vitam æternam.

6. SYMBOLUM AQUILEIENSE EX RUFINI COMMENTARIO.

Circ. A.D. 400.

Rufinus was a presbyter of Aquileia; and the Creed which forms the subject of his Commentary is the Creed of the Aquileian Church.

Vallarsius, from whose text the Commentary of Rufinus given below is printed, has "in Deo Patre," &c., "in Christo Jesu," &c., "in Spiritu Sancto;" Pamelius and Bp. Fell, and the first printed edition, Oxon., 1486, have, "in Deum Patrem," "in Christum Jesum," "in Spiritum Sanctum." Others, while they read "in Deum Patrem," "in Christum Jesum," in the first and second Articles respectively, read "in Spiritu Sancto" in the eighth. Among sundry other Creeds which exhibit the like variation of case is an English one of the fourteenth century, "I bileve *into* God Fader almygti," "And *into* Jesu Crist," &c., "I believe *in* the holi goost." Harmonia Symbolica, pp. 27, 96.

I have adopted Vallarsius's text in the first of the following Creeds; but in the second, that of Pamelius, which represents the Roman formulary in accordance with the type in which it is usually found.

1. Credo in Deo Patre omnipotente,
   invisibili et impassibili;
2. Et in Christo Jesu, unico Filio ejus,
   Domino nostro;
3. Qui natus est de Spiritu Sancto
   ex Maria Virgine;

4. Crucifixus sub Pontio Pilato,
et sepultus;
Descendit ad inferna;
5. Tertia die resurrexit a mortuis;
6. Ascendit ad cœlos;
Sedet ad dexteram Patris;
7. Inde venturus est judicare vivos et mortuos;
8. Et in Spiritu Sancto;
9. Sanctam Ecclesiam;
10. Remissionem peccatorum;
11. Hujus Carnis resurrectionem.

7. SYMBOLUM ROMANUM EX RUFINI COMMENTARIO ET S. LEONIS OPERIBUS.

A.D. 400—461.

Rufinus, in the course of his exposition, notes in sundry instances discrepancies between the Creed of Aquileia and the Creed of Rome (§§ 3. 5. 18. 43). Hence we gather, with considerable probability, the text of the Roman Creed, and indeed of the Western Church generally, at the close of the fourth and the beginning of the fifth century.

It has been asserted indeed, on the warrant of the Interrogative Baptismal Creed of the Gelasian Sacramentary (A.D. 495[t]), that even so late as the close of the fifth century the Roman Creed stood as follows, and that at no previous time had it been more complete—"1. Credo in Deum Patrem omnipotentem, 2. Et in Jesum Christum, Filium ejus unicum, Dominum Nostrum, 3. Natum, 4. Et passum: 8. Et in Spiritum Sanctum, 9. Sanctam Ecclesiam, 10. Remissionem peccatorum. 11. Carnis resurrectionem:" thus lacking, which is incredible, to say nothing of other clauses, the article of the Resurrection.

But besides that the Interrogative Creed used a Baptism was almost invariably an abridged form, the following extracts from the writings of St. Leo (A.D. 440—461), which contain the very clauses supposed to be wanting, fully confirm the conclusion drawn from Rufinus's Commentary.

Epist. 24. ad Flav. c. 2, at the end of this volume; "Fidelium universitas profitetur (i.e. *in Symbolo*),

[t] See it below, p. 48.

(1) Credere se in Deum Patrem omnipotentem, (2) Et in Jesum Christum, Filium ejus unicum, Dominum nostrum, (3) Qui natus est de Spiritu Sancto et Maria Virgine."

Ibid. c. 5. "Unigenitum Filium Dei (4) crucifixum et sepultum omnes etiam *in Symbolo* confitemur."

Serm. 60, De Passione Domini, ii. p. 273. ed. Quesnel, Paris, 1675. "Hæc fidei regula, dilectissimi, quam in ipso exordio *Symboli* per auctoritatem Apostolicæ institutionis accepimus, (2) Dominum nostrum, Jesum Christum, quem Dei Patris omnipotentis unicum dicimus, (3) Eundem quoque de Spiritu Sancto natum ex Maria Virgine confitemur. Nec ab Ejusdem majestate discedimus, cum Ipsum (4) crucifixum et mortuum, et (5) die tertia credimus suscitatum."

Serm. 45. De Quadrag. 8. c. iii. p. 229. "Hoc fixum habete in animo quod dicitis *in Symbolo*, credite consempiternum Filium Dei, per quem facta sunt omnia, et sine quo factum est nihil, secundum carnem quoque in fine temporum generatum. Credite Hunc corporaliter (4) crucifixum, mortuum, (5) suscitatum, (6) et super altitudines cœlestium dominationum elevatum, in Patris dextera constitutum, (7) ad judicandum vivos et mortuos, in eadem carne qua ascendit, venturum."

1. Credo in Deum Patrem omnipotentem;
2. Et in Jesum Christum, Filium ejus unicum,
   Dominum nostrum;
3. Qui natus est de Spiritu Sancto
   ex Maria Virgine;
4. Crucifixus sub Pontio Pilato,

et sepultus;
5. Tertia die resurrexit a mortuis;
6. Ascendit ad cœlos;
Sedet ad dexteram Patris;
7. Inde venturus est judicare vivos et mortuos;
8. Et in Spiritum Sanctum;
9. Sanctam Ecclesiam;
10. Remissionem peccatorum;
11. Carnis resurrectionem.

8. SYMBOLUM APOSTOLICUM RECENTIORIS ÆVI.

Circ. A.D. 750.

The following is the Apostles' Creed such as it is in use throughout the West in the present day. The earliest example which the Editor has met with of the formulary complete in all its Articles occurs in a short treatise published by Mabillon from a manuscript belonging to the eighth century[u].

1. Credo in Deum Patrem omnipotentem,
   Creatorem coeli et terræ;
2. Et in Jesum Christum, Filium ejus unicum,
   Dominum nostrum;
3. Qui conceptus est de Spiritu Sancto,
   Natus ex Maria Virgine;
4. Passus sub Pontio Pilato, crucifixus,
   mortuus, et sepultus;
5. Descendit ad inferna[x];
   Tertia die resurrexit a mortuis;
6. Ascendit ad coelos;
   Sedet ad dexteram Dei Patris omnipotentis;
7. Inde venturus est
   judicare vivos et mortuos.
8. Credo in Spiritum Sanctum;
9. Sanctam Ecclesiam Catholicam;
   Sanctorum communionem;
10. Remissionem peccatorum;
11. Carnis resurrectionem;
12. Vitam æternam.

[u] Pirminius, apud Mabillonii Analecta, iv. 575.

[x] "ad inferos" is the more recent form.

9. FIDES SANCTI ATHANASII.

Nothing certain is known of the history of this document. The name of Athanasius points to its subject-matter, not to its author. Its date can only be approximately arrived at. The Commentary upon it contained in this volume, ascribed, but without sufficient reason, to Venantius Fortunatus, was written some time, it may well have been a considerable time, before A.D. 800 (see below, pp. 54, 58). The Creed itself consequently must be referred to a still earlier date, and with this agrees the testimony of other documents. A manuscript containing it, in the Ambrosian Library at Milan, is believed by competent judges to belong to the early part of the eighth century. Another manuscript, the Colbert-Treves, No. 3836 of the National Library at Paris, itself a transcript of an older, carries us back with great probability to the middle of the seventh century, when we meet with a brief running paraphrase of the latter half of the Creed, the said paraphrase implying the still earlier existence of the Creed itself.

Thus far we are conducted by external testimony. Internal considerations, and those of no light weight, led Waterland to conclude that the Creed must have been composed some 200 years earlier, viz. before not only the Eutychian but the Nestorian controversy had become prevalent, (Waterland on the Ath. Cr., c. vii.). There can be little doubt that the country to which it owed its birth was Gaul, and still less that its original language was Latin. As to the name of its author, it is idle to guess.

The text of the Creed here given is that adopted by Waterland, Works, iii. pp. 221, &c. Oxford, 1843.

1. Quicumque vult salvus esse, ante omnia opus est ut teneat Catholicam Fidem.

2. Quam nisi quisque integram inviolatamque servaverit, absque dubio in æternum peribit.

I., II., VIII. 3. Fides autem Catholica hæc est, ut unum Deum in Trinitate, et Trinitatem in Unitate veneremur:

4. Neque confundentes Personas, neque Substantiam separantes.

5. Alia est enim Persona Patris, alia Filii, alia Spiritus Sancti.

6. Sed Patris, et Filii, et Spiritus Sancti, una est Divinitas, æqualis Gloria, coæterna Majestas.

7. Qualis Pater, talis Filius, talis et Spiritus Sanctus.

8. Increatus Pater, increatus Filius, increatus et Spiritus Sanctus.

9. Immensus Pater, immensus Filius, immensus et Spiritus Sanctus.

10. Æternus Pater, æternus Filius, æternus et Spiritus Sanctus.

11. Et tamen non tres æterni, sed unus æternus.

12. Sicut non tres increati, nec tres immensi, sed unus increatus, et unus immensus.

13. Similiter, Omnipotens Pater, Omnipotens Filius, Omnipotens et Spiritus Sanctus.

14. Et tamen non tres Omnipotentes, sed unus Omnipotens.

15. Ita Deus Pater, Deus Filius, Deus et Spiritus Sanctus.

16. Et tamen non tres Dii, sed unus est Deus.

17. Ita Dominus Pater, Dominus Filius, Dominus et Spiritus Sanctus.

18. Et tamen non tres Domini, sed unus est Dominus.

19. Quia sicut singillatim unamquamque Personam et Deum et Dominum confiteri Christiana veritate compellimur, ita tres Deos aut Dominos dicere Catholica religione prohibemur.

20. Pater a nullo est factus, nec creatus, nec genitus.

21. Filius a Patre solo est, non factus, nec creatus, sed genitus.

22. Spiritus Sanctus a Patre et Filio, non factus, nec creatus, nec genitus est, sed procedens.

23. Unus ergo Pater, non tres Patres; unus Filius, non tres Filii; unus Spiritus Sanctus, non tres Spiritus Sancti.

24. Et in hac Trinitate nihil prius aut posterius, nihil majus aut minus, sed totæ tres Personæ coæternæ sibi sunt, et coæquales.

25. Ita ut per omnia, sicut jam supra dictum est, et Unitas in Trinitate, et Trinitas in Unitate veneranda sit.

26. Qui vult ergo salvus esse, ita de Trinitate sentiat.

III. 27. Sed necessarium est ad æternam salutem, ut Incarnationem quoque Domini nostri Jesu Christi fideliter credat.

28. Est ergo Fides recta, ut credamus et confiteamur, quia Dominus noster Jesus Christus, Dei Filius, Deus pariter et Homo est.

29. Deus est ex substantia Patris ante sæcula genitus: Homo ex substantia Matris in sæculo natus.

30. Perfectus Deus, perfectus Homo ex anima rationali et humana carne subsistens.

31. Æqualis Patri secundum Divinitatem: minor Patre secundum Humanitatem.

32. Qui licet Deus sit et Homo, non duo tamen, sed unus est Christus.

33. Unus autem, non conversione Divinitatis in carnem [y], sed adsumptione Humanitatis in Deum [y].

34. Unus omnino, non confusione Substantiæ, sed unitate Personæ.

35. Nam sicut anima rationalis et caro unus est Homo, ita Deus et Homo unus est Christus.

IV. 36. Qui passus est pro salute nostra;

V. 37. Descendit ad inferos [z];

Tertia die resurrexit a mortuis.

[y] There is very strong reason for believing that "in carne" and "in Deo" was the original text. Waterland prefers the commonly received reading, which, he says, has the support "of many MSS. of the Creed, and of the Ambrosian MS. of Fortunatus's Commentary." And yet he acknowledges that "the Colbert-Treves, the Ambrosian, the St. Germain's MSS. of the Creed, aliique plurimi et vetusti," have "in carne" and "in Deo." He might have added the Utrecht MS. of the Creed and the Bodleian MS. of Fortunatus. The fact is that all the most ancient MSS. read "in carne" and "in Deo," which, by the way, is more likely to have been changed into "in carnem" and "in Deum" than the converse. Professor Swainson specifies thirty-three MSS., "including all the most ancient ones," which have "in carne" and "in Deo." Nicene and Apostles' Creeds, p. 532.

[z] Ad inferos. The Bodl. MS. of Fortunatus's Commentary reads "ad inferna." On which Waterland remarks (p. 267) "Q. annon vetustissima hæc fuerit lectio in Symbolo Athanasiano, sicut in Apostolico?" It is the reading of the Colbert-Treves, the Utrecht, and the St. Germain's MSS. When in the Apostles' Creed *inferos* was substituted for *inferna*, the

VI. 38. Adscendit ad cœlos;
Sedet ad dexteram Patris;

VII. 39. Inde venturus judicare vivos et mortuos.

XI. 40. Ad cujus adventum omnes homines resurgere habent cum corporibus suis, et redditurі sunt de factis propriis rationem:

XII. 41. Et qui bona egerunt, ibunt in vitam æternam; qui vero mala, in ignem æternum.

42. Hæc est Fides Catholica, quam nisi quisque fideliter firmiterque crediderit, salvus esse non poterit.

Athanasian, it would seem, was altered conformably. It is worth noticing that "Sedet ad dexteram Patris" of v. 38, which was the earlier form of the Apostles' Creed, remained unaltered in the Athanasian. If the Athanasian Creed had been framed at the time when "sedet at dexteram *Dei* Patris *Omnipotentis*" was the established reading of the Apostles' Creed, such also, in all probability, would have been the text of the Athanasian. These are worth notice as among the minuter indications of the early age of the Creed.

"Domine, Deus noster, credimus in Te, Patrem, et Filium, et Spiritum Sanctum. Neque enim diceret Veritas, Ite baptizate omnes gentes in nomine Patris et Filii et Spiritus Sancti, nisi Trinitas esses. Nec baptizari nos juberes, Domine Deus, in ejus nomine qui non est Dominus Deus. Neque diceretur voce Divina, audi Israel, Dominus Deus tuus Deus unus est, nisi Trinitas ita esses ut unus Dominus Deus esses." S. August. de Trinitate, xv., § 51.

APPENDIX.

SYMBOLA INTERROGATIVA.

The following are examples of the Interrogative Baptismal Creed, which, as has been said, was ordinarily an abridgment of the normal Formulary:

1. SYMBOLUM HIEROSOLYTANUM[a].

A.D. 348.

Ἐπὶ τὴν ἁγίαν τοῦ Θείου βαπτίσματος ἐχειραγωγεῖσθε κολυμβήθραν, ὡς ὁ Χριστὸς ἀπὸ τοῦ σταυροῦ ἐπὶ τὸ προκείμενον μνῆμα, καὶ ἠρωτᾶτο ἕκαστος,

Εἰ πιστεύει εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς, καὶ τοῦ Υἱοῦ, καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος;

Καὶ ὡμολογήσατε τὴν σωτηρίαν ὁμολογίαν.

2. SYMBOLUM EX SACRAMENTARIO GELASIANO[b].

A.D. 495.

1. Credis in Deum Patrem Omnipotentem?
   Credo.
2. Credis et in Jesum Christum, Filium ejus unicum, Dominum nostrum,
3. Natum,
4. Et passum?
   Credo.
8. Credis et in Spiritum Sanctum,

[a] Cyril. Hieros. Catech. xx. 4.
[b] Muratori. i. 570.

9. Sanctam Ecclesiam,
10. Remissionem peccatorum,
11. Carnis resurrectionem?
Credo.

3. SYMBOLUM EX MANUALI AD USUM ECCLESIÆ SARISBURIENSIS.

A.D. 1543.

1. Credis in Deum Patrem Omnipotentem, Creatorem cœli et terræ?
Credo.
2. Credis et in Jesum Christum, Filium ejus unicum, Dominum nostrum,
3. Natum,
4. Et passum?
Credo.
8. Credis et in Spiritum Sanctum,
9. Sanctam Ecclesiam Catholicam, Sanctorum communionem,
10. Peccatorum remissionem,
11. Carnis resurrectionem,
12. Vitam æternam post mortem?
Credo.

TRACTATUS.

TRACTATUS.

The preceding Documents exhibit the Creed as it was professed in the Eastern and Western Churches respectively antecedently to the close of the fifth century, though yet the Creeds of Nicæa and Constantinople, Eastern as they are in origin and in type, are Creeds of the Church Universal. The Treatises which follow are Commentaries upon the Creed by writers of both divisions of the Church.

I. The first, on the Creed of Jerusalem, is from the Catechetical Lectures of St. Cyril, which were delivered by him, then a presbyter, and soon afterwards bishop of that Church, to the Catechumens whom he was preparing for baptism. Cyril goes over the Creed twice in these Lectures,—the first time in a summary way in a single lecture, afterwards at length and in detail in the fourteen following. The former of these is here given.

St. Cyril's Lectures were delivered in the year 348.

II., III. St. Augustine belonged to the Church of Western Africa. He was born at Tagaste in Numidia, A.D. 354; was baptized by St. Ambrose at Milan, on Easter Eve, 387; was ordained a presbyter of the Church of Hippo Regius, in Numidia, in 390; and five years afterwards was consecrated bishop of the same. He died August 28, A.D. 430.

Of the two treatises here given, the former is, as he

mentions in his Retractations, a discourse which he delivered, while yet a presbyter, (A.D. 393,) at Hippo Regius, in the presence of the whole of the African Episcopate, who were holding a Council in that city. It was afterwards, at the instance of his friends, reduced to writing and published.

The second treatise is of a more familiar kind, and affords a specimen of his mode of preaching *ad populum.* It is a sermon addressed to candidates for baptism. Its date may be placed at about the year 400.

IV. Of Rufinus mention has been made in the notice prefixed to the Creed of Aquileia, of which Church he was a presbyter. He was evidently familiar with St. Cyril's Exposition, of which he makes frequent use. He was baptized in 369, and died about 410. The date of his Commentary may be set down as about A.D. 390.

V. Fortunatus. The Commentary on the Athanasian Creed which follows Rufinus's Exposition is entitled in one of the eight manuscripts which are known to exist, "Expositio Fidei Catholicæ Fortunati." Muratorius, who discovered it in the Ambrosian Library at Milan, conjectured that this Fortunatus might be Venantius Fortunatus, who was Bishop of Poictiers in the latter half of the sixth century, and who, as it happens, was the author of a Commentary on the Apostles' Creed. The two Commentaries have much in common, and the author of one must have been familiar with the work of the other, as both evidently were with Rufinus's Exposition. But there are discrepancies in one or two instances, where both touch on the same

points[a], besides others of a less obvious kind, which make it doubtful whether they are the productions of the same author.

However, I shall continue to designate the Treatise by the name of "Fortunatus," with which Waterland, after Muratorius, has familiarized us, but I shall drop the prefix "Venantius."

The other manuscripts, so far as I am aware, are without an author's name. This, at least, is certainly the case with five of them[b].

Of these manuscripts the oldest, in all probability, is Junius 25 of the Bodleian Library. It was assigned by the late Librarian, Mr. Coxe, to the early part of the ninth century. There is strong internal evidence that the work itself was composed some time before the beginning of that century—it may have been considerably before. (See the Appendix at the close of this section.)

VI., VII., VIII., IX. The remaining Treatises belong not to the Creed as a whole, but to those portions of it which refer to the Incarnation. They were called forth by the heresies of Nestorius and Eutyches.

Cyril's 2nd Letter to Nestorius, his letter to John of Antioch, and Leo's Letter to Flavian, were publicly read and accepted at the Council of Chalcedon in its 2nd Session (Labbe, iv. 343, &c.), and afterwards inserted, together with the Creeds of Nicæa and Constantinople, in its Definition of Faith. Cyril's 2nd

[a] E.g. in commenting on the clause "Inde venturus judicare vivos et mortuos."

[b] For an account of these Manuscripts see Mr. Ommanney's "Early History of the Athanasian Creed," pp. 47, &c.

Letter had previously been formally accepted at Ephesus (Labbe, iii. 461, &c.). His 3rd Letter was read at Ephesus (Labbe, iii. 502), and as stated in the letters of the Council wherein they give an account of their proceedings to the Emperors and to Celestine (Labbe, 568 sq. and 660 sq.), was approved—but it had not the same formal recognition as the 2nd. At Chalcedon, in the 2nd Session, a request was made that it might be read (Labbe, iv. 370), but the Session was closed without further notice being taken of it. Probably the twelve anathemas or "chapters" appended to it, which were distasteful to many, and were afterwards a source of much controversy, made the Council unwilling to have it brought before them. They might prefer neither to sanction it on the one hand nor to express disapproval on the other[c].

Leo's Letter received the sanction of the Council (Labbe, iv. 363), and, as has been said, was inserted in the Definition of Faith; but though emanating from a Bishop of Rome, and in after times held in the highest repute, it was not accepted but on the ground that it was in accordance with the teaching of the older Fathers, and in particular of the late Bishop of Alexandria (Labbe, iv. 368). So little was as yet known of the doctrine of Papal Infallibility.

The dates of these Treatises are respectively, Cyril's 2nd Letter to Nestorius, Jan. or Feb., 430[d], his 3rd

[c] On the question to what extent Conciliar sanction was given to Cyril's 3rd Letter, see Tillemont, xiv. 358, 398, 758, Routh, Opuscula, ii. 94, Dr. Bright's Church History, 2nd Ed. p. 333, n.

[d] Tillemont, xiv. p. 337.

Letter, Nov. 3, 430[e], his Letter to John of Antioch, March or April, 433[f], Leo's Letter to Flavian, June 13, 449.

To understand the allusions made by Cyril to the teaching of Nestorius, Nestorius's 2nd Letter to Cyril should be referred to, and also the extracts from his writings read in the first Session of the Council of Ephesus. These are to be found in Labbe, iii. 519—529, and also, together with two other collections, in Garnerius's Edition of Marius Mercator, pars posterior, pp. 95—112.

[e] Tillemont, xiv. p. 358. [f] Ibid., p. 547.

APPENDIX.

NOTE ON THE DATE OF FORTUNATUS'S COMMENTARY[a].

FORTUNATUS, expounding the clause in verse 29, "Homo ex substantia Matris in sæculo natus," observes, "Id est, *in isto sexto milliario, in quo nunc sumus.*"

Fortunatus then, living in the same millenary of the world's age as that in which Christ was born, and regarding that as the sixth millenary since the Creation, must have written before the close of what he conceived to be the year of the world 5999.

To adjust this date to the Christian era, we must deduct from it the date assigned by Fortunatus to the Incarnation.

What that was, it is impossible to determine with certainty. The writers, whether of the early Church or of the middle ages, were not all agreed. Some of them, following St. Jerome, and adhering to the chronology of the Hebrew text of the Old Testament, placed the Incarnation in the year of the world 3953, "completis ab Adam annis 3952." This, however, is obviously beside the present question, since, so far from assigning the birth of our Lord to the sixth mil-

[a] From a Pamphlet by the Editor, On the Age and Author of the Athanasian Creed.—Parker, Oxford, 1872.

lenary of the world's age, it places it more than a thousand years before that millenary began.

Others, taking the Septuagint for their guide, but adopting diverse modes of computation, arrived at diverse conclusions. Thus the era of the Incarnation, "secundum Græcos duntaxat," as Bede (or more probably another writer, though of his age) represents it, was in his day 5509,—the Constantinopolitan era, still in use in the Greek Church; that of Julius Africanus, the only one which in the earlier centuries seems to have received ecclesiastical sanction, 5500; that of St. Augustine 5351; that of Eusebius 5200. Bede calculates the date according to the Septuagint at 5200, "completis ab Adam annis 5199." This was the era generally accepted in the middle ages.

If then Fortunatus adopted the first of the abovenamed systems, the close of his sixth millenary would coincide with the close of A.D. 490; if that of Julius Africanus, the one most used in the early Church, with the close of A.D. 499; if that of St. Augustine, with the close of A.D. 648; if that of Bede and the generality of the mediæval writers, with the close of A.D. 799.

Some time after these calculations were published a writer was discovered, Freculphus, Lexoviensis Episcopus (he died in 853), who dates the Incarnation A.M. 5129. This would make the close of the sixth millenary, A.D. 870. But Freculphus, so far as I can find, stands alone in his calculation, and it is to be observed that he gives it *as his calculation*, not as the ordinarily accepted date of the age in which he wrote. Fortunatus, without doubt, had in view the

current chronology of his day, and that, as I have shewn, would make the close of the sixth millenary coincide at the latest with A.D. 799.

This, then, may with a very strong degree of probability be regarded as the limit on the later side within which the Commentary must have been written. But a writer, conscious that he was on the extreme verge of a period, would hardly have expressed himself in such a context as that which I have cited, without some qualifying word indicating its nearly approaching close. St. Augustine, in his *De Civitate Dei*, writing between A.D. 413 and 426, when in his account there must have been still some 230 years to run before the close of the millenary, qualifies his computation in this way,—"Ab ipso primo homine *nondum* sex millia annorum complentur." Elsewhere his language is still more to the point; for discussing the meaning of the thousand years, in the Apocalypse, in which Satan is said to be bound, he assigns this as one explanation, "Quia in ultimis annis mille ista res agitur, id est, *sexto annorum milliario*, tanquam sexto die, *cujus nunc spatia posteriora volvuntur* [b]." Fortunatus says simply, "In isto sexto milliario, *in quo nunc sumus*."

It is improbable, then, even assuming A.D. 799 to be the limit of Fortunatus's sixth millenary, and therefore the limit within which his Commentary must have been written, that that year, or any year at all near it, was the actual year; while the years intervening between that year and the Incarnation allow large scope. But it is merely for argument's sake

[b] De Civitate Dei, xviii. 40; xx. 7. See also xii. 10.

that I assume that year as the limit. If the Commentary was written at the time which Waterland assigns to it, A.D. 570, or even earlier, the language used is still equally appropriate, and language, as we have seen, to all intents and purposes the same, except that it implies a more lively apprehension of the approaching close of the millenary, was actually used by St. Augustine between 413 and 426.

S. CYRILLI HIEROSOLYMITANI EPISCOPI CATECHESIS QUARTA.

ΚΑΤΗΧΗΣΙΣ
Δʹ ΦΩΤΙΖΟΜΕΝΩΝ.

Ἐν Ἱεροσολύμοις σχεδιασθεῖσα, περὶ τῶν δέκα δογμάτων. Καὶ ἀνάγνωσις ἐκ τῆς πρὸς Κολοσσαεῖς· "Βλέπετε μή τις ὑμᾶς ἔσται ὁ συλαγωγῶν διὰ τῆς φιλοσοφίας καὶ κενῆς ἀπάτης, κατὰ τὴν παράδοσιν τῶν ἀνθρώπων, κατὰ τὰ στοιχεῖα τοῦ κόσμου," καὶ τὰ ἑξῆς.

1. ΜΙΜΕΙΤΑΙ τὴν ἀρετὴν ἡ κακία, καὶ τὸ ζιζάνιον βιάζεται σῖτος νομισθῆναι, σχήματι μὲν πρὸς τὸν σῖτον ἐξομοιούμενον, ἐκ δὲ τῆς γεύσεως ὑπὸ τῶν διακριτικῶν ἐξελεγχόμενον. Καὶ ὁ Διάβολος μετασχηματίζεται εἰς ἄγγελον φωτὸς, οὐκ ἵνα ἐπανέλθῃ ὅπου καὶ ἦν, (ὥσπερ γὰρ ἄκμων, ἀνήλατον τὴν καρδίαν κτησάμενος, ἀμετανόητον λοιπὸν ἔχει τὴν προαίρεσιν) ἀλλ' ἵνα τοὺς ἰσάγγελον βίον πολιτευομένους ἀβλεψίας σκότει καὶ ἀπιστίας λοιμώδει περιβάλλῃ καταστάσει. Πολλοὶ λύκοι περιάγουσιν ἐν ἐνδύμασι προβάτων, προβάτων μὲν ἐνδύματα κεκτημένοι, οὐ μὴν καὶ ὄνυχας καὶ ὀδόντας· ἀλλὰ τὴν ἥμερον περικείμενοι δορὰν, καὶ τῷ σχήματι τοὺς ἀκάκους ἀπατῶντες, τὸν φθοροποιὸν τῆς ἀσεβείας ἐκ τῶν ὀδόντων προσχέουσιν ἰόν. Χρεία τοίνυν θείας ἡμῖν χάριτος, καὶ νηφαλίου διανοίας, καὶ βλεπόντων ὀφθαλμῶν, ἵνα μὴ, ζιζάνιον ὡς σῖτον φαγόντες, ἐξ ἀγνοίας βλαβῶμεν, μήτε τὸν λύκον πρόβατον ὑπολαβόντες, θηρευθῶμεν, μήτε ἄγγελον ἀγαθοποιὸν τὸν ὀλεθροποιὸν Διάβολον ὑποπτεύσαντες, καταποθῶμεν. "Περιέρχεται γὰρ ὡς λέων ὠρυόμενος, ζητῶν τίνα καταπίῃ," κατὰ τὴν γραφήν. Διὰ τοῦτο

ἡ Ἐκκλησία νουθετεῖ, διὰ τοῦτο τὰ παρόντα διδασκαλεῖα, διὰ τοῦτο τὰ ἀναγνώσματα γίνονται.

2. Ὁ γὰρ τῆς θεοσεβείας τρόπος ἐκ δύο τούτων συνέστηκε, δογμάτων εὐσεβῶν καὶ πράξεων ἀγαθῶν· Καὶ οὔτε τὰ δόγματα χωρὶς ἔργων ἀγαθῶν εὐπρόσδεκτα τῷ Θεῷ, οὔτε τὰ μὴ μετ' εὐσεβῶν δογμάτων ἔργα τελούμενα προσδέχεται ὁ Θεός. Τί γὰρ ὄφελος, εἰδέναι μὲν τὰ περὶ Θεοῦ δόγματα καλῶς, καὶ πορνεύειν αἰσχρῶς; τί δ' αὖ πάλιν ὄφελος, σωφρονεῖν μὲν καλῶς, καὶ βλασφημεῖν ἀσεβῶς; Μέγιστον τοίνυν κτῆμά ἐστι τὸ τῶν δογμάτων μάθημα. Καὶ χρεία νηφαλίου ψυχῆς, ἐπειδὴ πολλοί εἰσιν οἱ συλαγωγοῦντες διὰ τῆς φιλοσοφίας καὶ κενῆς ἀπάτης. Καὶ οἱ μὲν Ἕλληνες διὰ τῆς εὐγλωττίας κατασύρουσι· "μέλι γὰρ ἀποστάζει ἀπὸ χειλέων γυναικὸς πόρνης." Οἱ δὲ ἐκ περιτομῆς, διὰ τῶν θείων γραφῶν ἃς παρεξηγοῦνται κακῶς τοὺς προσερχομένους ἀπατῶσιν, ἐκ παιδίου μελετῶντες ἕως γήρως, καὶ ἐν ἀμαθίᾳ καταγηρῶντες. Αἱρετικῶν δὲ παῖδες, διὰ τῆς χρηστολογίας καὶ εὐγλωττίας, ἀπατῶσι τὰς καρδίας τῶν ἀκάκων, ὥσπερ μέλιτι, τῇ τοῦ Χριστοῦ προσηγορίᾳ, τὰ τῶν δυσσεβῶν δογμάτων ἰοβόλα συγκαλύπτοντες. Περὶ ὧν ἁπάντων ἅμα λέγει Κύριος, "Βλέπετε μή τις ὑμᾶς πλανήσῃ." Διὰ τοῦτο καὶ ἡ τῆς Πίστεως διδασκαλία καὶ εἰς αὐτὴν ἐξηγήσεις γίνονται.

3. Πρὸ δὲ τῆς εἰς τὴν Πίστιν παραδόσεως, καλῶς ἔχειν μοι δοκεῖ νῦν ἀνακεφαλαιώσει συντόμῳ χρήσασθαι τῶν ἀναγκαίων δογμάτων, ἵνα μὴ τὸ πλῆθος τῶν λεχθησομένων καὶ τὸ μεταξὺ διάστημα τῶν ἡμερῶν τῆς ἁγίας τεσσαρακοστῆς ἁπάσης λήθην ἐμποιήσῃ τῶν ἐν ὑμῖν ἀφελεστέρων τῇ διανοίᾳ, ἀλλ' ἵνα νῦν κεφαλαιωδῶς ὑποσπείραντες, μὴ ἐπιλαθώμεθα τῶν αὐτῶν πλατυτέρως γεωργουμένων ὕστερον. Ἀνασχέσθωσαν δὲ τῶν συμπαρόντων οἱ τελειότεροι τὴν ἕξιν, καὶ "τὰ αἰσθητήρια ἤδη γεγυμνασμένα ἔχοντες πρὸς διάκρισιν ἀγαθοῦ τε καὶ κακοῦ," νηπιωδεστέρων ἀκούοντες καὶ τῆς γαλακτώδους εἰσαγωγῆς, ἵνα ἅμα καὶ οἱ τῆς κατηχήσεως χρείαν ἔχοντες ὠφεληθῶσι, καὶ οἱ

τὴν γνῶσιν ἔχοντες περὶ ὧν προγινώσκουσιν ἤδη τὴν μνήμην ἀναζωπυρηθῶσι.

ΠΕΡΙ ΘΕΟΥ.

4. Πρῶτον τοίνυν ὑμῶν τῇ ψυχῇ τεθεμελιούσθω δόγμα τὸ περὶ Θεοῦ· ὅτι ὁ Θεὸς εἷς ἐστι μόνος, ἀγέννητος, ἄναρχος, ἄτρεπτος, ἀναλλοίωτος, οὐχ ὑφ' ἑτέρου γεγεννημένος, οὐχ ἕτερον ἔχων τῆς ζωῆς διάδοχον· καὶ οὔτε ἐν χρόνῳ τοῦ ζῆν ἀρξάμενος, οὔτε ποτὲ τελευτῶν· καὶ ὅτι Αὐτός ἐστιν ἀγαθὸς καὶ δίκαιος· ἵνα ἐάν ποτε ἀκούσῃς λέγοντος αἱρετικοῦ, "ἄλλον εἶναι τὸν δίκαιον καὶ ἄλλον εἶναι τὸν ἀγαθὸν," εὐθὺς ὑπομνησθεὶς γνῷς τὸ τῆς αἱρέσεως ἰοβόλον. Ἐτόλμησαν γάρ τινες ἀσεβῶς τὸν ἕνα Θεὸν διαχωρίσαι τῷ λόγῳ. Καὶ τινες εἶπον, "ἄλλον μὲν τὸν δημιουργὸν τῆς ψυχῆς καὶ δεσπότην, ἄλλον δὲ τὸν τῶν σωμάτων," ἀνοήτως ἅμα καὶ δυσσεβῶς διδάσκοντες. Πῶς γὰρ δύο κυρίων εἷς δοῦλος γίνεται ἄνθρωπος, τοῦ Κυρίου λέγοντος ἐν εὐαγγελίοις, "Οὐδεὶς δύναται δυσὶ κυρίοις δουλεύειν;" Εἷς οὖν ἐστι Θεὸς μόνος, ὁ καὶ ψυχῶν καὶ σωμάτων ποιητής· εἷς ἐστιν ὁ δημιουργὸς οὐρανοῦ καὶ γῆς, ἀγγέλων τε καὶ ἀρχαγγέλων ποιητής· ὁ πολλῶν μὲν δημιουργὸς, ἑνὸς δὲ μόνου Πατὴρ πρὸ αἰώνων, ἑνὸς μόνου τοῦ μονογενοῦς Υἱοῦ αὐτοῦ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, δι' οὗ ἐποίησε πάντα, τὰ ὁρατὰ καὶ τὰ ἀόρατα.

5. Οὗτος, ὁ πατὴρ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, οὐ περιγέγραπται ἐν τινὶ τόπῳ, οὐδέ ἐστι μικρότερος οὐρανοῦ· ἀλλ' "ἔργα τῶν δακτύλων αὐτοῦ εἰσιν οἱ οὐρανοὶ," καὶ ἡ γῆ πᾶσα ἐν τῇ δρακὶ αὐτοῦ κατέχεται. Οὗτος ἐν πᾶσίν ἐστι, καὶ πάντων ἐκτός. Μὴ νομίσῃς αὐτοῦ τὸν ἥλιον φωτεινότερον, ἢ ἶσον εἶναι. Ὁ γὰρ τὸν ἥλιον κατασκευάσας πρότερον ὀφείλει πολλῷ μᾶλλον ἀσυγκρίτως εἶναι μείζων καὶ φωτεινότερος. Προγνώστης ἐστὶ τῶν μελλόντων, καὶ πάντων δυνατώτερος· εἰδὼς ἅπαντα καὶ ποιῶν ὡς βούλεται· οὐχ ὑποκείμενος πραγμάτων ἀκολουθίαις, οὐδὲ γενέσει, οὐδὲ τύχῃ, οὔθ' εἱμαρμένῃ·

ἐν πᾶσι τέλειος, καὶ πᾶσαν ἀρετῆς ἰδέαν ἐν ἴσῳ κεκτημένος. οὔτε μειούμενος οὔτε αὔξων, ἀλλὰ ἀεὶ κατὰ τὰ αὐτὰ καὶ ὡσαύτως ἔχων, ἡτοιμακὼς κόλασιν τοῖς ἁμαρτωλοῖς, καὶ στέφανον τοῖς δικαίοις.

6. Ἐπεὶ οὖν ἐπλανήθησαν ἀπὸ τοῦ ἑνὸς Θεοῦ διαφόρως πολλοί, καὶ οἱ μὲν ἥλιον ἐθεοποίησαν, ἵνα, δύνοντος ἡλίου, κατὰ τὸν τῆς νυκτὸς καιρὸν ἄθεοι μένωσιν, οἱ δὲ σελήνην, ἵνα ἐν ἡμέρᾳ Θεὸν μὴ ἔχωσι, οἱ δὲ τὰ λοιπὰ μέρη τοῦ κόσμου, οἱ δὲ τὰς τέχνας, οἱ δὲ τὰς τροφάς, οἱ δὲ τὰς ἡδονάς, καὶ οἱ μὲν γυναικομανεῖς, γυμνῆς γυναικὸς εἴδωλον ἐν ὑψηλῷ στήσαντες, Ἀφροδιτήν τε προσαγορεύσαντες, προσεκύνησαν διὰ τοῦ φαινομένου τὸ πάθος, οἱ δὲ τοῦ χρυσοῦ τὸ λαμπρὸν ἐκπλαγέντες, αὐτόν τε καὶ τὰς λοιπὰς ὕλας ἐθεοποίησαν. Ἐὰν δέ τις τὸν περὶ μοναρχίας τοῦ Θεοῦ λόγον προθεμελιώσῃ τῇ καρδίᾳ, καὶ πεισθῇ τούτῳ, πᾶσαν ὁμοῦ τῶν κακῶν τῆς εἰδωλολατρείας καὶ τῆς τῶν αἱρετικῶν πλάνης ἐκκόπτει τὴν φοράν. Τοῦτο μὲν οὖν σοι πρῶτον δόγμα τῆς εὐσεβείας ἐν τῇ ψυχῇ προθεμελίωσον, διὰ τῆς πίστεως.

ΠΕΡΙ ΧΡΙΣΤΟΥ.

7. Πίστευε δὲ καὶ εἰς τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ, τὸν ἕνα καὶ μόνον, τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστόν· τὸν ἐκ τοῦ Θεοῦ Θεὸν γεννηθέντα, τὸν ἐκ Ζωῆς Ζωὴν γεννηθέντα, τὸν ἐκ Φωτὸς Φῶς γεννηθέντα, τὸν ὅμοιον κατὰ πάντα τῷ γεννήσαντι, τὸν οὐκ ἐν χρόνοις τὸ εἶναι κτησάμενον, ἀλλὰ πρὸ πάντων τῶν αἰώνων ἀϊδίως καὶ ἀκαταλήπτως ἐκ τοῦ Πατρὸς γεγεννημένον, τὴν σοφίαν Θεοῦ καὶ τὴν δύναμιν, καὶ τὴν δικαιοσύνην τὴν ἐνυπόστατον, τὸν ἐν δεξίᾳ τοῦ Πατρὸς πρὸ πάντων τῶν αἰώνων καθεζόμενον. Οὐ γὰρ, ὥς τινες ἐνόμισαν, μετὰ τὸ πάθος στεφανωθεὶς ὥσπερ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ, διὰ τὴν ὑπομονὴν ἔλαβε τὸν ἐν δεξιᾷ θρόνον· ἀλλ᾽ ἀφ᾽ οὗπέρ ἐστιν (ἔστι δὲ γεννηθεὶς ἀεὶ) ἔχει τὸ βασιλικὸν ἀξίωμα, συγκαθεζόμενος τῷ Πατρὶ, Θεὸς ὢν καὶ σοφία καὶ

δύναμις, καθὼς εἴρηται· τῷ Πατρὶ συμβασιλεύων, καὶ πάντων διὰ τὸν Πατέρα δημιουργός· ἀλλὰ ἀνελλιπὴς εἰς θεότητος ἀξίαν, καὶ γινώσκων τὸν γεγεννηκότα, καθὼς γινώσκεται ὑπὸ τοῦ γεγεννηκότος. Καὶ ἵνα συντόμως εἴπωμεν, τοῦ ἐν εὐαγγελίοις γεγραμμένου μέμνησο, ὅτι "οὐδεὶς ἐπιγινώσκει τὸν Υἱὸν, εἰ μὴ ὁ Πατήρ· οὐδὲ τὸν Πατέρα τὶς ἐπιγινώσκει, εἰ μὴ ὁ Υἱός."

8. Καὶ μήτε ἀπαλλοτριώσῃς τοῦ Πατρὸς τὸν Υἱὸν, μήτε συναλοιφὴν ἐργασάμενος υἱοπατορίαν πιστεύσῃς· ἀλλὰ πίστευε ὅτι ἑνὸς Θεοῦ μονογενὴς εἷς ἐστὶν Υἱὸς, ὁ πρὸ πάντων τῶν αἰώνων Θεὸς, Λόγος,—Λόγος, οὐ προφορικὸς εἰς ἀέρα διαχεόμενος, οὔτε λόγοις ἀνυποστάτοις ἐξομοιούμενος, ἀλλὰ Λόγος, Υἱὸς, λογικῶν ποιητὴς, Λόγος, ἀκούων τοῦ Πατρὸς καὶ λαλῶν Αὐτός. Καὶ περὶ μὲν τούτων κατὰ καιρὸν, εἰ ὁ Θεὸς παράσχοι, πλατύτερον ἡμῖν ῥηθήσεται· οὐ γὰρ ἐπιλανθανόμεθα τῆς προτάσεως, ὅτι κεφαλαιώδεις εἰσαγωγὰς πίστεως νῦν ποιούμεθα.

ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΕΚ ΠΑΡΘΕΝΟΥ ΓΕΝΝΗΣΕΩΣ.

9. Πίστευε δὲ ὅτι οὗτος ὁ μονογενὴς Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, διὰ τὰς ἁμαρτίας ἡμῶν, ἐξ οὐρανῶν κατῆλθεν ἐπὶ τῆς γῆς, τὴν ὁμοιοπαθῆ ταύτην ἡμῖν ἀναλαβὼν ἀνθρωπότητα, καὶ γεννηθεὶς ἐξ ἁγίας Παρθένου καὶ Ἁγίου Πνεύματος· οὐ δοκήσει καὶ φαντασίᾳ τῆς ἐνανθρωπήσεως γενομένης, ἀλλὰ τῇ ἀληθείᾳ· οὐδὲ ὥσπερ διὰ σωλῆνος διελθὼν τῆς παρθένου, ἀλλὰ σαρκωθεὶς ἐξ αὐτῆς ἀληθῶς, [καὶ γαλακτοτροφηθεὶς ἀληθῶς ἐξ αὐτῆς·] φαγὼν ὡς ἡμεῖς ἀληθῶς, καὶ πιὼν ὡς ἡμεῖς ἀληθῶς. Εἰ γὰρ φάντασμα ἦν ἡ ἐνανθρώπησις, φάντασμα καὶ ἡ σωτηρία. Διπλοῦς ἦν ὁ Χριστὸς, ἄνθρωπος μὲν τὸ φαινόμενον, Θεὸς δὲ τὸ μὴ φαινόμενον· ἐσθίων μὲν ὡς ἄνθρωπος ἀληθῶς ὡς ἡμεῖς, εἶχε γὰρ τῆς σαρκὸς τὸ ὁμοιοπαθὲς ὡς ἡμεῖς, τρέφων δὲ ἐκ πέντε ἄρτων τοὺς πεντακισχιλίους ὡς Θεός· ἀποθνήσκων μὲν ὡς ἄνθρωπος ἀληθῶς, νεκρὸν δὲ τὸν τετραήμερον ἐγείρων ὡς

Θεός· καθεύδων εἰς τὸ πλοῖον ἀληθῶς ὡς ἄνθρωπος, καὶ περιπατῶν ἐπὶ τῶν ὑδάτων ὡς Θεός.

ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΣΤΑΥΡΟΥ.

10. Οὗτος ἐσταυρώθη ὑπὲρ τῶν ἁμαρτιῶν ἡμῶν ἀληθῶς. Κᾂν γὰρ ἀρνήσασθαι βουληθῇς, ὁ τόπος ἐλέγχει σε φαινόμενος, ὁ μακάριος οὗτος Γολγοθὰς, ἐν ᾧ νύν, διὰ τὸν ἐν αὐτῷ σταυρωθέντα, συγκεκροτήμεθα. Καὶ τοῦ ξύλου τοῦ σταυροῦ πᾶσα λοιπὸν ἡ οἰκουμένη κατὰ μέρος ἐπληρώθη. Ἐσταυρώθη δὲ οὐχ ὑπὲρ ἰδίων ἁμαρτιῶν, ἀλλ' ἵνα ἡμεῖς τῶν οἰκείων ἁμαρτιῶν ἐλευθερωθῶμεν. Καὶ κατεφρονήθη μὲν ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων τότε καὶ ἐρραπίσθη ὡς ἄνθρωπος, ἐγνωρίσθη δὲ ὑπὸ τῆς κτίσεως ὡς Θεός· ὁ γὰρ ἥλιος, δεσπότην ἀτιμαζόμενον ἰδὼν, ἐξελίμπανεν τρέμων, οὐ φέρων τὴν θέαν.

ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΤΑΦΗΣ.

11. Ἐν μνήματι πέτρας ἐτέθη ἀληθῶς ὡς ἄνθρωπος· ἀλλὰ πέτραι διερράγησαν τῷ φόβῳ δι' αὐτόν. Κατῆλθεν εἰς τὰ καταχθόνια, ἵνα κᾀκεῖθεν λυτρώσηται τοὺς δικαίους· Ἐβούλου γὰρ, εἰπέ μοι, τοὺς μὲν ζῶντας ἀπολαῦσαι τῆς χάριτος, καὶ ταῦτα, τῶν πλείστων οὐχ ὁσίων ὄντων, τοὺς δὲ ἀπὸ Ἀδὰμ πολυχρονίως ἀποκεκλεισμένους μὴ τυχεῖν τῆς ἐλευθερίας λοιπόν; Ἡσαΐας ὁ προφήτης τοσαῦτα περὶ αὐτοῦ μεγαλοφώνως ἐκήρυξεν· οὐκ ἤθελες ἵνα Βασιλεὺς κατελθὼν λυτρώσηται τὸν κήρυκα; Δαβὶδ ἦν ἐκεῖ, καὶ Σαμουὴλ, καὶ πάντες οἱ προφῆται, καὶ αὐτὸς Ἰωάννης ὁ λέγων διὰ τῶν ἀποσταλέντων, "Σὺ εἶ ὁ ἐρχόμενος, ἢ ἕτερον προσδοκῶμεν;" οὐκ ἤθελες ἵνα καταβὰς λυτρώσηται τοὺς τοιούτους;

ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΑΝΑΣΤΑΣΕΩΣ.

12. Ἀλλ' ὁ καταβὰς εἰς τὰ καταχθόνια πάλιν ἀνῆλθε, καὶ ὁ ταφεὶς Ἰησοῦς πάλιν ἀνέστη τὸ τσήμερον ἀληθῶς· Κᾂν

ποτέ σε διασύρωσιν Ἰουδαῖοι, ταχέως ἀπάντησον, οὕτως ἐρωτήσας· "Ἰωνᾶς τριήμερος ἀπὸ κήτους ἐξῆλθε, καὶ Χριστὸς τριήμερος ἀπὸ γῆς ἆρα οὐκ ἐγήγερται; Τῶν ὀστέων Ἐλισσαίου νεκρὸς ἁψάμενος ἐγήγερται· καὶ ὁ τῶν ἀνθρώπων Ποιητὴς, δυνάμει Πατρὸς ἆρ' οὐχὶ μᾶλλον εὐκοπώτερον ἐγείρεται;" Ἀνέστη τοίνυν ἀληθῶς· καὶ ἀναστὰς, πάλιν ὤφθη τοῖς μαθηταῖς. καὶ μάρτυρες αὐτοῦ τῆς ἀναστάσεως μαθῆται δώδεκα, οὐ λόγοις κεχαρισμένοις μαρτυρήσαντες, ἀλλὰ μέχρι βασάνων καὶ θανάτων περὶ τῆς ἀληθοῦς ἀναστάσεως ἀγωνισάμενοι. Εἶτα, "ἐπὶ στόματος μὲν δύο μάρτυρων καὶ τριῶν σταθήσεται πᾶν ῥῆμα," κατὰ τὴν γραφήν· δώδεκα δὲ τῇ ἀναστάσει τοῦ Χριστοῦ μαρτυροῦσι, καὶ ἆρα ἔτι πρὸς τὴν ἀνάστασιν ἀπιστεῖς;

ΠΕΡΙ ΑΝΑΛΗΨΕΩΣ.

13. Τὸν δρόμον δὲ τῆς ὑπομονῆς τελέσας Ἰησοῦς, καὶ τοὺς ἀνθρώπους λυτρωσάμενος τῶν ἁμαρτιῶν, ἀνέβη πάλιν εἰς τοὺς οὐρανοὺς, νεφέλης αὐτὸν ὑπολαβούσης. Καὶ ἄγγελοι μὲν ἀνιόντι παρειστήκεισαν, ἀπόστολοι δὲ ἐθεώρουν. Εἰ δέ τις τοῖς λεγομένοις ἀπιστεῖ, αὐτῇ πιστευέτω τῇ δυνάμει τῶν νῦν βλεπομένων. Πάντες οἱ βασιλεῖς τελευτῶντες συναποσβεννύουσι τῇ ζωῇ καὶ τὴν δύναμιν· Χριστὸς δὲ σταυρωθεὶς ὑπὸ πάσης προσκυνεῖται τῆς οἰκουμένης. Τὸν ἐσταυρωμένον καταγγέλλόμεν, καὶ τρέμουσιν οἱ δαίμονες. Πολλοὶ κατὰ χρόνους ἐσταυρώθησαν· ἀλλὰ ποίου σταυρωθέντος ἐπίκλησις ἑτέρου ποτὲ τοὺς δαίμονας ἀπήλασε;

14. Μὴ τοίνυν ἐπαισχυνθῶμεν τῷ σταυρῷ τοῦ Χριστοῦ· ἀλλὰ κἂν ἄλλος ἀποκρύπτῃ, σὺ φανερῶς ἐπὶ μετώπῳ σφραγίζου, ἵνα οἱ δαίμονες, τὸ σημεῖον ἰδόντες τὸ βασιλικὸν, μακρὰν φύγωσι τρέμοντες. Ποίει δὲ τοῦτο τὸ σημεῖον, ἐσθίων καὶ πίνων, καθήμενος, κοιταζόμενος, ἐξανιστάμενος, λαλῶν, περιπατῶν, ἁπαξαπλῶς ἐν παντὶ πράγματι. Ὁ γὰρ ἐνταῦθα σταυ-

ρωθεὶς ἐν οὐρανοῖς ἐστιν ἄνω. Εἰ μὲν γὰρ σταυρωθεὶς καὶ ταφεὶς ἐναπέμεινε τῷ τάφῳ, εἴχομεν ἂν ἐπαισχύνεσθαι· νυνὶ δὲ Ὁ ἐν τῷ Γολγοθᾷ τούτῳ σταυρωθεὶς ἀπὸ τοῦ πρὸς ἀνατολὰς ὄρους τῶν Ἐλαίων ἀναβέβηκεν εἰς τὸν οὐρανόν. Ἐντεῦθεν γὰρ εἰς ᾅδην καταβὰς, καὶ πάλιν ἀνελθὼν πρὸς ἡμᾶς, ἀφ' ἡμῶν ἀνῆλθε πάλιν εἰς τὸν οὐρανὸν, τοῦ Πατρὸς αὐτῷ προσφωνοῦντος καὶ λέγοντος, "Κάθου ἐκ δεξιῶν μου, ἕως ἂν θῶ τοὺς ἐχθρούς σου ὑποπόδιον τῶν ποδῶν σου."

ΠΕΡΙ ΜΕΛΛΟΥΣΗΣ ΚΡΙΣΕΩΣ.

15. Οὗτος Ἰησοῦς ὁ Χριστὸς ὁ ἀναβὰς ἔρχεται πάλιν ἐξ οὐρανῶν, οὐκ ἀπὸ γῆς. Καὶ εἶπον, "οὐκ ἀπὸ γῆς," ἐπειδὴ πολλοὶ μέλλουσιν ἀντίχριστοι νῦν ἀπὸ γῆς ἔρχεσθαι. Ἤδη γὰρ, καθὼς ἐθεώρησας, ἤρξαντο πολλοὶ λέγειν, ὅτι "ἐγώ εἰμι ὁ Χριστός·" καὶ μέλλει λοιπὸν ἔρχεσθαι τὸ βδέλυγμα τῆς ἐρημώσεως, ψευδῆ Χριστοῦ προσηγορίαν ἑαυτῷ προστιθείς. Σὺ δέ μοι τὸν ἀληθῆ Χριστὸν, τὸν υἱὸν τοῦ Θεοῦ τὸν μονογενῆ, μηκέτι λοιπὸν ἀπὸ γῆς ἐρχόμενον, ἀλλ' ἐξ οὐρανῶν προσδόκα, ὑπὲρ ἅπασαν ἀστραπὴν καὶ λαμπηδόνα φωτὸς τοῖς πᾶσι φαινόμενον, ὑπ' ἀγγέλων δορυφορούμενον, ἵνα κρίνῃ ζῶντας καὶ νεκροὺς, καὶ βασιλεύῃ βασιλείαν οὐράνιον, αἰώνιον, καὶ ἀτελεύτητον. Ἀσφαλίζου γάρ μοι καὶ ἐν τούτῳ, ἐπειδὴ πολλοί εἰσιν οἱ λέγοντες, "τέλος εἶναι τῆς Χριστοῦ βασιλείας."

ΠΕΡΙ ΑΓΙΟΥ ΠΝΕΥΜΑΤΟΣ.

16. Πίστευε καὶ εἰς τὸ Πνεῦμα τὸ Ἅγιον· καὶ τὴν αὐτὴν ἔχε περὶ Αὐτοῦ δόξαν, ἣν παρέλαβες ἔχειν περὶ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ, καὶ μὴ κατὰ τοὺς τὰ δύσφημα περὶ αὐτοῦ διδάσκοντας. Σὺ δὲ μάνθανε, ὅτι ἓν ἐστι τοῦτο τὸ Ἅγιον Πνεῦμα, ἀδιαίρετον, πολυδύναμον, πολλὰ μὲν ἐνεργοῦν, αὐτὸ δὲ μὴ μεριζόμενον· τὸ γινῶσκον τὰ μυστήρια, τὸ ἐρευνῶν πάντα, καὶ τὰ

βάθη τοῦ Θεοῦ, τὸ ἐπὶ τὸν Κύριον Ἰησοῦν Χριστὸν ἐν εἴδει περιστερᾶς κατελθὸν, τὸ ἐν νόμῳ καὶ προφήταις ἐνεργῆσαν, τὸ καὶ νῦν κατὰ τὸν καιρὸν τοῦ βαπτίσματος σφραγίζον σου τὴν ψυχήν· οὗ καὶ πᾶσα νοητὴ φύσις χρείαν ἔχει τῆς ἁγιότητος, εἰς ὃ βλασφημῆσαί τις ἐὰν τολμήσῃ, οὐκ ἔχει ἄφεσιν, οὔτε ἐν τῷ αἰῶνι τούτῳ, οὔτε ἐν τῷ μέλλοντι, ὅπερ σὺν Πατρὶ καὶ Υἱῷ τῇ τῆς Θεότητος δόξῃ τετίμηται, οὗ καὶ χρείαν ἔχουσι θρόνοι καὶ κυριότητες, ἀρχαὶ καὶ ἐξουσίαι· Εἷς γάρ ἐστι Θεὸς, ὁ τοῦ Χριστοῦ Πατὴρ, καὶ εἷς Κύριος Ἰησοῦς Χριστὸς, ὁ τοῦ μόνου Θεοῦ μονογενὴς Υἱὸς, καὶ ἓν τὸ Πνεῦμα τὸ Ἅγιον, τὸ πάντων ἁγιαστικὸν, καὶ θεοποιὸν, τὸ ἐν νόμῳ καὶ προφήταις, παλαιᾷ τε καὶ καινῇ διαθήκῃ, λαλῆσαν.

17. Ταύτην ἔχε τὴν σφραγῖδα ἐν τῇ διανοίᾳ σου πάντοτε, ἥτις νῦν μὲν κατὰ ἀνακεφαλαίωσιν ἀκροθιγῶς σοὶ εἴρηται, εἰ δὲ παράσχοι ὁ Κύριος, μετὰ τῆς ἐκ τῶν γραφῶν ἀποδείξεως κατὰ δύναμιν ῥηθήσεται. Δεῖ γὰρ περὶ τῶν θείων καὶ ἁγίων τῆς πίστεως μυστηρίων μηδὲ τὸ τυχὸν ἄνευ τῶν θείων παραδίδοσθαι γραφῶν, καὶ μὴ ἁπλῶς πιθανότησι καὶ λόγων κατασκευαῖς παραφέρεσθαι. Μηδὲ ἐμοὶ τῷ ταῦτά σοι λέγοντι ἁπλῶς πιστεύσῃς, ἐὰν τὴν ἀπόδειξιν τῶν καταγγελλομένων ἀπὸ τῶν θείων μὴ λάβῃς γραφῶν. Ἡ σωτηρία γὰρ αὕτη τῆς πίστεως ἡμῶν οὐκ ἐξ εὑρεσιλογίας, ἀλλὰ ἐξ ἀποδείξεως τῶν θείων ἐστὶ γραφῶν.

ΠΕΡΙ ΨΥΧΗΣ.

18. Μετὰ δὲ τὴν γνῶσιν τῆς σεμνῆς καὶ ἐνδόξου ταύτης καὶ παναγίας πίστεως, καὶ σεαυτὸν γνῶθι λοιπὸν ὅστις εἶ, ὅτι διπλοῦς ἄνθρωπος καθέστηκας, ἐκ ψυχῆς τε καὶ σώματος συγκείμενος· καὶ ὅτι, καθὼς πρὸ βραχέος εἴρηται, ὁ αὐτὸς Θεὸς καὶ τῆς ψυχῆς καὶ τοῦ σώματός ἐστι δημιουργός. Καὶ γίνωσκε, ὅτι ψυχὴν ἔχεις αὐτεξούσιον, ἔργον Θεοῦ κάλλιστον, κατ' εἰκόνα τοῦ πεποιηκότος, ἀθάνατον διὰ τὸν ἀπαθανατίζοντα

Θεὸν, ζῶον, λογικὸν, ἄφθαρτον, διὰ τὸν ταῦτα χαρισάμενον, ἐξουσίαν ἔχον ποιεῖν ἃ βούλεται. Οὐ γὰρ κατὰ γένεσιν ἁμαρτάνεις, οὔτε κατὰ τύχην πορνεύεις, οὔτε, καθὼς ληροῦσί τινες, αἱ τῶν ἄστρων πλοκαὶ ταῖς ἀσελγείαις σε προσέχειν ἀναγκάζουσι. Τί φεύγων ὁμολογῆσαι τὰ σεαυτοῦ κακὰ, τοῖς ἀναιτίοις ἄστροις προσγράφεις τὴν αἰτίαν; Μή μοι πρόσεχε λοιπὸν ἀστρολόγοις· περὶ γὰρ τούτων λέγει ἡ θεία γραφὴ, "Στήτωσαν καὶ σωσάτωσάν σε οἱ ἀστρολόγοι τοῦ οὐρανοῦ," καὶ ἑξῆς· "Ἰδοὺ πάντες ὡς φρύγανον ἐπὶ πυρὶ κατακαυθήσονται, καὶ οὐ μὴ ἐξέλωνται τὴν ψυχὴν αὐτῶν ἐκ φλογός."

19. Μάνθανε δὲ καὶ τοῦτο, ὅτι πρὶν παραγένηται εἰς τόνδε τὸν κόσμον ἡ ψυχὴ, οὐδὲν ἥμαρτεν· ἀλλ' ἐλθόντες ἀναμάρτητοι, νῦν ἐκ προαιρέσεως ἁμαρτάνομεν. Μή μοι κακῶς τινος ἀκούσῃς ἐξηγουμένου τὸ, "Εἰ δὲ ὃ οὐ θέλω, τοῦτο ποιῶ," ἀλλὰ μέμνησο τοῦ λέγοντος, "Ἐὰν θέλητε καὶ εἰσακούσησθέ μου, τὰ ἀγαθὰ τῆς γῆς φάγεσθε· ἐὰν δὲ μὴ θέλητε μηδὲ εἰσακούσησθέ μου, μάχαιρα ὑμᾶς κατέδεται," καὶ τὰ ἑξῆς· καὶ πάλιν, "Ὥσπερ παρεστήσατε τὰ μέλη ὑμῶν δοῦλα τῇ ἀκαθαρσίᾳ καὶ τῇ ἀνομίᾳ εἰς τὴν ἀνομίαν, οὕτω νῦν παραστήσατε τὰ μέλη ὑμῶν δοῦλα τῇ δικαιοσύνῃ εἰς ἁγιασμόν." Καὶ μέμνησο τῆς γραφῆς λεγούσης, "Καθὼς οὐκ ἐδοκίμασαν τὸν Θεὸν ἔχειν ἐν ἐπιγνώσει·" καὶ ὅτι, "Τὸ γνωστὸν τοῦ Θεοῦ φανερόν ἐστιν ἐν αὐτοῖς·" καὶ ὅτι, "Τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτῶν ἐκάμμυσαν·" καὶ τοῦ Θεοῦ πάλιν ἐγκαλοῦντος, καὶ λέγοντος, "Ἐγὼ δὲ ἐφύτευσά σε ἄμπελον καρποφόρον πᾶσαν ἀληθινήν· πῶς ἐστράφης εἰς πικρίαν, ἡ ἄμπελος ἡ ἀλλοτρία;"

20. Ἀθάνατός ἐστιν ἡ ψυχή. Καὶ ὁμοῖαι πᾶσαι αἱ ψυχαί εἰσιν ἀνδρῶν τε καὶ γυναικῶν· τὰ γὰρ μέλη τοῦ σώματος διακέκρινται μόνον. Οὐκ ἔστι τάγμα ψυχῶν κατὰ φύσιν ἁμαρτανουσῶν, καὶ τάγμα ψυχῶν κατὰ φύσιν δικαιοπραγουσῶν· ἀλλ' ἐκ προαιρέσεως ἀμφότερα, μονοειδοῦς καὶ ὁμοίας οὔσης ἐν ἅπασι τῆς τῶν ψυχῶν ὑποστάσεως. Οἶδα μὲν οὖν

πολλὰ λέγων, καὶ ὡς ὁ καιρὸς ἤδη πολύς ἐστιν· ἀλλὰ τί σωτηρίας προτιμώτερον; οὐ βούλει καμὼν λαβεῖν ἐφόδια πρὸς τοὺς αἱρετικούς; οὐδὲ θέλεις γνῶναι τῆς ὁδοῦ τὰς παρεκτροπὰς, ἵνα μὴ κατὰ κρημνὸν ἐξ ἀγνοίας ἐνεχθῇς; Εἰ οἱ διδάσκοντες ἡγοῦνται κέρδος οὐ μικρὸν τό σε ταῦτα μαθεῖν, σὺ ὁ μανθάνων ἆρα οὐκ ὀφείλεις ἡδέως δέχεσθαι τῶν λεγομένων τὸ πλῆθος;

21. Αὐτεξούσιός ἐστιν ἡ ψυχή. Καὶ ὁ διάβολος τὸ μὲν ὑποβάλλειν δύναται, τὸ δὲ καὶ ἀναγκάσαι παρὰ προαίρεσιν οὐκ ἔχει τὴν ἐξουσίαν. Ὑπογράφει σοι πορνείας λογισμόν· ἐὰν θέλῃς ἐδέξω, ἐὰν μὴ θέλῃς, οὐκ ἐδέξω. Εἰ γὰρ κατ' ἀνάγκην ἐπόρνευες, καὶ τίνος ἕνεκα τὴν γέενναν ἡτοίμασεν ὁ Θεός; εἰ κατὰ φύσιν ἀλλ' οὐ κατὰ προαίρεσιν ἐδικαιοπράγεις, τίνος ἕνεκεν στεφάνους ἐνεκδιηγήτους ἡτοίμασεν ὁ Θεός; Πρᾷόν ἐστι τὸ πρόβατον, ἀλλ' οὐδέ ποτε τοῦτο διὰ τὴν πρᾳότητα ἐστεφανώθη· ἐπειδὴ τὸ πρᾷον οὐκ ἐκ προαιρέσεως ἀλλ' ἐκ φύσεως αὐτῷ πρόσεστιν.

ΠΕΡΙ ΣΩΜΑΤΟΣ.

22. Ἔγνως, ἀγαπητὲ, καθ' ὅσον ἐγχωρεῖ τέως, τὰ περὶ ψυχῆς. Δέξαι κατὰ δύναμιν καὶ τὸν περὶ τοῦ σώματός σου λόγον. Μή τινος τῶν λεγόντων ἀνάσχῃ ἀλλότριον Θεοῦ τοῦτο εἶναι τὸ σῶμα. Οἱ γὰρ ἀλλότριον Θεοῦ εἶναι τὸ σῶμά τι πιστεύοντες, καὶ ὡς ἐν ἀλλοτρίῳ σκεύει τὴν ψυχὴν κατοικεῖν, τούτῳ καὶ εἰς πορνείας ἑτοίμως ἀποκέχρηνται. Τί δὲ καὶ κατέγνωσαν τοῦ θαυμασίου τούτου σώματος; τί μὲν γὰρ ἐν εὐπρεπείᾳ λείπεται; τί δὲ οὐκ ἔστιν ἔντεχνον τῆς κατασκευῆς; Ἆρα οὐκ ἐχρῆν αὐτοὺς κατανοῆσαι ὀφθαλμῶν μὲν λαμπροτάτην κατάστασιν; ὅπως δὲ τὰ ὦτα, πλαγίως ἐγκείμενα, ἀνεμπόδιστον δέχεται τὴν ἀκοήν; καὶ ὅπως ἡ ὄσφρησις μέν ἐστι τῶν ἀτμῶν διακριτικὴ, καὶ τῶν ἀναθυμιάσεων ἀντιληπτική; ἡ γλῶττα δὲ ὅπως δισσῶν πραγμάτων ἐστὶ διάκονος, γευ-

στικῆς ἕξεως, καὶ διαλεκτικῆς ἐνεργείας; ὅπως ὁ πνεύμων, ἐν ἀποκρύφοις κείμενος, ἄπαυστον ἔχει τοῦ ἀέρος τὴν ἀναπνοήν; Τίς ὁ ἐνθεὶς παλμὸν καρδίας ἀδιάλειπτον; τίς ὁ διελὼν εἰς φλέβας καὶ ἀρτηρίας τοσαύτας; τίς ὁ τοῖς νεύροις τὰ ὀστέα σοφῶς ἐνείρας; τίς ὁ τῆς τροφῆς μέρος μὲν εἰς ὑπόστασιν δοὺς, μέρος δὲ εἰς εὐσχήμονα διάκρισιν διακρίνας; καὶ τὰ τῆς ἀσχημοσύνης μέλη ἐν εὐσχημοτέροις ἀποκρύψας τόποις; τίς μέλλουσαν ἐκλείπειν τὴν τῶν ἀνθρώπων φύσιν δι' εὐτελοῦς κοινωνίας ἀκατάπαυστον συνεστήσατο;

23. Μὴ λέγε μοι τὸ σῶμα παραίτιον ἁμαρτίας εἶναι. Εἰ γὰρ τὸ σῶμα τῆς ἁμαρτίας αἴτιον, διὰ τὶ νεκρὸς οὐχ ἁμαρτάνει; Παράθες ξίφος τῇ δεξιᾷ τοῦ τετελευτηκότος ἀρτίως, καὶ φόνος οὐ γίνεται. Διὰ τετελευτηκότος ἀρτίως νέου κάλλη παντοῖα παρερχέσθω, καὶ ἐπιθυμία πορνείας οὐ γίνεται. Διά τι; ἐπειδὴ τὸ σῶμα οὐχ ἁμαρτάνει καθ' ἑαυτὸ, ἀλλὰ διὰ τοῦ σώματος ἡ ψυχή. Ἐργαλεῖόν ἐστι τὸ σῶμα, καὶ ὥσπερ ἱμάτιον καὶ στολὴ ψυχῆς. Κἂν μὲν ὑπὸ ταύτης πορνείᾳ παραδοθῇ, γίνεται ἀκάθαρτον. ἐὰν δὲ ἁγίᾳ ψυχῇ συνοικήσῃ, γίνεται ναὸς Ἁγίου Πνεύματος. Οὐκ ἐγὼ ταῦτα λέγω, ἀλλὰ Παῦλος ὁ Ἀπόστολος εἴρηκεν, "Οὐχ οἴδατε, ὅτι τὰ σώματα ὑμῶν ναὸς τοῦ ἐν ὑμῖν Ἁγίου Πνεύματός ἐστιν;" φεῖσαι τοίνυν τοῦ σώματος, ὡς ναοῦ Πνεύματος Ἁγίου τυγχάνοντος. Μὴ φύρῃς ἐν πορνείαις τὴν σαρκά σου. Μὴ μολύνῃς σου τὴν καλλίστην ταύτην στολήν. Εἰ δὲ καὶ ἐμόλυνας, ἀπόπλυνε νῦν διὰ μετανοίας· ἀπόλουσαι ἕως καιρὸς παρέχει.

24. Καὶ τὸν περὶ σωφροσύνης λόγον προηγουμένως μὲν ἀκουέτω τῶν μοναζόντων καὶ τῶν παρθένων τάγμα, τῶν τὸν ἰσάγγελον βίον ἐν κόσμῳ κατορθούντων. Μέγας ὑμῖν ἀπόκειται στέφανος, ἀδελφοί· μὴ μικρᾶς ἡδονῆς ἀντικαταλλάξητε μεγάλην ἀξίαν. Ἀκούσατε τοῦ Ἀποστόλου λέγοντος, "Μή τις πόρνος ἢ βέβηλος ὡς Ἡσαῦ, ὃς ἀντὶ βρώσεως μιᾶς ἀπέδοτο τὰ πρωτοτόκια αὐτοῦ." Ἐν ταῖς ἀγγελικαῖς βίβλοις λοι-

πὸν ἐγγραφεὶς διὰ τὴν πρόθεσιν τῆς σωφροσύνης, βλέπε μὴ πάλιν ἐξαλειφθῇς διὰ τὴν πορνικὴν ἐργασίαν.

25 Μὴ δ' αὖ πάλιν κατορθῶν τὴν σωφροσύνην στυφωθῇς κατὰ τῶν ὑποβεβηκότων ἐν γάμῳ. "Τίμιος γὰρ ὁ γάμος καὶ ἡ κοίτη ἀμίαντος," ὥς φησὶν ὁ Ἀπόστολος. Καὶ σὺ, ὁ τὴν ἁγνείαν ἔχων, ἆρα οὐκ ἐκ τῶν γεγαμηκότων ἐγεννήθης; Μὴ γὰρ ὅτι χρυσίου κτῆσιν ἔχεις τὸ ἀργύριον ἀποδοκίμαζε· Ἀλλ' εὔελπιδες ἔστωσαν καὶ οἱ ἐν γάμῳ νομίμως τῷ γάμῳ χρώμενοι, οἱ γάμον ἔνθεσμον, ἀλλὰ μὴ τοῦτον ἀσελγῆ κατασκευάζοντες διὰ τὴν ἄμετρον ἐξουσίαν, οἱ γινώσκοντες καιροὺς ἀνέσεως, ἵνα σχολάζωσι τῇ προσευχῇ, οἱ μετὰ τῶν ἐνδυμάτων καθαρὰ προσφέροντες ἐν ταῖς συνάξεσιν εἰς ἐκκλησίαν τὰ σώματα, οἱ διὰ τὸ τεκνογονεῖν, ἀλλ' οὐ διὰ τὸ φιληδονεῖν, τῷ γάμῳ προσεληλυθότες.

26. Καὶ οἱ μονόγαμοι δὲ τοὺς δευτέρῳ γάμῳ συμπεριενεχθέντας μὴ ἀποδοκιμαζέτωσαν· Καλὸν μὲν γὰρ ἡ ἐγκράτεια καὶ θαυμάσιον. συγγνωστὸν δὲ καὶ τῷ δευτέρῳ γάμῳ προσελθεῖν ἵνα μὴ πορνεύσωσιν οἱ ἀσθενεῖς. "Καλὸν μὲν γὰρ αὐτοῖς, ἐὰν μείνωσιν ὡς κἀγὼ," φησὶν ὁ Ἀπόστολος, "εἰ δὲ οὐκ ἐγκρατεύονται γαμησάτωσαν· κρεῖσσον γάρ ἐστι γαμῆσαι, ἢ πυροῦσθαι." Τὰ δὲ λοιπὰ πάντα ἐξοριζέσθω μακρὰν, πορνεία, μοιχεία, καὶ πᾶν τὸ τῆς ἀκολασίας εἶδος. Τετηρήσθω δὲ τὸ σῶμα τῷ Κυρίῳ καθαρὸν, ἵνα καὶ ὁ Κύριος ἐπιβλέψῃ τῷ σώματι· Τρεφέσθω δὲ τὸ σῶμα σιτίοις, ἵνα ζῇ καὶ ἀνεμποδίστως ὑπηρετῇ· οὐ μὴν ἵνα πρὸς τρυφὰς ἐκδοθῇ.

ΠΕΡΙ ΒΡΩΜΑΤΩΝ.

27. Καὶ περὶ τροφῶν ἔστω ὑμῖν ταῦτα τὰ δόγματα, ἐπειδὴ πολλοὶ καὶ περὶ τὰ βρώματα πταίουσιν. Οἱ μὲν γὰρ τοῖς εἰδωλοθύτοις ἀδιαφόρως προσέρχονται· οἱ δὲ ἀσκοῦσι μὲν, κατακρίνουσι δὲ τοὺς ἐσθίοντας. Καὶ διαφόρως ἐν τῷ περὶ

βρωμάτων λόγῳ τινῶν ἡ ψυχὴ μολύνεται, ἀγνοούντων τοῦ τε ἐσθίειν καὶ μὴ τὰς ἐπωφελεῖς αἰτίας. Νηστεύομεν γὰρ, οἴνου τε καὶ κρεῶν ἀπεχόμενοι, οὐχ ὡς βδελύγματα μισοῦντες, ἀλλὰ τὸν μισθὸν προσδοκῶντες, ἵνα αἰσθητῶν ὑπεριδόντες, ἀπολαύσωμεν πνευματικῆς καὶ νοητῆς τραπέζης, καὶ ἵνα νῦν σπείραντες ἐν δάκρυσιν, ἐν ἀγαλλιάσει θερίσωμεν ἐν τῷ μέλλοντι αἰῶνι. Μὴ τοίνυν καταφρόνει τῶν ἐσθιόντων καὶ διὰ τὴν σωμάτων ἀσθένειαν μεταλαμβανόντων. Μηδὲ ψέγε τοὺς ὀλίγῳ οἴνῳ χρωμένους διὰ τὸν στόμαχον καὶ τὰς πυκνὰς ἀσθενείας· καὶ μήτε αὐτοὺς ὡς ἁμαρτωλοὺς κατακρίνῃς. Μήτε ὡς ἀλλότρια μίσει τὰ κρέα· οἶδε γὰρ τινὰς τοιούτους ὁ Ἀπόστολος λέγων, "Κωλυόντων γαμεῖν, ἀπέχεσθαι βρωμάτων, ἃ ὁ Θεὸς ἔκτισεν εἰς μετάληψιν μετὰ εὐχαριστίας τοῖς πιστοῖς." Ἀπεχόμενος τοίνυν τούτων, μὴ ὡς βδελυκτῶν ἀπέχου, ἐπεὶ μισθὸν οὐχ ἔχεις, ἀλλ' ὡς καλῶν ὄντων ὑπερφρόνει διὰ τὰ προκείμενα νοητὰ καλλίονα.

28. Ἀσφάλισαί σου τὴν ψυχὴν, μή ποτέ τι φάγῃς τῶν τοῖς εἰδώλοις προσενεχθέντων. Περὶ γὰρ τούτων τῶν βρωμάτων οὐκ ἐμοὶ νῦν μόνον, ἀλλ' ἤδη καὶ τοῖς Ἀποστόλοις, καὶ Ἰακώβῳ, τῷ ταύτης τῆς ἐκκλησίας ἐπισκόπῳ, σπουδὴ γεγονε· καὶ γράφουσιν οἱ Ἀπόστολοι καὶ οἱ πρεσβύτεροι πᾶσι τοῖς ἔθνεσι καθολικὴν ἐπιστολὴν, προηγουμένως μὲν τῶν εἰδωλοθύτων ἀπέχεσθαι, ἔπειτα δὲ καὶ αἵματος, καὶ πνικτοῦ. Πολλοὶ γὰρ τῶν ἀνθρώπων θηριώδεις ὄντες, καὶ κυνῶν δίκην ζῶντες, τὸ μὲν αἷμα λάπτουσιν ἀγριωτάτων θηρίων τρόπον μιμούμενοι, τὰ πεπνιγμένα δὲ κατεσθίουσιν ἀφειδῶς. Σὺ δὲ, ὁ τοῦ Χριστοῦ δοῦλος, ἐσθίων ἔχε τὸ μετ' εὐλαβείας ἐσθίειν· Καὶ περὶ μὲν βρωμάτων αὐτάρκως.

ΠΕΡΙ ΕΝΔΥΜΑΤΟΣ.

29. Ἔνδυσις δέ σοι λιτὴ περικείσθω, μὴ πρὸς καλλωπισμὸν, ἀλλὰ πρὸς ἀναγκαίαν σκέπην· μηδὲ ἵνα χαυνωθῇς, ἀλλ'

ἵνα ἐν χειμῶνι θερμανθῇς, καὶ τοῦ σώματος τὴν ἀσχημοσύνην καλύπτῃς. Μὴ, προφάσει τοῦ τὴν ἀσχημοσύνην καλύπτειν, ταῖς περιέργοις στολαῖς εἰς ἑτέραν ἀσχημοσύνην ἐμπέσῃς.

ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΑΝΑΣΤΑΣΕΩΣ.

30. Φείδου μοι, παρακαλῶ, τοῦ σώματος τούτου, καὶ γίνωσκε ὅτι ἐκ νεκρῶν ἐγερθήσῃ, μετὰ τοῦ σώματος τούτου κριθησόμενος. Εἰ δέ σοι τις ἀπιστίας λόγος ὑπεισέρχεται, ὡς ἀδυνάτου τοῦ πράγματος τυγχάνοντος, ἐκ τῶν καθ' ἑαυτὸν σκόπει τὰ μὴ φαινόμενα. Σὺ γὰρ αὐτὸς, εἰπέ μοι, πρὸ ἑκατὸν ἢ πλειόνων ἐτῶν, λόγισαι ποῦ ἦσθα· ἐκ ποίας δὲ σμικροτάτης καὶ εὐτελεστάτης ὑποστάσεως εἰς τοσοῦτον ἡλικίας μέγεθος καὶ τοσαύτην ὡραιότητος ἀξίαν κατέστης. Εἶτα, Ὁ τὸ μὴ ὂν εἰς τὸ εἶναι παραγαγὼν, τὸ ὂν ἤδη καὶ διαπεσὸν, αὖθις ἀναστῆσαι οὐ δυνάται; Ὁ τὸν δι' ἡμᾶς σπειρόμενον σῖτον κατ' ἐνιαυτὸν νεκρούμενον ἐγείρων, ἆρα ἡμᾶς αὐτοὺς, δι' οὓς κᾀκεῖνος ἐγήγερται, δυσκόλως ἀναστήσει; Ὁρᾷς ὅπως τὰ δένδρα νῦν ἐπὶ τοσούτοις μησὶν ἄκαρπα καὶ ἄφυλλα καθέστηκεν· ἀλλὰ ὅλα, τοῦ χειμῶνος παρελθόντος, αὖθις ὥσπερ ἐκ νεκρῶν ἀναβιοῖ· οὐ πολλῷ μᾶλλον ἡμεῖς καὶ εὐκοπώτερον ἀναζήσομεν; Ῥάβδος Μωσέως εἰς φύσιν ὄφεως ἀνοίκειον βουλῇ Θεοῦ μετεβλήθη· καὶ ἄνθρωπος ὁ πεσὼν εἰς θάνατον πάλιν εἰς ἑαυτὸν οὐκ ἀποκαθίσταται;

31. Μὴ πρόσεχε τοῖς λέγουσιν, ὅτι οὐκ ἐγείρεται τὸ σῶμα τοῦτο· ἐγείρεται γάρ· καὶ μάρτυς Ἡσαΐας, λέγων, "Ἀναστήσονται οἱ νεκροὶ, καὶ ἐγερθήσονται οἱ ἐν τοῖς μνημείοις·" καὶ, "Πολλοὶ τῶν ἐν γῆς χώματι καθευδόντων ἀναστήσονται," κατὰ τὸν Δανιὴλ, "οὗτοι εἰς ζωὴν αἰώνιον, καὶ οὗτοι εἰς αἰσχύνην αἰώνιον." Ἀλλὰ τὸ μὲν ἀναστῆναι πάντων ἐστὶν ἀνθρώπων· οὐχ ὁμοία δὲ πᾶσιν ἡ ἀνάστασις. Πάντες μὲν γὰρ αἰώνια λαμβάνομεν τὰ σώματα, ἀλλ' οὐχ ὅμοια ἅπαντες. Οἱ

δίκαιοι μὲν γὰρ, ἵνα διαιωνίζοντες ἀγγέλοις συγχορεύσωσιν· οἱ δὲ ἁμαρτωλοὶ, ἵνα εἰς αἰῶνας τῶν ἁμαρτημάτων ὑπομείνωσι τὴν βάσανον.

ΠΕΡΙ ΛΟΥΤΡΟΥ.

32. Διὰ τοῦτο προλαβὼν κατὰ φιλανθρωπίαν ὁ Κύριος, λουτροῦ μετανοίαν ἔδωκεν, ἵνα τὸ πολὺ τῶν ἁμαρτιῶν, μᾶλλον δὲ τὸ πᾶν φορτίον, ἀπορρίψαντες, καὶ Ἁγίῳ Πνεύματι τὴν σφραγῖδα λαβόντες, κληρονόμοι γενώμεθα ζωῆς αἰωνίου. Ἀλλὰ περὶ τοῦ λουτροῦ πρώην αὐτάρκως εἰρηκότες, ἐπὶ τὰ λείποντα τῶν εἰσαγωγικῶν μαθημάτων λοιπὸν ἔλθωμεν.

ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΘΕΙΩΝ ΓΡΑΦΩΝ.

33. Ταῦτα δὲ διδάσκουσιν ἡμᾶς αἱ θεόπνευστοι γραφαὶ τῆς παλαιᾶς τε καὶ καινῆς διαθήκης. Εἷς γάρ ἐστιν ὁ τῶν δύο διαθηκῶν Θεὸς, ὁ τὸν ἐν τῇ καινῇ φανέντα Χριστὸν ἐν τῇ παλαιᾷ προκαταγγείλας· ὁ διὰ νόμου καὶ προφητῶν εἰς Χριστὸν παιδαγωγήσας. "Πρὸ γὰρ τοῦ ἐλθεῖν τὴν πίστιν, ὑπὸ νόμον ἐφρουρούμεθα·" καὶ "Ὁ νόμος παιδαγωγὸς ἡμῶν γέγονεν εἰς Χριστόν." Κᾂν ποτε τῶν αἱρετικῶν ἀκούσῃς τινὸς βλασφημοῦντος νόμον ἢ προφήτας, ἀντίφθεγξαι τὴν σωτήριον φωνὴν, λέγων, "Οὐκ ἦλθεν Ἰησοῦς καταλῦσαι τὸν νόμον, ἀλλὰ πληρῶσαι." Καὶ φιλομαθῶς ἐπίγνωθι καὶ παρὰ τῆς Ἐκκλησίας ποῖαι μέν εἰσιν αἱ τῆς παλαιᾶς διαθήκης βίβλοι, ποῖαι δὲ τῆς καινῆς. Καί μοι μηδὲν τῶν ἀποκρύφων ἀναγίνωσκε. Ὁ γὰρ τὰ παρὰ πᾶσιν ὁμολογούμενα μὴ εἰδὼς, τί περὶ τὰ ἀμφιβαλλόμενα ταλαιπωρεῖς μάτην; Ἀναγίνωσκε τὰς θείας γραφὰς, τὰς εἴκοσι δύο βίβλους τῆς παλαιᾶς διαθήκης ταύτας, τὰς ὑπὸ τῶν ἑβδομήκοντα δύο ἑρμηνευτῶν ἑρμηνευθείσας.

34. Ἀλεξάνδρου γὰρ τοῦ Μακεδόνων βασιλέως τελευτήσαντος, καὶ τῆς βασιλείας εἰς τέσσαρας διαιρεθείσης ἀρχὰς,

εἴς τε τὴν Βαβυλωνίαν, καὶ τὴν Μακεδονίαν, Ἀσίαν τε καὶ τὴν Αἴγυπτον, εἷς τῶν τῆς Αἰγύπτου βασιλευόντων, Πτολεμαῖος ὁ Φιλάδελφος, φιλολογώτατος γενόμενος βασιλεὺς, τὰς κατὰ πανταχοῦ βίβλους συναθροίζων, παρὰ Δημητρίου τοῦ Φαληρέως, τοῦ τῆς βιβλιοθήκης προνοητοῦ, περὶ τῶν νομικῶν καὶ προφητικῶν θείων γραφῶν ἐπακούσας, καὶ πολὺ κάλλιον κρίνας, οὐ παρὰ ἀκόντων ἀναγκαστῶς τὰ βιβλία κτήσασθαι, ἀλλ' ἐξιλεώσασθαι δώροις μᾶλλον καὶ φιλίᾳ τοὺς ἔχοντας, καὶ γινώσκων ὅτι τὸ μὲν ἀναγκαστὸν δολοῦται πολλάκις, ἀπροαιρέτως διδόμενον, τὸ δ' ἐκ προαιρέσεως παρεχόμενον σὺν ἀληθείᾳ τῇ πάσῃ δωρεῖται, Ἐλεαζάρῳ, τῷ τότε ἀρχιερεῖ, πλεῖστα δῶρα πέμψας εἰς τὸν ἐνταῦθα τῶν Ἱεροσολύμων ναὸν, ἓξ κατὰ φυλὴν τῶν δώδεκα τοῦ Ἰσραὴλ φυλῶν πρὸς ἑαυτὸν εἰς ἑρμηνείαν ἐποίησεν ἀποστεῖλαι. Εἶτα καὶ τοῦ θείας ἢ μὴ τὰς βίβλους εἶναι λαμβάνων ἀπόπειραν, καὶ πρὸς τὸ μὴ συνδυάσαι πρὸς ἀλλήλους τοὺς ἀποσταλέντας ὑποπτεύσας, ἐν τῇ λεγομένῃ Φάρῳ, τῇ πρὸς Ἀλεξανδρείαν κειμένῃ, τῶν παραγενομένων ἑρμηνευτῶν, ἑκάστῳ ἴδιον οἶκον ἀπονείμας, ἑκάστῳ πάσας τὰς γραφὰς ἐπέτρεψεν ἑρμηνεῦσαι. Τούτων δὲ ἐν ἑβδομήκοντα καὶ δύο ἡμέραις τὸ πρᾶγμα πληρωσάντων, τὰς ὁμοῦ πάντων ἑρμηνείας, ἃς κατὰ διαφόρους οἴκους ἀλλήλοις μὴ προσίεντες ἐποίησαντο, συναγαγὼν ἐπὶ τὸ αὐτὸ, οὐ μόνον ἐν νοήμασιν, ἀλλὰ καὶ ἐν λέξεσιν εὗρεν συμφώνους. Οὐ γὰρ εὑρεσιλογία καὶ κατασκευὴ σοφισμάτων ἀνθρωπίνων ἦν τὸ γινόμενον, ἀλλ' ἐκ Πνεύματος Ἁγίου ἡ τῶν Ἁγίῳ Πνεύματι λαληθεισῶν θείων γραφῶν ἑρμηνεία συνετελεῖτο.

35. Τούτων τὰς εἴκοσι δύο βίβλους ἀναγίνωσκε· πρὸς δὲ τὰ ἀπόκρυφα μηδὲν ἔχε κοινόν. Ταύτας μόνας μελέτα σπουδαίως, ἃς καὶ ἐν Ἐκκλησίᾳ μετὰ παρρησίας ἀναγινώσκομεν. Πολύ σου φρονιμώτεροι καὶ εὐλαβέστεροι ἦσαν οἱ ἀπόστολοι καὶ οἱ ἀρχαῖοι ἐπίσκοποι, οἱ τῆς ἐκκλησίας προστάται, οἱ ταύτας παραδόντες. Σὺ οὖν, τέκνον τῆς Ἐκκλησίας ὢν, μὴ παρα-

χάραττε τοὺς θεσμούς. Καὶ τῆς μὲν παλαιᾶς διαθήκης, ὡς εἴρηται, τὰς εἴκοσι δύο μελέτα βίβλους· ἅς, εἰ φιλομαθὴς τυγχάνεις, ἐμοῦ λέγοντος, ὀνομαστὶ μεμνῆσθαι σπούδασον. Τοῦ νόμου μὲν γάρ εἰσιν αἱ Μωσέως πρῶται πέντε βίβλοι, Γένεσις, Ἔξοδος, Λευιτικὸν, Ἀριθμοὶ, Δευτερονόμιον· ἑξῆς δὲ, Ἰησοῦς υἱὸς Ναυῆ, καὶ τὸ τῶν Κριτῶν μετὰ τῆς Ῥοὺθ βιβλίον, ἕβδομον ἀριθμούμενον. Τῶν δὲ λοιπῶν ἱστορικῶν βιβλίων, ἡ πρώτη καὶ ἡ δευτέρα τῶν Βασιλείων μία παρ᾽ Ἑβραίοις ἐστὶ βίβλος· μία δὲ, καὶ ἡ τρίτη καὶ ἡ τετάρτη. Ὁμοίως δὲ παρ᾽ αὐτοῖς καὶ τῶν Παραλειπομένων ἡ πρώτη καὶ ἡ δευτέρα μία τυγχάνει βίβλος· καὶ τοῦ Ἔσδρα ἡ πρώτη καὶ ἡ δευτέρα μία λελόγισται· δωδεκάτη βίβλος ἡ Ἐσθήρ. Καὶ τὰ μὲν ἱστορικὰ ταῦτα. Τὰ δὲ στιχηρὰ τυγχάνει πέντε· Ἰὼβ, καὶ βίβλος Ψαλμῶν, καὶ Παροιμίαι, καὶ Ἐκκλησιαστὴς, καὶ Ἆισμα ᾀσμάτων, ἑπτακαιδέκατον βιβλίον. Ἐπὶ δὲ τούτοις τὰ προφητικὰ πέντε· τῶν δώδεκα προφητῶν μία βίβλος, καὶ Ἡσαΐου μία, καὶ Ἱερεμίου μία μετὰ Βαροὺχ καὶ Θρήνων καὶ Ἐπιστολῆς, εἶτα Ἰεζεκιὴλ, καὶ ἡ τοῦ Δανιὴλ, εἰκοστηδευτέρα βίβλος τῆς παλαιᾶς διαθήκης.

36. Τῆς δὲ καινῆς διαθήκης, τὰ τέσσαρα μόνα εὐαγγελία· τὰ δὲ λοιπὰ ψευδεπίγραφα καὶ βλαβερὰ τυγχάνει· Ἔγραψαν καὶ Μανιχαῖοι κατὰ Θωμᾶν εὐαγγέλιον, ὅπερ, εὐωδίᾳ τῆς εὐαγγελικῆς προσωνυμίας ἐπικεχρωσμένον, διαφθείρει τὰς ψυχὰς τῶν ἁπλουστέρων. Δέχου δὲ καὶ τὰς Πράξεις τῶν δώδεκα ἀποστόλων· πρὸς τούτοις δὲ καὶ τὰς ἑπτὰ, Ἰακώβου, καὶ Πέτρου, Ἰωάννου, καὶ Ἰούδα, καθολικὰς ἐπιστολάς· ἐπισφράγισμα δὲ τῶν πάντων, καὶ μαθητῶν τὸ τελευταῖον, τὰς Παύλου δεκατέσσαρας ἐπιστολάς. Τὰ δὲ λοιπὰ πάντα ἔξω κείσθω ἐν δευτέρῳ. Καὶ ὅσα μὲν ἐν ἐκκλησίαις μὴ ἀναγινώσκεται, ταῦτα μηδὲ κατὰ σαυτὸν ἀναγίνωσκε, καθὼς ἤκουσας. Καὶ περὶ μὲν τούτων ταῦτα.

37. Φεῦγε δὲ πᾶσαν διαβολικὴν ἐνέργειαν, καὶ μὴ πείθου τῷ δράκοντι τῷ ἀποστάτῃ, ὃς ἐξ ἀγαθῆς ὑποστάσεως αὐτο-

προαίρετον ἔσχε τὴν μεταβολήν· ὃς ἀναπεῖσαι μὲν δύναται τοὺς θέλοντας, ἀναγκάσαι δὲ οὐδένα. Καὶ μήτε ἀστρολογίαις, μήτε ὀρνεοσκοπίαις, μήτε κληδόσι πρόσεχε, μηδὲ ταῖς μυθώδεσι τῶν Ἑλλήνων μαντείαις. Φαρμακείαν, καὶ ἐπαοιδίαν, καὶ τὰ νεκυομαντείων παρανομώτατα πράγματα, μηδὲ μέχρις ἀκοῆς παραδέχου. Ἀπόστηθι παντὸς ἀκολασίας εἴδους, μήτε γαστριμαργῶν, μήτε φιληδονῶν· ὑπεράνω τε φιλαργυρίας ἁπάσης καὶ τοῦ τοκίζειν γενόμενος. Μήτε δὲ θεωριῶν ἐθνικοῖς ἀθροίσμασι παράβαλλε. Μηδὲ ἐπιδέσμασιν ἐν νόσοις χρήσῃ ποτέ. Ἀποστρέφου δὲ πᾶσαν καὶ τοῦ καπηλοδυτεῖν τὴν χυδαιότητα. Καὶ μήτε εἰς Σαμαρειτισμὸν ἢ Ἰουδαισμὸν ἐκπέσῃς· ἐλυτρώσατο γάρ σε λοιπὸν Ἰησοῦς ὁ Χριστός. Πάσης σαββάτων παρατηρήσεως ἀπόστηθι, καὶ τοῦ, κοινὸν ἢ ἀκάθαρτον λέγειν τι εἶναι τῶν ἀδιαφόρων βρωμάτων. Ἐξαιρέτως δὲ μίσει πάντα τὰ συνέδρια τῶν παρανόμων αἱρετικῶν. Καὶ παντοίως τὴν σεαυτοῦ ψυχὴν ἀσφαλίζου νηστείαις, προσευχαῖς, ἐλεημοσύναις, καὶ θείων λογίων ἀναγνώσμασιν, ἵνα, μετὰ σωφροσύνης καὶ δογμάτων εὐσεβῶν τὸν ἐπίλοιπον ἐν σαρκὶ βιώσας χρόνον, τῆς μιᾶς τοῦ λουτροῦ σωτηρίας ἀπολαύσῃς· στρατολογηθεὶς δὲ οὕτως ἐν οὐρανίαις στρατιαῖς τῷ Πατρὶ καὶ Θεῷ, καὶ τῶν οὐρανίων καταξιωθῇς στεφάνων, ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν· ᾧ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

S. AUR. AUGUSTINI
DE FIDE ET SYMBOLO
LIBER.

1. Quoniam scriptum est et apostolicæ disciplinæ robustissima auctoritate firmatum, *Quia justus ex fide vivit,* eaque fides officium a nobis exigit et cordis et linguæ, ait enim Apostolus, *Corde creditur ad justitiam, ore autem confessio fit ad salutem,* oportet nos esse et justitiæ memores et salutis. Quandoquidem in sempiterna justitia regnaturi, a præsenti sæculo maligno salvi fieri non possumus, nisi et nos, ad salutem proximorum nitentes, etiam ore profiteamur fidem quam corde gestamus: quæ fides ne fraudulentis calliditatibus hæreticorum possit in nobis aliqua ex parte violari, pia cautaque vigilantia providendum est. Est autem catholica fides in Symbolo nota fidelibus, memoriæque mandata, quanta res passa est brevitate sermonis; ut incipientibus atque lactentibus, eis qui in Christo renati sunt, nondum Scripturarum divinarum diligentissima et spirituali tractatione atque cognitione roboratis, paucis verbis credendum constitueretur, quod multis verbis exponendum esset proficientibus et ad divinam doctrinam certa humilitatis atque charitatis firmitate surgentibus. Sub ipsis ergo paucis verbis in Symbolo constitutis plerique hæretici venena sua occultare conati sunt: quibus restitit et resistit divina misericordia per spirituales viros, qui catholicam fidem, non tantum in illis verbis accipere et credere, sed etiam Domino revelante intelligere atque cognoscere

meruerunt. Scriptum est enim, *Nisi credideritis, non intelligetis.* Sed tractatio fidei ad muniendum Symbolum valet: non ut ipsa pro Symbolo gratiam Dei consequentibus memoriæ mandanda et reddenda tradatur, sed ut illa quæ in Symbolo retinentur contra hæreticorum insidias auctoritate catholica et munitiore defensione custodiat.

2. Conati sunt enim quidam persuadere DEUM PATREM non esse OMNIPOTENTEM: non quia hoc dicere ausi sunt, sed in suis traditionibus hoc sentire et credere convincuntur. Cum enim dicunt esse naturam quam Deus omnipotens non creaverit, de qua tamen istum mundum fabricaverit, quem pulchre ordinatum esse concedunt, ita omnipotentem Deum negant, ut non eum credant mundum potuisse facere nisi ad eum fabricandum alia natura, quæ jam fuerat, et quam Ipse non fecerat, uteretur; carnali scilicet consuetudine videndi fabros et domorum structores et quoslibet opifices, qui nisi adjuventur parata materia, ad effectum suæ artis pervenire non possunt. Ita etiam intelligunt Fabricatorem mundi non esse omnipotentem, si mundum fabricare non posset, nisi eum aliqua non ab illo fabricata natura, tanquam materies, adjuvaret. Aut si omnipotentem Deum fabricatorem mundi esse concedunt, fateantur necesse est ex nihilo eum fecisse quæ fecit. Non enim aliquid esse potest, cujus creator non esset, cum esset omnipotens. Quia etsi aliquid fecit ex aliquo, sicut hominem de limo, non utique fecit ex eo quod Ipse non fecerat; quia terram unde limus est ex nihilo fecerat. Et si ipsum cœlum et terram, id est, mundum et omnia quæ in eo sunt, ex aliqua materia fecerat, sicut scriptum est, *Qui fecisti mundum ex ma-*

teria invisa, vel etiam *informi*, sicut nonnulla exemplaria tenent, nullo modo credendum est illam ipsam materiam de qua factus est mundus, quamvis informem, quamvis invisam, quocumque modo esset, per se ipsam esse potuisse, tanquam coæternam et coævam Deo: sed quemlibet modum suum, quem habebat, ut quoquomodo esset, et distinctarum rerum formas posset accipere, non habebat nisi ab omnipotente Deo, cujus beneficio est res non solum quæcumque formata, sed etiam quæcumque formabilis. Inter formatum autem et formabile hoc interest, quod formatum jam accepit formam, formabile autem potest accipere. Sed qui præstat rebus formam, ipse præstat etiam posse formari: quoniam de Illo et in Illo est omnium speciosissima species incommutabilis; et ideo Ipse unus est qui cuilibet rei, non solum ut pulchra sit, sed etiam ut pulchra esse possit, attribuit. Quapropter rectissime credimus omnia Deum fecisse de nihilo: quia etiam si de aliqua materia factus est mundus, eadem ipsa materia de nihilo facta est, ut ordinatissimo Dei munere prima capacitas formarum fieret, ac deinde formarentur quæcumque formata sunt. Hoc autem diximus, ne quis existimet contrarias sibi esse divinarum Scripturarum sententias, quoniam et omnia Deum fecisse de nihilo scriptum est, et mundum esse factum de informi materia.

3. Credentes itaque IN DEUM PATREM OMNIPOTENTEM, nullam creaturam esse quæ ab Omnipotente non creata sit, existimare debemus. Et quia omnia per Verbum creavit, (quod Verbum et Veritas dicitur et Virtus et Sapientia Dei, multisque aliis insinuatur vocabulis, qui nostræ fidei Jesus Christus Dominus commendatur,

liberator scilicet noster et rector, Filius Dei; non enim Verbum illud per quod sunt omnia condita generare potuit nisi Ille qui per ipsum condidit omnia,) credimus etiam IN JESUM CHRISTUM, FILIUM DEI PATRIS UNIGENITUM, id est unicum, DOMINUM NOSTRUM. Quod tamen Verbum non sicut verba nostra debemus accipere, quæ voce atque ore prolata verberato aere transeunt, nec diutius manent quam sonant. Manet enim illud Verbum incommutabiliter: nam de Ipso dictum est, cum de Sapientia diceretur, *In se ipsa manens innovat omnia.* Verbum autem Patris ideo dictum est, quia per Ipsum innotescit Pater. Sicut ergo verbis nostris id agimus, cum verum loquimur, ut noster animus innotescat audienti, et quidquid secretum in corde gerimus per signa hujusmodi ad cognitionem alterius proferatur, sic illa Sapientia, quam Deus Pater genuit, quoniam per ipsam innotescit dignis animis secretissimus Pater, Verbum ejus convenientissime nominatur.

4. Inter animum autem nostrum et verba nostra, quibus eumdem animum ostendere conamur, plurimum distat. Nos quippe non gignimus sonantia verba, sed facimus; quibus faciendis materia subjacet corpus. Plurimum autem interest inter animum et corpus. Deus vero, cum Verbum genuit, id quod est Ipse genuit: neque de nihilo, neque de aliqua jam facta conditaque materia, sed de Seipso id quod est Ipse. Hoc enim et nos conamur, cum loquimur, si diligenter consideremus nostræ voluntatis appetitum,—non cum mentimur sed cum verum loquimur. Quid enim aliud molimur, nisi animum ipsum nostrum, si fieri potest, cognoscendum et perspiciendum animo auditoris inferre; ut in nobis ipsi quidem maneamus, nec

recedamus a nobis, et tamen tale indicium, quo fiat in altero nostra notitia, proferamus; ut, quantum facultas conceditur, quasi alter animus ab animo per quem se indicet proferatur? Id facimus conantes et verbis, et ipso sono vocis, et vultu, et gestu corporis, tot scilicet machinamentis, id quod intus est demonstrare cupientes, quia tale aliquid proferre non possumus, et ideo non potest loquentis animus penitus innotescere; unde etiam mendaciis locus patet. Deus autem Pater, qui verissime se indicare animis cognituris et voluit et potuit, hoc ad seipsum indicandum genuit quod est Ipse qui genuit; qui etiam Virtus ejus et Sapientia dicitur, quia per Ipsum operatus est et disposuit omnia; de quo propterea dicitur, *Attingit a fine usque ad finem fortiter, et disponit omnia suaviter.*

5. Quamobrem unigenitus Filius Dei neque factus est a Patre, quia sicut dicit evangelista, *Omnia per Ipsum facta sunt*, neque ex tempore genitus, quoniam sempiterne Deus sapiens sempiternam secum habet sapientiam suam, neque impar est Patri, id est, in aliquo minor, quia et Apostolus dicit, *Qui, cum in forma Dei esset constitutus, non rapinam arbitratus est esse æqualis Deo.* Hac igitur fide catholica et illi excluduntur qui eumdem dicunt Filium esse qui Pater est; quia et hoc Verbum apud Deum esse non posset nisi apud Patrem Deum, et nulli est æqualis qui solus est. Excluduntur etiam illi qui creaturam esse dicunt Filium, quamvis non talem quales sunt cæteræ creaturæ. Quantamcumque enim creaturam dicant, si creatura est, condita et facta est. Nam idem est condere quod creare: quanquam in latinæ linguæ consuetudine dicatur aliquando creare pro eo quod est gignere; sed

græca discernit. Hoc enim dicimus creaturam quod illi κτίσμα vel κτίσιν vocant: et cum sine ambiguitate loqui volumus, non dicimus, creare, sed, condere. Ergo si creatura est Filius, quamlibet magna sit, facta est. Nos autem in Eum credimus per quem facta sunt omnia, non in Eum per quem facta sunt cætera: neque enim hic aliter accipere possumus omnia, nisi quæcumque sunt facta.

6. Sed quoniam *Verbum caro factum est et habitavit in nobis*, eadem Sapientia quæ de Deo genita est dignata est etiam in hominibus creari. Quo pertinet illud, *Dominus creavit me in principio viarum suarum.* Viarum enim ejus principium caput est Ecclesiæ, quod est Christus homine indutus, per quem vivendi exemplum nobis daretur, hoc est, via certa qua perveniremus ad Deum. Non enim redire potuimus nisi humilitate, qui superbia lapsi sumus, sicut dictum est primæ nostræ creaturæ, *Gustate, et eritis tanquam dii.* Hujus igitur humilitatis exemplum, id est, viæ qua redeundum fuit, ipse Reparator noster in se ipso demonstrare dignatus est, *qui non rapinam arbitratus est esse æqualis Deo, sed semetipsum evacuavit, formam servi accipiens*, ut crearetur homo in principio viarum ejus Verbum per quod facta sunt omnia. Quapropter secundum id quod unigenitus est, non habet fratres: secundum id autem quod primogenitus est, fratres vocare dignatus est omnes qui post ejus et per ejus primatum in Dei gratiam renascuntur per adoptionem filiorum, sicut apostolica disciplina commendat. Naturalis ergo Filius de ipsa Patris substantia unicus natus est, id existens quod Pater est, Deus de Deo, Lumen de Lumine: nos autem non lumen naturaliter sumus, sed ab illo Lumine

illuminamur, ut sapientia lucere possimus. *Erat* enim, inquit, *Lumen verum, quod illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum.* Addimus itaque fidei rerum æternarum etiam temporalem dispensationem Domini nostri, quam gerere nobis et ministrare pro nostra salute dignatus est. Nam secundum id quod unigenitus est Dei Filius, non potest dici, Fuit et erit, sed tantum, Est: quia et quod fuit jam non est, et quod erit nondum est. Ille ergo est incommutabilis sine conditione temporum et varietate. Nec aliunde arbitror manare illud quod famulo suo Moysi tale nomen suum insinuavit. Nam cum ab Eo quæreret, si se populus ad quem mittebatur contemneret, a quo se diceret esse missum, responsum dicentis accepit, *Ego sum qui sum:* deinde subjunxit, *Hæc dices filiis Israel, Qui est, misit me ad vos.*

7. Ex quo jam spiritualibus animis patere confido, nullam naturam Deo esse posse contrariam. Si enim Ille "est," et de solo Deo proprie dici potest hoc verbum, (quod enim vere est, incommutabiliter manet; quoniam quod mutatur fuit aliquid quod jam non est, et erit quod nondum est,) nihil ergo habet Deus contrarium. Si enim quæreretur a nobis quid sit albo contrarium, responderemus nigrum; si quæreretur quid sit calido contrarium, responderemus frigidum; si quæreretur quid sit veloci contrarium, responderemus tardum; et quæcumque similia. Cum autem quæritur quid sit contrarium ei quod est, recte respondetur quod non est.

8. Sed quoniam per temporalem, ut dixi, dispensationem, ad nostram salutem et reparationem, operante Dei benignitate, ab illa incommutabili Dei Sapientia

natura mutabilis nostra suscepta est, temporalium rerum salubriter pro nobis gestarum adjungimus fidem, credentes in eum Dei Filium qui NATUS EST PER SPIRITUM SANCTUM EX VIRGINE MARIA. Dono enim Dei, hoc est, Sancto Spiritu concessa nobis est tanta humilitas tanti Dei, ut totum hominem suscipere dignaretur in utero Virginis, maternum corpus integrum inhabitans, integrum deserens. Cui temporali dispensationi multis modis insidiantur hæretici. Sed si quis tenuerit catholicam fidem, ut totum hominem credat a Verbo Dei esse susceptum, id est, corpus, animam, spiritum, satis contra illos munitus est. Quippe cum ista susceptio pro salute nostra sit gesta, cavendum est ne, cum crediderit aliquid nostrum non pertinere ad istam susceptionem, non pertineat ad salutem. Et cum homo, excepta forma membrorum, quæ diversis generibus animantium diversa tributa est, non distet a pecore nisi rationali spiritu, quæ mens etiam nominatur, quomodo sana est fides qua creditur quod id nostrum susceperit Dei Sapientia quod habemus commune cum pecore, illud autem non susceperit quod illustratur luce sapientiæ, et quod hominis proprium est?

9. Detestandi autem etiam illi sunt, qui Dominum nostrum Jesum Christum matrem Mariam in terris habuisse negant, cum illa dispensatio utrumque sexum, et masculinum et femininum, honoraverit, et ad curam Dei pertinere monstraverit, non solum quem suscepit, sed illum etiam per quem suscepit, virum gerendo, nascendo de femina. Nec nos ad negandam Christi matrem cogit quod ab eo dictum est, *Quid mihi et tibi est, mulier? nondum venit hora mea.* Sed admonet potius ut intelligamus secundum Deum non habuisse

matrem, cujus majestatis personam parabat ostendere aquam in vinum vertendo. Quod autem crucifixus est, secundum hominem crucifixus est: et illa erat hora, quæ nondum venerat, quando dictum est, *Mihi et tibi quid est? nondum venit hora mea*, id est, qua te cognoscam. Tunc enim ut homo crucifixus cognovit hominem matrem, et dilectissimo discipulo humanissime commendavit. Nec illud nos moveat, quod cum ei nuntiaretur mater ejus et fratres, respondit, *Quæ mihi mater, aut qui fratres?* &c. Sed potius doceat ministerium nostrum, quo verbum Dei fratribus ministramus, parentes cum impediunt, non eos debere cognosci. Nam si propterea quisque putaverit non eum habuisse matrem in terris, quia dixit, *Quæ mihi mater?* cogatur necesse est et Apostolos negare habuisse patres in terris, quoniam præcepit eis, dicens, *Nolite vobis patrem dicere in terris; unus est enim Pater vester qui in cœlis est.*

10. Nec nobis fidem istam minuat cogitatio muliebrium viscerum, ut propterea recusanda videatur talis Domini nostri generatio, quod eam sordidi sordidam putant. Quia et *stultum Dei sapientius* esse *hominibus*, et *omnia munda mundis*, verissime Apostolus dicit. Debent igitur intueri, qui hoc putant, solis hujus radios, quem certe non tanquam creaturam Dei laudant, sed tanquam Deum adorant, per cloacarum fetores et quæcumque horribilia usquequaque diffundi, et in his operari secundum naturam suam, nec tamen inde aliqua contaminatione sordescere, cum visibilis lux visibilibus sordibus sit natura conjunctior: quanto minus igitur poterat pollui Verbum Dei, non corporeum neque visibile, de femineo corpore ubi humanam carnem suscepit cum anima et spiritu, quibus intervenientibus habitat

majestas Verbi ab humani corporis fragilitate secretius? Unde manifestum est nullo modo potuisse Verbum Dei maculari humano corpore, quo nec ipsa anima humana maculata est. Non enim cum regit corpus atque vivificat, sed cum ejus bona mortalia concupiscit, de corpore anima maculatur. Quod si animæ maculas illi vitare vellent, hæc mendacia potius et sacrilegia formidarent.

11. Sed parva erat pro nobis Domini nostri humilitas in nascendo: accessit etiam ut mori pro mortalibus dignaretur. *Humiliavit* enim *se, factus subditus usque ad mortem, mortem autem crucis;* ne quisquam nostrum, etiamsi mortem posset non timere, aliquod genus mortis, quod homines ignominiosissimum arbitrantur, horreret. Credimus itaque in Eum qui SUB PONTIO PILATO CRUCIFIXUS EST, ET SEPULTUS. Addendum enim erat judicis nomen, propter temporum cognitionem. Sepultura vero illa cum creditur, fit recordatio novi monumenti, quod resurrecturo ad vitæ novitatem præberet testimonium, sicut nascituro uterus virginalis. Nam sicut in illo monumento nullus alius mortuus sepultus est, nec ante, nec postea, sic in illo utero nec ante, nec postea, quidquam mortale conceptum est.

12. Credimus etiam illum TERTIO DIE RESURREXISSE A MORTUIS, primogenitum consecuturis fratribus, quos in adoptionem filiorum Dei vocavit, quos comparticipes et cohæredes suos esse dignatus est.

13. Credimus IN CŒLUM ASCENDISSE, quem beatitudinis locum etiam nobis promisit, dicens, *Erunt sicut Angeli in cœlis*, in illa civitate, quæ est mater omnium nostrum Jerusalem æterna in cœlis. Solet autem quosdam offendere vel impios Gentiles vel hæreticos, quod

credamus assumptum terrenum corpus in cœlum. Sed Gentiles plerumque philosophorum argumentis nobiscum agere student, ut dicant terrenum aliquid in cœlo esse non posse. Nostras enim Scripturas non noverunt, nec sciunt quomodo dictum sit, *Seminatur corpus animale, surgit corpus spirituale.* Non enim ita dictum est, quasi corpus vertatur in spiritum et spiritus fiat; quia et nunc corpus nostrum, quod animale dicitur, non in animam versum est et anima factum. Sed spirituale corpus intelligitur, quod ita spiritui subditum est, ut cœlesti habitationi conveniat, omni fragilitate ac labe terrena in cœlestem puritatem et stabilitatem mutata atque conversa. Hæc est immutatio, de qua item dicit Apostolus, *Omnes resurgemus, sed non omnes immutabimur.* Quam immutationem non in deterius sed in melius fieri docet idem, cum dicit, *Et nos immutabimur.* Sed ubi et quomodo sit in cœlo corpus Dominicum, curiosissimum et supervacaneum est quærere; tantummodo in cœlo esse credendum est. Non enim est fragilitatis nostræ cœlorum secreta discutere, sed est nostræ fidei de Dominici corporis dignitate sublimia et honesta sentire.

14. Credimus etiam quod SEDET AD DEXTERAM PATRIS. Nec ideo tamen quasi humana forma circumscriptum esse Deum Patrem arbitrandum est, ut de illo cogitantibus dextrum aut sinistrum latus animo occurrat, aut idipsum quod sedere Pater dicitur, flexis poplitibus fieri putandum est, ne in illud incidamus sacrilegium, in quo exsecratur Apostolus eos qui commutaverunt gloriam incorruptibilis Dei in similitudinem corruptibilis hominis. Tale enim simulacrum Deo nefas est christiano in templo collocare; multo magis in corde nefa-

rium est, ubi vere est templum Dei si a terrena cupiditate atque errore mundetur. Ad dexteram ergo intelligendum est sic dictum esse, in summa beatitudine, ubi justitia et pax et gaudium est: sicut ad sinistram hædi constituuntur, id est, in miseria, propter iniquitates, labores atque cruciatus. Sedere ergo quod dicitur Deus, non membrorum positionem, sed judiciariam significat potestatem, qua illa majestas nunquam caret, semper digna dignis tribuendo; quamvis in extremo judicio multo manifestius inter homines unigeniti Filii Dei, judicis vivorum atque mortuorum, claritas indubitata futura sit.

15. Credimus etiam INDE VENTURUM convenientissimo tempore, ET JUDICATURUM VIVOS ET MORTUOS: sive istis nominibus justi et peccatores significentur, sive quos tunc ante mortem in terris inventurus est appellati sint "vivi," "mortui" vero qui in ejus adventu resurrecturi sunt.

Hæc dispensatio temporalis non tantum est, sicut illa generatio secundum Deum, sed etiam fuit et erit. Nam fuit Dominus noster in terris, et nunc est in cœlo, et erit in claritate judex vivorum atque mortuorum. Ita enim veniet sicut ascendit, secundum auctoritatem quæ in Actibus Apostolorum continetur. Ex hac itaque temporali dispensatione loquitur in Apocalypsi, ubi scriptum est, *Hæc dicit qui est, et qui fuit, et qui venturus est.*

16. Digesta itaque fideique commendata, et divina Domini nostri et humana dispensatione, adjungitur confessioni nostræ, ad perficiendam fidem quæ nobis de Deo est, SPIRITUS SANCTUS, non minore natura quam Pater et Filius, sed, ut ita dicam, consubstantialis et coæternus; quia ista Trinitas unus est Deus: non ut

idem sit Pater qui et Filius et Spiritus Sanctus, sed ut Pater sit Pater, et Filius sit Filius, et Spiritus Sanctus sit Spiritus Sanctus, et hæc Trinitas unus Deus, sicut scriptum est, *Audi, Israel, Dominus Deus tuus Deus unus est.* Tamen si interrogemur de singulis, et dicatur nobis, Deus est Pater? respondebimus, Deus. Si quæratur utrum Deus sit Filius, hoc respondebimus. Nec, si fuerit de Spiritu Sancto talis interrogatio, aliud Eum esse debemus respondere quam Deum, vehementer caventes sic accipere, quomodo de hominibus dictum est, *Dii estis.* Non enim sunt naturaliter Dii, quicumque sunt facti atque conditi ex Patre per Filium dono Spiritus Sancti. Ipsa enim significatur Trinitas, cum Apostolus dicit, *Quoniam ex Ipso, et in Ipso, et per Ipsum sunt omnia?* Quanquam ergo de singulis interrogati respondeamus Deum esse de quo quæritur, sive Patrem, sive Filium, sive Spiritum Sanctum, non tamen tres Deos a nobis coli quisquam existimaverit.

17. Nec mirum quod hæc de ineffabili natura dicuntur, cum in iis etiam rebus quas corporeis oculis cernimus et corporeo sensu dijudicamus tale aliquid accidat. Nam cum de fonte interrogati, non possimus dicere quod ipse sit fluvius; nec de fluvio interrogati, possimus eum fontem vocare; et rursum potionem quæ de fonte vel fluvio est, nec fluvium possimus appellare nec fontem: tamen in hac trinitate aquam nominamus; et cum de singulis quæritur, singillatim aquam respondemus. Nam si quæro utrum aqua in fonte sit, respondetur aqua; et si quæramus utrum aqua sit in fluvio, nihil aliud respondetur; et in illa potione non poterit esse alia responsio: nec tamen eas tres aquas, sed unam dicimus. Sane cavendum est ne quisquam

ineffabilem illius majestatis substantiam sicut fontem istum visibilem atque corporeum vel fluvium vel potionem cogitet. In his enim aqua illa quæ nunc in fonte est exit in fluvium, nec in se manet; et cum de fluvio vel de fonte in potionem transit, non ibi permanet unde sumitur. Itaque fieri potest ut eadem aqua nunc ad fontis appellationem pertineat, nunc ad fluvii, nunc ad potionis, cum in illa Trinitate dixerimus non posse fieri ut Pater aliquando sit Filius, aliquando Spiritus Sanctus. Sicut in arbore non est radix nisi radix, nec robur est aliud quam robur, nec ramos nisi ramos possumus dicere: non enim quod dicitur radix, id potest dici robur et rami; nec lignum quod pertinet ad radicem potest aliquo transitu nunc in radice esse, nunc in robore, nunc in ramis, sed tantummodo in radice: cum illa regula nominis maneat, ut radix lignum sit, et robur lignum, et rami lignum; nec tamen tria ligna dicantur, sed unum. Aut si hæc habent aliquam dissimilitudinem, ut possint non absurde tria ligna dici, propter firmitatis diversitatem, illud certe omnes concedunt, si ex uno fonte tria pocula impleantur, posse dici tria pocula, tres autem aquas non posse dici, sed omnino unam aquam; quanquam de singulis poculis interrogatus, in quolibet horum aquam esse respondeas: quamvis nullus hic transitus fiat, sicut de fonte in fluvium dicebamus. Sed hæc, non propter illius divinæ naturæ similitudinem, sed propter visibilium etiam unitatem, corporalia exempla data sunt, ut intelligeretur fieri posse ut aliqua tria non tantum singillatim, sed etiam simul, unum singulare nomen obtineant; nec quisquam miretur et absurdum putet quod Deum dicimus Patrem, Deum Filium, Deum Spi-

ritum Sanctum, nec tamen tres Deos in ista Trinitate, sed unum Deum, unamque substantiam.

18. Et de Patre quidem ac Filio multis libris disseruerunt docti et spirituales viri, quibus (quantum homines hominibus poterant) et quemadmodum non unus esset Pater et Filius, sed unum essent, et quid proprie Pater esset, et quid Filius, insinuare conati sunt: quod Ille genitor, Hic genitus; Ille non de Filio, Hic de Patre; Hujus Ille principium, unde et caput Christi dicitur, quamvis et Christus principium, sed non Patris; Hic vero Illius imago, quamvis nulla ex parte dissimilis, et omnino indifferenter æqualis. Tractantur hæc latius ab eis qui non tam breviter quam nos totius christianæ fidei professionem volunt explicare. Itaque in quantum Filius est, de Patre accepit ut sit, cum Ille de Filio id non acceperit: et in quantum hominem, mutabilem scilicet creaturam in melius commutandam, ineffabili misericordia, temporali dispensatione, suscepit, multa de Illo in Scripturis inveniuntur ita dicta, ut impias hæreticorum mentes, prius volentes docere quam nosse, in errorem miserint, ut putarent Eum non æqualem Patri, nec ejusdem esse substantiæ: qualia sunt illa, *Quoniam Pater major me est*, et, *Caput mulieris vir, caput viri Christus, caput autem Christi Deus*, et, *Tunc Ipse subjectus erit Ei qui Illi subjecit omnia*, et, *Vado ad Patrem meum et Patrem vestrum, Deum meum et Deum vestrum*, et nonnulla hujusmodi: quæ omnia posita sunt, non ut naturæ atque substantiæ inæqualitatem significent, ne falsa sint illa, *Ego et Pater unum sumus*, et, *Qui Me vidit, vidit et Patrem meum*, et, *Deus erat Verbum*, non enim factus est, cum omnia per Ipsum facta sint, et *Non rapinam arbitratus est*

esse æqualis Deo, et cætera talia: sed illa posita sunt, partim propter administrationem suscepti hominis, qua dicitur, *Semetipsum exinanivit*, (non quia mutata est illa Sapientia, cum sit omnino incommutabilis, sed quia tam humiliter hominibus innotescere voluit,) partim ergo propter hanc administrationem illa ita scripta sunt, de quibus hæretici calumniantur, partim propter hoc, quia Filius Patri debet quod est, hoc etiam debens utique Patri quod eidem Patri æqualis aut par est; Pater autem nulli debet quidquid est.

19. De Spiritu Sancto autem nondum tam copiose ac diligenter disputatum est a doctis et magnis divinarum Scripturarum tractatoribus, ut intelligi facile possit et ejus proprium, quo proprio fit ut Eum neque Filium neque Patrem dicere possimus, sed tantum Spiritum Sanctum; nisi quod Eum donum Dei esse prædicant, ut Deum credamus non se ipso inferius donum dare. Servant tamen ut non genitum Spiritum Sanctum, tanquam Filium de Patre, prædicent, unicus enim est Christus; neque de Filio, tanquam nepotem summi Patris; nec tamen id quod est, nulli debere, sed Patri, ex quo omnia, ne duo constituamus principia sine principio, quod falsissimum est et absurdissimum, et non catholicæ fidei, sed quorumdam hæreticorum errori proprium. Ausi sunt tamen quidam ipsam communionem Patris et Filii, atque, ut ita dicam, Deitatem, quam Græci θεότητα appellant, Spiritum Sanctum credere, ut, quoniam Pater Deus et Filius Deus, ipsa Deitas, qua sibi copulantur, et Ille gignendo filium et Ille Patri cohærendo, Ei a quo est genitus æquetur,—hanc ergo Deitatem, quam etiam dilectionem in se invicem amborum charitatemque volunt in-

telligi, Spiritum Sanctum appellatum dicunt. Multisque Scripturarum documentis adsunt huic opinioni suæ, sive illo quod dictum est, *Quoniam charitas Dei diffusa est in cordibus nostris per Spiritum Sanctum qui datus est nobis*, sive aliis multis talibus testimoniis, et eo ipso, quod per Spiritum Sanctum reconciliamur Deo, unde etiam cum donum Dei dicitur, satis significari volunt charitatem Dei esse Spiritum Sanctum. Non enim reconciliamur illi nisi per dilectionem, qua etiam filii appellamur, non jam sub timore tanquam servi, quia consummata dilectio foras mittit timorem, et Spiritum libertatis accepimus, *in quo clamamus*, *Abba*, *Pater*. Et quia reconciliati et in amicitiam revocati per charitatem poterimus omnia Dei secreta cognoscere, propterea de Spiritu Sancto dicitur, *Ipse vos inducet in omnem veritatem*. Propterea et confidentia prædicandæ veritatis, qua impleti sunt in adventu ejus Apostoli, recte charitati tribuitur, quia et diffidentia timori datur, quem consummatio charitatis excludit. Ideo etiam donum Dei dicitur, quia eo quod quisque novit non fruitur, nisi et id diligat. Frui autem sapientia Dei, nihil est aliud quam Ei dilectione cohærere. Neque quisquam in eo quod percipit permanet, nisi dilectione: et ideo Spiritus Sanctus dicitur, quoniam ad permanendum sanciuntur quæcumque sanciuntur, nec dubium est a sanciendo sanctitatem vocari. Maxime autem illo testimonio utuntur assertores hujus sententiæ, quod scriptum est, *Quod natum est de carne, caro est; et quod natum est de Spiritu, spiritus est: quoniam Deus Spiritus est.* Hic enim regenerationem nostram dicit, quæ non secundum Adam de carne est, sed secundum Christum de Spiritu Sancto. Quapropter si Spiritus

Sancti hoc loco facta est commemoratio cum dictum est, *Quoniam Deus Spiritus est*, animadvertendum dicurt, non dictum esse, *Quoniam Spiritus Deus est*, sed, *Quoniam Deus Spiritus est*, ut ipsa Deitas Patris et Filii hoc loco dicta sit Deus, quod est Spiritus Sanctus. Huc accedit aliud testimonium, quod dicit Joannes apostolus, *Quoniam Deus dilectio est.* Etiam hic enim non ait, Dilectio Deus est, sed, *Deus dilectio est*, ut ipsa Deitas dilectio intelligatur. Et quod in illa enumeratione connexarum sibi rerum, ubi dicitur, *Omnia vestra sunt, vos autem Christi, Christus autem Dei*, et, *Caput mulieris vir, caput viri Christus, caput autem Christi Deus*, nulla fit commemoratio Spiritus Sancti, ad hoc pertinere dicunt, quia non fere in iis quæ sibi connexa sunt numerari solet ipsa connexio. Unde in illo etiam loco Trinitatem ipsam videntur agnoscere qui legunt attentius, cum dicitur, *Quoniam ex Ipso, et per Ipsum, et in Ipso sunt omnia. Ex Ipso*, tanquam ex eo qui nulli debet quod est; *per Ipsum*, tanquam per Mediatorem; *in Ipso*, tanquam in eo qui continet, id est, copulatione conjungit.

20. Huic sententiæ contradicunt qui arbitrantur istam communionem, quam sive Deitatem sive dilectionem sive charitatem appellamus, non esse substantiam: quærunt autem secundum substantiam sibi exponi Spiritum Sanctum, nec intelligunt non aliter potuisse dici, *Deus dilectio est*, nisi esset dilectio substantia. Ducuntur quippe consuetudine rerum corporalium; quoniam si duo sibi corpora copulentur, ita ut juxta invicem collocentur, ipsa copulatio non est corpus; quandoquidem, separatis illis corporibus quæ copulata fuerant, nulla invenitur; nec tamen quasi discessisse et

migrasse intelligitur, sicut illa corpora. Sed hi tales cor mundum faciant, quantum possunt, ut videre valeant in Dei substantia non esse aliquid tale, quasi aliud ibi sit substantia, aliud quod accidat substantiæ, et non sit substantia; sed quidquid ibi intelligi potest, substantia est. Verum hæc dici possunt facile et credi; videri autem nisi corde puro quomodo se habeant omnino non possunt. Quapropter sive ista vera sit sententia, sive aliud aliquid sit, fides inconcussa tenenda est, ut Deum dicamus Patrem, Deum Filium, Deum Spiritum Sanctum; neque tres Deos, sed istam Trinitatem unum Deum; neque diversos natura, sed ejusdem substantiæ; neque ut Pater aliquando sit Filius, aliquando sit Spiritus Sanctus; sed Pater semper Pater, et Filius semper Filius, et Spiritus Sanctus semper Spiritus Sanctus. Nec temere de invisibilibus aliquid affirmemus tanquam scientes, sed tanquam credentes, quoniam videri nisi mundato corde non possunt: et qui ea videt in hac vita *ex parte*,* ut dictum est, atque *in ænigmate*, non potest efficere ut et ille videat cui loquitur, si cordis sordibus impeditur. *Beati* autem *mundo corde, quoniam ipsi Deum videbunt.* Hæc fides est de Deo conditore et renovatore nostro.

21. Sed quoniam dilectio non tantum in Deum nobis imperata est, cum dictum est, *Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, et ex tota anima tua, et ex tota mente tua*, sed etiam in proximum, nam *Diliges*, inquit, *proximum tuum tanquam te ipsum*, si autem ista fides congregationem societatemque hominum non teneat, in qua fraterna charitas operetur, minus fructuosa est, credimus et SANCTAM ECCLESIAM, utique catholicam. Nam et hæretici et schismatici congrega-

tiones suas ecclesias vocant. Sed hæretici de Deo falsa sentiendo ipsam fidem violant; schismatici autem discissionibus iniquis a fraterna charitate dissiliunt, quamvis ea credant quæ credimus. Quapropter nec hæretici pertinent ad Ecclesiam catholicam, quæ diligit Deum, nec schismatici, quoniam diligit proximum. Et ideo peccatis proximi facile ignoscit, quia sibi precatur ignosci ab Illo qui nos reconciliavit sibi, delens omnia præterita et ad vitam novam nos vocans: quam vitam donec perfectam capiamus, sine peccatis esse non possumus. Interest tamen qualia sint.

22. Nec de peccatorum differentia modo tractandum est, sed credendum omnino, nullo modo nobis ignosci ea quæ peccamus, si nos inexorabiles ad ignoscenda peccata fuerimus. Itaque credimus et REMISSIONEM PECCATORUM.

23. Et quoniam tria sunt quibus homo constat, spiritus, anima, et corpus, quæ rursus duo dicuntur, quia sæpe anima simul cum spiritu nominatur, pars enim quædam ejusdem rationalis, qua carent bestiæ, spiritus dicitur, principale nostrum spiritus est, deinde vita qua conjungimur corpori anima dicitur, postremo ipsum corpus, quoniam visibile est, ultimum nostrum est. Hæc autem omnis creatura ingemiscit et parturit usque nunc: dedit tamen primitias spiritus, quia credidit Deo et bonæ jam voluntatis est. Hic spiritus etiam vocatur mens, de quo dicit Apostolus, *Mente servio legi Dei*, qui item alio loco dicit, *Testis est enim mihi Deus, cui servio in spiritu meo.* Anima vero, cum carnalia bona adhuc appetit, caro nominatur. Pars enim ejus quædam resistit spiritui, non natura, sed consuetudine peccatorum. Unde dicitur, *Mente servio*

legi Dei, carne autem legi peccati. Quæ consuetudo in naturam versa est secundum generationem mortalem peccato primi hominis. Ideoque scriptum est, *Et nos aliquando fuimus naturaliter filii iræ*, id est, vindictæ, per quam factum est ut serviamus legi peccati. Est autem animæ natura perfecta, cum spiritui suo subditur et cum sequitur sequentem Deum. Ideo *animalis homo non percipit quæ sunt Spiritus Dei.* Sed non tam cito anima subjugatur spiritui ad bonam operationem, quam cito spiritus Deo ad veram fidem et bonam voluntatem; sed aliquando tardius ejus impetus, quo in carnalia et temporalia defluit, refrenatur. Sed quoniam et ipsa mundatur, recipiens stabilitatem naturæ suæ dominante spiritu, quod sibi caput est, cui ejus capiti caput est Christus, non est desperandum etiam corpus restitui naturæ propriæ; sed utique non tam cito quam anima, sicut neque anima tam cito quam spiritus, sed tempore opportuno in novissima tuba, cum *mortui resurgent incorrupti, et nos immutabimur.*

Et ideo credimus et CARNIS RESURRECTIONEM; non tantum quia reparatur anima, quæ nunc propter carnales affectiones caro nominatur; sed hæc etiam visibilis caro, quæ naturaliter est caro, cujus nomen anima non propter naturam sed propter affectiones carnales accepit,—hæc ergo visibilis, quæ proprie dicitur caro, sine dubitatione credenda est resurgere. Videtur enim Paulus apostolus eam tanquam digito ostendere, cum dicit, *Oportet corruptibile hoc induere incorruptionem.* Cum enim dicit, *hoc*, in eam quasi digitum intendit: quod autem visibile est, id potest digito ostendi. Quoniam posset etiam anima corruptibilis dici, nam vitiis morum ipsa corrumpitur. *Et mortale hoc induere im-*

mortalitatem cum legitur, eadem significatur visibilis caro, quia in eam identidem velut digitus intenditur. Potest enim et anima, sicut corruptibilis propter morum vitia, ita etiam mortalis dici. Mors quippe animæ est apostatare a Deo: quod primum ejus peccatum in paradiso sacris Literis continetur.

24. Resurget igitur corpus secundum christianam fidem, quæ fallere non potest. Quod cui videtur incredibile, qualis nunc sit caro attendit, qualis autem futura sit non considerat: quia illo tempore immutationis angelicæ non jam caro erit et sanguis, sed tantum corpus. Cum enim de carne Apostolus loqueretur, *Alia*, inquit, *caro pecorum, alia volucrum, alia piscium, alia serpentum; et corpora cœlestia, et corpora terrestria.* Non enim dixit, *et caro cœlestis:* dixit autem, *et cœlestia et terrestria corpora.* Omnis enim caro etiam corpus est, non autem omne corpus etiam caro est: primo in istis terrestribus, quoniam lignum corpus est, sed non caro, hominis autem vel pecoris et corpus et caro est; in cœlestibus vero nulla caro, sed corpora simplicia et lucida, quæ appellat Apostolus spiritualia, nonnulli autem vocant ætheria. Et ideo non carnis resurrectioni contradicit illud quod ait, *Caro et sanguis regnum Dei non possidebunt*, sed quale futurum sit quod nunc caro et sanguis est prædicat. In qualem naturam quisquis hanc carnem converti posse non credit, gradibus ducendus est ad fidem. Si enim ab eo quæras utrum terra in aquam possit converti, propter vicinitatem non ei videtur incredibile. Rursum si quæras utrum aqua possit in aerem, neque hoc absurdum esse respondet, vicina enim sunt sibi. Et de aere si quæratur utrum in æthereum corpus, id est,

cœleste possit mutari, jam ipsa vicinitas persuadet. Quod ergo per hos gradus fieri posse concedit, ut terra in corpus æthereum convertatur, cur non, accedente Dei voluntate, qua corpus humanum supra aquas potuit ambulare, celerrime id fieri posse, quemadmodum dictum est, *in ictu oculi*, sine ullis talibus gradibus, credit, sicut plerumque fumus in flammam mira celeritate convertitur? Caro enim nostra utique ex terra est. Philosophi autem, quorum argumentis sæpius resurrectioni carnis resistitur, quibus asserunt nullum esse posse terrenum corpus in cœlo, quodlibet corpus in omne corpus converti et mutari posse concedunt. Qua corporis resurrectione facta, a temporis conditione liberati, æterna vita ineffabili charitate atque stabilitate sine corruptione perfruemur. Tunc enim fiet illud quod scriptum est, *Absorpta est mors in victoriam. Ubi est, mors, aculeus tuus? ubi est, mors, contentio tua?*

25. Hæc est fides quæ paucis verbis tenenda in Symbolo novellis Christianis datur. Quæ pauca verba fidelibus nota sunt, ut credendo subjugentur Deo, subjugati recte vivant, recte vivendo cor mundent, corde mundato quod credunt intelligant.

LIB. I. RETRACTATIONUM, CAPUT XVII.

Per idem tempus coram episcopis hoc mihi jubentibus, qui plenarium totius Africæ concilium Hipponeregio habebant, de Fide ac Symbolo presbyter disputavi. Quam disputationem, nonnullis eorum qui nos familiarius diligebant studiosissime instantibus, in librum contuli; in quo de rebus ipsis ita disseritur, ut tamen non fiat verborum illa contextio, quæ tenenda

memoriter competentibus traditur. In hoc libro, cum de resurrectione carnis ageretur, "Resurget," inquam, "corpus secundum christianam fidem, quæ fallere non potest. Quod cui videtur incredibile, qualis sit nunc caro attendit, qualis autem tunc futura sit, non considerat: quia illo tempore immutationis angelicæ, non jam caro erit et sanguis, sed tantum corpus," et cætera quæ ibi de corporum terrestrium in corpora cœlestia mutatione disserui, quoniam dixit Apostolus cum inde loqueretur, *Caro et sanguis regnum Dei non possidebunt.* Sed quisquis ea sic accipit, ut existimet ita corpus terrenum, quale nunc habemus, in corpus cœleste resurrectione mutari, ut nec membra ista, nec carnis sit futura substantia, procul dubio corrigendus est, commonitus de corpore Domini, qui post resurrectionem in eisdem membris non solum conspiciendus oculis, verum etiam manibus tractandus apparuit, carnemque se habere etiam sermone firmavit, dicens, *Palpate, et videte, quia spiritus carnem et ossa non habet, sicut me videtis habere.* Unde constat, Apostolum non carnis substantiam negasse in regno Dei futuram, sed aut homines qui secundum carnem vivunt carnis et sanguinis nomine nuncupasse, aut ipsam carnis corruptionem, quæ tunc utique nulla erit. Nam cum dixisset, *Caro et sanguis regnum Dei non possidebunt*, bene intelligitur tanquam exponendo quid dixerit continuo subdidisse, *Neque corruptio incorruptionem possidebit* De qua re ad persuadendum infidelibus difficili, diligenter quantum potui me disseruisse reperiet quisquis de Civitate Dei librum legerit novissimum. Hic liber sic incipit, "Quoniam scriptum est."

S. AUR. AUGUSTINI

HIPPONENSIS EPISCOPI

DE SYMBOLO

SERMO AD CATECHUMENOS.

1. Accipite, filii, regulam fidei, quod Symbolum dicitur. Et cum acceperitis, in corde scribite, et quotidie dicite apud vos: antequam dormiatis, antequam procedatis, vestro Symbolo vos munite. Symbolum nemo scribit ut legi possit: sed ad recensendum, ne forte deleat oblivio quod tradidit diligentia, sit vobis codex vestra memoria. Quod audituri estis, hoc credituri; et quod credideritis, hoc etiam lingua reddituri. Ait enim Apostolus, *Corde creditur ad justitiam, ore autem confessio fit ad salutem.* Hoc est enim Symbolum, quod recensuri estis et reddituri. Ista verba quæ audistis, per divinas Scripturas sparsa sunt: sed inde collecta et ad unum redacta, ne tardorum hominum memoria laboraret, ut omnis homo possit dicere, possit tenere quod credit. Numquid enim modo solummodo audistis quia Deus omnipotens est? Sed incipitis Eum habere patrem, quando nati fueritis per Ecclesiam matrem.

2. Inde ergo jam accepistis, meditati estis, et meditati tenuistis, ut dicatis, Credo in Deum patrem omnipotentem. Deus omnipotens est, et cum sit omnipotens, mori non potest, falli non potest, mentiri non potest, et, quod ait Apostolus, *negare se ipsum non potest.* Quam multa non potest, et omnipotens est, et ideo omnipotens est, quia ista non potest. Nam si mori posset, non esset omnipotens; si mentiri, si falli, si fallere,

si inique agere, non esset omnipotens, quia si hoc in Eo esset, non fuisset dignus qui esset omnipotens. Prorsus omnipotens Pater noster peccare non potest. Facit quidquid vult: ipsa est omnipotentia. Facit quidquid bene vult, quidquid juste vult; quidquid autem male fit, non vult. Nemo resistit omnipotenti, ut non quod vult faciat. Ipse fecit cœlum et terram, mare et omnia quæ in eis sunt, invisibilia et visibilia,—invisibilia, sicut sunt in cœlis Sedes, Dominationes, Principatus, Potestates, Archangeli, Angeli, si bene vixerimus, cives nostri. Fecit in cœlo visibilia,—solem, lunam, stellas. Suis animalibus terrestribus ornavit terram, implevit aerem volatilibus, terram ambulantibus et serpentibus, mare natantibus: omnia implevit suis creaturis propriis. Fecit et hominem ad imaginem et similitudinem suam in mente; ibi est enim imago Dei. Ideo mens ipsa non potest comprehendi nec a se ipsa, ubi est imago Dei. Ad hoc facti sumus, ut creaturis cæteris dominemur: sed per peccatum in primo homine lapsi sumus, et in mortis hæreditatem omnes devenimus. Facti sumus humiles mortales, impleti sumus timoribus, erroribus, hoc merito peccati, cum quo merito et reatu nascitur omnis homo. Ideo sicut vidistis hodie, sicut nostis, et parvuli exsufflantur et exorcizantur, ut pellatur ab eis diaboli potestas inimica, quæ decepit hominem ut possideret homines. Non ergo creatura Dei in infantibus exorcizatur aut exsufflatur: sed ille sub quo sunt omnes qui cum peccato nascuntur; est enim princeps peccatorum. Ac per hoc propter unum qui lapsus est et omnes misit in mortem, missus est Unus sine peccato qui omnes in se credentes perducat ad vitam, liberans eos a peccato.

3. Ideo CREDIMUS ET IN FILIUM EJUS, (id est, Dei Patris omnipotentis,) UNICUM, DOMINUM NOSTRUM. Quando audis unicum Dei Filium, agnosce Deum. Non enim Filius Dei unicus posset esse non Deus. Quod est, hoc genuit; etsi non est quem genuit. Si verus est autem Filius, hoc est quod Pater: si hoc non est quod Pater, non est verus Filius. Mortales et terrenas creaturas attendite: quod est res quæque, hoc generat. Non generat homo bovem, non generat ovis canem, nec canis ovem. Quidquid est quod generat, id quod est generat. Tenete ergo fortiter, firmiter, fideliter, quia hoc genuit Deus Pater, quod est Ipse omnipotens. Creaturæ istæ mortales per corruptionem generant. Numquid sic Deus generat? Mortalis natus id quod est generat, immortalis quod est generat; corruptibilis corruptibilem generat, incorruptibilis incorruptibilem; corruptibilis corruptibiliter, incorruptibilis incorruptibiliter: usque adeo hoc quod est, ut unus unum, ideo unicum. Scitis quoniam cum vobis pronuntiarem Symbolum sic dixi, et sic credere debetis: quia CREDIMUS IN DEUM PATREM OMNIPOTENTEM, ET IN JESUM CHRISTUM FILIUM EJUS UNICUM. Jam quando unicum, crede omnipotentem: non enim Deus Pater facit quod vult, et Deus filius non facit quod vult. Una voluntas est Patris et Filii, quia una natura. Nec enim voluntas Filii potest a Patris voluntate aliquantulum segregari. Deus et Deus, ambo unus Deus: omnipotens et omnipotens, ambo unus omnipotens.

4. Non introducimus duos deos, quomodo quidam introducunt, et dicunt, "Deus Pater et Deus Filius, sed major Deus Pater, minor Deus Filius." Ambo quid? Duo Dii? Erubescis dicere, erubesce credere. "Dominus Deus Pater" dicis, et "Dominus Deus Filius:" et dicit

ipse Filius, *Nemo potest duobus dominis servire.* In familia ipsius sic erimus, ut, quomodo in domo magna ubi est paterfamilias et habet filium, dicamus et nos, "Dominus major, Dominus minor?" Aversamini talem cogitationem. Si vobis talia feceritis in corde, idola ponitis in anima una. Prorsus repellite. Prius credite, postea intelligite. Cui autem donat Deus, ut cum crediderit, cito intelligat, Dei donum est, non humana fragilitas. Tamen si nondum intelligitis, credite: Deus unus Pater, Deus Christus Filius Dei. Ambo quid? Unus Deus. Et quomodo "ambo unus Deus" dicitur? Quomodo? miraris? In Actibus Apostolorum, *Et erat,* inquit, *credentium anima una et cor unum.* Multæ animæ erant, fides easdem unam fecerat. Tot millia animarum erant; amaverunt se, et multæ sunt una: amaverunt Deum in igne charitatis, et ex multitudine ad pulchritudinis unitatem venerunt. Si tam multas animas fecit animam unam charitas, qualis charitas est apud Deum, ubi nulla diversitas, sed integra æqualitas? Si in terris et in hominibus potuit esse tanta charitas, ut de tot animabus faceret unam animam, ubi semper inseparabilis fuit Pater a Filio, Filius a Patre, potuerunt ambo esse nisi Deus unus? Sed illæ animæ et multæ animæ dici potuerunt, et anima una: Deus autem, ubi est ineffabilis et summa conjunctio, unus Deus dici potest, non dii duo.

5. Facit quod vult Pater, facit quod vult Filius. Nolite putare omnipotentem Patrem et non omnipotentem Filium: error est, delete hoc in vobis, non hæreat in memoria vestra, non bibatur in fide vestra, et si forte aliquis vestrum biberit, vomat. Omnipotens est Pater, omnipotens Filius. Si omnipotens non ge-

nuit omnipotentem, non verum filium genuit. Quid enim dicimus, fratres, si Pater major minorem filium genuit? Quid enim dixi, genuit? Homo enim major generat filium minorem. Verum est: sed quia senescit ille, crescit iste, et ad formam patris sui vel crescendo pervenit. Filius Dei si non crescit, quia nec potest Deus senescere, perfectus natus est. Perfectus quidem natus, si non crescit, et minor non remansit, æqualis est. Nam ut sciatis Omnipotentem de Omnipotente natum, Ipsum audite qui Veritas est. De se quod dicit Veritas, hoc est verum. Quid ait Veritas? quid ait Filius, qui est veritas? *Quæcumque Pater facit, hæc et Filius similiter facit.* Omnipotens est Filius, omnia faciendo quæ voluerit. Nam si facit aliqua Pater quæ non facit Filius, falsum dixit Filius, *Quæcumque Pater facit, hæc et Filius facit similiter.* Sed quia verum dixit Filius, credite, *Quæcumque Pater facit, hæc et Filius facit similiter;* et credidistis in Filium omnipotentem. Quod verbum etsi in Symbolo non dixistis, tamen hoc est quod expressistis, quando in unicum ipsum Deum credidistis. Habet aliquid Pater quod non habet Filius? Hoc Ariani hæretici blasphemi dicunt, non ego. Sed ego quid dico? Si habet aliquid Pater, quod non habet Filius, mentitur Filius, qui dicit, *Omnia quæ habet Pater, mea sunt.* Multa et innumerabilia sunt testimonia quibus probetur quia Filius verus Dei Patris est Filius, et Pater Deus verum genuit Filium Deum, et Pater et Filius unus est Deus.

6. Sed iste Filius unicus Dei Patris omnipotentis videamus quid fecit propter nos, quid passus est propter nos. NATUS DE SPIRITU SANCTO ET VIRGINE MARIA. Ille Deus tantus æqualis Patri, natus de Spiritu sancto et

Virgine Maria humilis, unde sanaret superbos. Exaltavit se homo, et cecidit: humiliavit se Deus, et erexit. Humilitas Christi quid est? Manum Deus homini jacenti porrexit. Nos cecidimus, Ille descendit: nos jacebamus, Ille se inclinavit. Prendamus et surgamus, ut non in pœnam cadamus. Ergo inclinatio Ipsius hæc est, NATUS EST DE SPIRITU SANCTO ET VIRGINE MARIA. Et ipsa nativitas humana, humilis et excelsa. Unde humilis? Quia homo natus est ex hominibus. Unde excelsa? Quia de virgine. Virgo concepit, virgo peperit, et post partum virgo permansit.

7. Quid deinde? PASSUS SUB PONTIO PILATO. Præsidatum agebat, et judex erat ipse Pontius Pilatus, quando passus est Christus. Judicis nomine signata sunt tempora, quando passus est sub Pontio Pilato,—quando PASSUS EST, CRUCIFIXUS, MORTUUS, ET SEPULTUS. Quis? quid? pro quibus? Quis? Filius Dei unicus, Dominus noster. Quid? Crucifixus, mortuus, et sepultus. Pro quibus? Pro impiis et peccatoribus. Magna dignatio, magna gratia! *Quid retribuam Domino, pro omnibus quæ retribuit mihi?*

8. Natus est, ante omnia tempora, natus ante omnia sæcula. Natus ante:—ante quid, ubi non est ante? Prorsus nolite cogitare aliquod tempus ante nativitatem Christi, qua natus est de Patre: de ipsa nativitate loquor, qua est Filius Dei omnipotentis unicus Dominus noster; de ipsa prius loquor. Nolite cogitare in hac nativitate initium temporis; nolite cogitare ullum spatium æternitatis, quando erat Pater et non erat Filius. Ex quo Pater, ex eo Filius. Et quid est, ex quo, ubi non est initium? Ergo semper Pater sine initio, semper Filius sine initio. Et quomodo, inquies, natus est, si

non habet initium? De æterno coæternus. Nunquam fuit Pater et non erat Filius; et tamen Filius a Patre est genitus. Unde datur qualiscumque similitudo? In rebus terrenis sumus, in creatura visibili sumus. Det mihi similitudinem terra: non dat. Det mihi aliquam similitudinem undarum elementum: non habet unde. Det mihi similitudinem aliquod animal: nec hoc potest. Animal quidem generat, et quod generat est quod generatur: sed prior est pater, et postea nascitur filius. Inveniamus coævum, et credamus coæternum. Si potuerimus invenire patrem coævum filio suo, et filium coævum patri suo, credamus Deum Patrem coævum Filio suo, et Deum Filium coæternum Patri suo. In terra possumus invenire aliquem coævum, non possumus invenire aliquem coæternum. Intendamus coævum, et credamus coæternum. Intentos vos faciet forte aliquis et dicet, "Quando potest inveniri pater coævus filio suo, aut filius coævus patri suo? Ut generet pater, antecedit ætate; ut nascatur filius, sequitur ætate: sed hic coævus pater filio, vel filius patri, quomodo potest esse?" Occurrat vobis ignis pater, splendor filius; ecce invenimus coævos. Ex quo ignis esse cœpit, continuo splendorem gignit: nec ignis ante splendorem, nec splendor post ignem. Et si interrogemus, Quis quem generat, ignis splendorem, aut splendor ignem? continuo vobis occurrit sensu naturali; prudentia insita mentibus vestris, omnes clamatis, "Ignis splendorem, non splendor ignem." Ecce pater incipiens, ecce filius simul, nec antecedens, nec sequens. Ecce ergo pater incipiens, ecce filius simul incipiens. Si ostendi vobis patrem incipientem, et filium simul incipientem, credite Patrem non incipientem, et cum Illo

Filium nec ipsum incipientem; Illum æternum, Illum coæternum. Si proficitis, intelligitis: date operam proficere. Nasci habetis, sed et crescere debetis; quia nemo incipit a perfecto. Dei Filio licuit nasci perfectum, quia natus est sine tempore, coæternus Patri, antecedens omnia, non ætate, sed æternitate. Iste ergo natus Patri coæternus, de qua generatione dixit propheta, *Generationem ejus quis enarrabit?* natus de Patre sine tempore, natus est ex virgine in plenitudine temporis. Istam nativitatem antecesserant tempora. Opportunitate temporis, quando voluit, quando sciebat, tunc natus est: non enim nolens natus est. Nemo nostrum quia vult nascitur, et nemo nostrum quando vult moritur. Ille quando voluit natus est, quando voluit mortuus est; quomodo voluit natus est de virgine, quomodo voluit mortuus est in cruce. Quidquid voluit, fecit; quia sic erat homo, ut lateret Deus. Susceptor Deus, susceptus homo; unus Christus Deus et homo.

9. De cruce ipsius quid loquar? quid dicam? Extremum genus mortis elegit, ne aliquod genus mortis ejus martyres formidarent. Doctrinam ostendit in homine, exemplum patientiæ demonstravit in cruce. Ibi opus, quia crucifixus: exemplum operis, crux; præmium operis, resurrectio. Ostendit nobis in cruce quid tolerare, ostendit in resurrectione quid sperare debeamus. Prorsus tanquam agonotheta summus dixit, "Fac, et tolle; fac opus, et accipe præmium; certa in agone, et coronaberis." Quod est opus? Obedientia. Quod est præmium? Resurrectio sine morte. Quare addidi, "sine morte?" Quia surrexit Lazarus, et mortuus est: RESURREXIT Christus;—*jam non moritur, mors ei ultra non dominabitur.*

10. Scriptura dicit, *Patientiam Job audistis, et finem Domini vidistis.* Job quanta pertulerit cum legitur, exhorretur, expavescitur, contremiscitur. Et quid recepit? Dupla quam perdiderat. Ergo ne homo propter præmia temporalia velit habere patientiam, et dicat sibi, Tolerem damnum, reddet mihi Deus filios duplos? Job omnia dupla recepit, et tot filios genuit, quot extulerat. Non ergo dupla sunt? Prorsus dupla sunt, quia et illi vivebant. Ne quis dicat, Feram mala, et reddet mihi Deus quemadmodum reddidit Job: ut jam non sit patientia, sed avaritia. Nam si patientiam ille sanctus non haberet, nec ea quæ contingebant fortiter sustineret, testimonium quod ei Dominus reddidit, unde haberet? *Animadvertisti,* ait Dominus, *ad puerum meum Job? Non enim est illi similis quisquam in terris, homo sine querela, verus Dei cultor.* Quale, fratres, testimonium hic sanctus vir a Domino meruit! Et tamen eum sua persuasione mala mulier decipere voluit, habens et hæc figuram illius serpentis, qui, sicut in paradiso decepit hominem primum factum a Deo, ita etiam nunc blasphemiam suggerendo putavit posse decipere placentem hominem Deo. Quanta passus est, fratres! Quis potest tanta pati in re sua, in domo sua, in filiis suis, in carne sua, in ipsa quæ remanserat tentatrice uxore sua? Sed etiam ipsam quæ remanserat, olim auferret, nisi adjutricem sibi servasset: quia primum hominem per Evam debellaverat, Evam servaverat. Quanta ergo passus est! Perdidit omnia quæ habebat, domus ipsius cecidit,—utinam sola! oppressit et filios. Et quia in illo patientia magnum locum tenuerat, quid responderit ille, audite: *Dominus dedit, Dominus abstulit; sicut Domino placuit, ita factum est:*

sit nomen Domini benedictum. Abstulit quæ dedit, numquid periit qui dedit? Abstulit quæ dedit. Tanquam diceret, "Abstulit omnia, auferat omnia, nudum dimittat me, et servet mihi Se. Quid enim mihi deerit, si Deum habuero? aut quid mihi alia prosunt, si Deum non habuero?" Accessum est ad carnem, percussus est vulnere a capite usque ad pedes, sanie diffluebat, vermibus scatebat: et se in Deo suo immobilem demonstrabat atque figebat. Voluit illi mulier, diaboli adjutrix, non mariti consolatrix, persuadere blasphemiam: *Quamdiu*, inquit, *ista et ista pateris? Dic aliquod verbum in Dominum, et morere.* Ergo quia humiliatus erat, exaltandus erat. Et fecit hoc Dominus, ut ostenderet hominibus: nam Ipse servo suo in cœlo majora servavit. Ergo humiliatum Job exaltavit, elatum diabolum humiliavit: quia *hunc humiliat, et hunc exaltat.* Ne quis autem, fratres charissimi, quando aliquas ejusmodi patitur tribulationes, hic exspectet mercedem: verbi gratia, si damna aliqua patiatur, ne forte eo animo dicat, *Dominus dedit, Dominus abstulit; sicut Domino placuit, ita factum est: sit nomen Domini benedictum*, ut duplum accipiat. Patientia Deum laudet, non avaritia. Si ea quæ perdidisti, dupla quæris recipere, et ideo Deum laudas, de cupiditate laudas, non de charitate. Non tibi occurrat ipsius sancti viri exemplum; fallis te. Quando Job omnia tolerabat, dupla non sperabat. Et in prima ejus confessione quando damna pertulit et filios extulit, et in secunda cum jam tormenta vulnerum pateretur in carne, potest adverti quod dico. Prioris ejus confessionis hæc verba sunt, *Dominus dedit, Dominus abstulit; sicut Domino placuit, ita factum est: sit nomen Domini benedictum.* Poterat dicere, "Dominus

dedit, Dominus abstulit; potest iterum dare qui abstulit, potest plura revocare quam tulit." Non hoc dixit, sed, "*sicut Domino placuit*, inquit, *ita factum est:* quia Ei placet, placeat mihi; quod placuit bono Domino, non displiceat subdito servo; quod placuit medico, non displiceat ægroto." Aliam ipsius audi confessionem: *Locuta es*, inquit uxori suæ, *tanquam una ex insipientibus mulieribus. Si bona percepimus de manu Domini, mala quare non sustinebimus?* Non addidit, quod, si diceret, verum diceret, "Potens est Dominus et meam carnem in pristinum revocare, et quod nobis abstulit multiplicare," ne ista spe illa tolerasse videretur. Ista non dixit, ista non speravit. Sed ut nos doceremur, non speranti Dominus præstitit, quo nos doceremur, quia Deus illi adfuit: quia si et illa illi non redderet, occultam coronam ejus videre minime poteramus. Et ideo quid ait Scriptura divina, exhortando ad patientiam et spem futurorum, non mercedem præsentium? *Patientiam Job audistis, et finem Domini vidistis.* Quare *patientiam Job*, et non, *Finem ipsius Job vidistis?* Fauces aperires ad dupla; diceres, "Deo gratias, sustineam, duplum recipio sicut Job." *Patientia Job, finem Domini.* Patientiam Job novimus, et finem Domini novimus. Quem finem Domini? *Deus, Deus meus, utquid me dereliquisti?* Verba sunt Domini pendentis in ligno. Quasi reliquit illum ad præsentem felicitatem, sed non eum reliquit ad æternam immortalitatem. Ibi est finis Domini. Tenent Judæi, insultant Judæi, ligant Judæi, spinis coronant, sputis dehonestant, flagellant, opprobriis obruunt, ligno suspendunt, lancea fodiunt, postremo sepeliunt: quasi relictus est. Sed quibus? Illis insultantibus. Ideo ergo

habeto patientiam, ut resurgas et non moriaris, id est, nunquam moriaris, sicut Christus. Sic enim legimus, *Christus surgens ex mortuis, jam non moritur.*

11. Ascendit in Cœlum; credite. Sedet ad dexteram Patris: credite. Sedere, intelligite habitare: quomodo dicimus de quocumque homine, In illa patria sedit per tres annos. Dicit illud et Scriptura, sedisse quemdam in civitate tantum tempus. Numquid sedit, et nunquam surrexit? Ideo hominum habitationes sedes dicuntur. Ubi habentur sedes, numquid semper sedetur? non surgitur, non ambulatur, non jacetur? et tamen sedes vocantur. Sic ergo credite habitare Christum in dextera Dei Patris: ibi est. Nec dicat vobis cor vestrum, Quid agit? Nolite quærere quod non licet invenire: ibi est; sufficit vobis. Beatus est, et a beatitudine, quæ dextera Patris vocatur, ipsius beatitudinis nomen est dextera Patris. Nam si carnaliter acceperimus, quia sedet ad dexteram Patris, Ille erit ad sinistram. Numquid fas est ut sic Illos componamus, Filium ad dexteram, Patrem ad sinistram? Ibi omnis dextera est, quia nulla ibi est miseria.

12. Inde venturus judicare vivos et mortuos:—vivos, qui superfuerint; mortuos, qui præcesserint. Potest et sic intelligi: Vivos, justos; mortuos, injustos. Utrosque enim judicat, sua cuique retribuens. Justis dicturus est in judicio, *Venite, benedicti Patris mei, percipite regnum quod vobis paratum est ab initio mundi.* Ad hoc vos parate, hæc sperate, propterea vivite, et sic vivite, propterea credite, propterea baptizamini, ut possit vobis dici, *Venite, benedicti Patris mei, percipite regnum quod vobis paratum est a constitutione mundi.* Sinistris quid? *Ite in ignem æternum, qui paratus est*

diabolo et angelis ejus. Sic judicabuntur a Christo vivi et mortui. Dicta est prima sine tempore nativitas Christi, dicta est alia in plenitudine temporis de Virgine nativitas Christi, dicta est passio Christi, dictum est judicium Christi. Totum dictum est, quod dicendum erat de Christo, Filio Dei unico, Domino nostro: sed nondum perfecta est Trinitas.

13. Sequitur in Symbolo, ET IN SPIRITUM SANCTUM Ista Trinitas unus Deus, una natura una substantia, una potentia, summa æqualitas, nulla divisio, nulla diversitas, perpetua charitas. Vultis nosse quod Deus est Spiritus Sanctus? Baptizamini, et templum Ejus eritis. Apostolus dicit, *Nescitis quia corpora vestra templum in vobis est Spiritus Sancti, quem habetis a Deo?* Templum habet Deus: nam et Salomon, rex et propheta, jussus est ædificare templum Deo. Si ædificaret templum soli, aut lunæ, aut stellæ alicui, aut alicui angelo, nonne damnaret illum Deus? Quia ergo templum ædificavit Deo, ostendit se colere Deum. Et unde ædificavit? De lignis et lapidibus: quia dignatus est Deus facere sibi per servum suum domum in terra, ubi rogaretur, ubi memoraretur. Unde dicit beatus Stephanus, *Salomon ædificavit Illi domum, sed Altissimus non in manu factis templis inhabitat.* Si ergo corpora nostra templum est Spiritus Sancti, qualis Deus est qui ædificavit templum Spiritui Sancto? Sed Deus. Si enim templum Spiritus Sancti sunt corpora nostra, Ille Spiritui Sancto ædificavit templum, qui et corpora nostra. Attendite Apostolum dicentem, *Deus temperavit corpus, ei cui deerat majorem honorem dans*, cum loqueretur de diversis membris, ut non essent scissuræ in corpore. Deus creavit corpus nostrum. Herbam Deus

creavit: corpus nostrum quis creavit? Unde probamus quia herbam Deus creat? Qui vestit, ipse creat. Evangelium lege: *Si ergo fenum agri*, ait, *quod hodie est, et cras in clibanum mittitur, Deus sic vestit.* Ille ergo creat, qui vestit. Et Apostolus, *Stulte, quod seminas non vivificatur, nisi moriatur: et quod seminas, non corpus quod futurum est seminas, sed nudum granum, ut forte tritici, aut alicujus cæterorum; Deus autem illi dat corpus quomodo voluerit, et unicuique seminum proprium corpus.* Si ergo Deus corpora nostra ædificat, si Deus membra nostra ædificat, et corpora nostra templum sunt Spiritus Sancti, nolite dubitare Deum esse Spiritum Sanctum. Et nolite addere quasi tertium Deum; quia Pater et Filius et Spiritus Sanctus unus est Deus. Sic credite.

14. Sequitur post Trinitatis commendationem, SANCTAM ECCLESIAM. Demonstratus est Deus et templum Ipsius. *Templum enim Dei sanctum est*, ait Apostolus, *quod estis vos.* Ipsa est Ecclesia sancta, Ecclesia una, Ecclesia vera, Ecclesia catholica, contra omnes hæreses pugnans. Pugnare potest, expugnari tamen non potest. Hæreses omnes de illa exierunt, tanquam sarmenta inutilia de vite præcisa: ipsa autem manet in radice sua, in vite sua, in charitate sua. Portæ inferorum non vincent eam.

15. REMISSIONEM PECCATORUM. Habetis Symbolum perfecte in vobis, quando baptizamini. Nemo dicat, "Illud feci, forte non mihi dimittitur." Quid fecisti? quantum fecisti? Dic immane aliquid quod commisisti, grave, horrendum, quod etiam cogitare horres: quidquid vis feceris, numquid Christum occidisti? Non est isto facto aliquid pejus, quia et Christo nihil est melius.

Quantum nefas est occidere Christum? Judæi tamen Eum occiderunt, et multi in Eum postea crediderunt, et biberunt Ejus sanguinem: dimissum est illis peccatum quod commiserunt. Cum baptizati fueritis, tenete vitam bonam in præceptis Dei, ut Baptismum custodiatis usque in finem. Non vobis dico quia sine peccato hic vivetis: sed sunt venialia, sine quibus vita ista non est. Propter omnia peccata Baptismus inventus est; propter levia, sine quibus esse non possumus, oratio inventa. Quid habet oratio? *Dimitte nobis debita nostra, sicut et nos dimittimus debitoribus nostris.* Semel abluimur Baptismate, quotidie abluimur oratione. Sed nolite illa committere, pro quibus necesse est ut a Christi corpore separemini: quod absit a vobis. Illi enim quos videtis agere pœnitentiam, scelera commiserunt, aut adulteria, aut aliqua facta immania: inde agunt pœnitentiam. Nam si levia peccata ipsorum essent, ad hæc quotidiana oratio delenda sufficeret.

16. Ergo tribus modis dimittuntur peccata in Ecclesia: in Baptismate, in oratione, in humilitate majore pœnitentiæ: tamen Deus non dimittit peccata, nisi baptizatis. Ipsa peccata quæ primum dimittit, non nisi baptizatis dimittit. Quando? Quando baptizantur. Peccata quæ postea orantibus dimittuntur et pœnitentibus, quibus dimittit, baptizatis dimittit. Nam quomodo dicunt, *Pater noster*, qui nondum nati sunt? Catechumeni quamdiu sunt, super illos sunt omnia peccata eorum. Si catechumeni, quanto magis Pagani? quanto magis hæretici? Sed hæreticis Baptismum non mutamus. Quare? Quia sic habent Baptismum, quomodo desertor habet characterem, ita et isti habent Baptismum. Habent, sed unde damnentur, non unde

coronentur. Et tamen si desertor ipse correctus incipiat militare, numquid audet quisquam ei characterem mutare?

17. Credimus etiam RESURRECTIONEM CARNIS, quæ præcessit in Christo, ut hoc etiam speret corpus, quod præcessit in capite. Caput Ecclesiæ Christus; Ecclesia corpus Christi. Caput nostrum surrexit, ascendit in cœlum: ubi caput, illic et membra. Quomodo carnis resurrectionem? Ne forte putet aliquis quomodo Lazari, ut scias non sic esse, additum est, IN VITAM ÆTERNAM. Regeneret vos Deus; conservet et tueatur vos Deus; in Se, qui est ipsa vita æterna, perducat vos Deus. Amen.

COMMENTARIUS
IN
SYMBOLUM APOSTOLORUM:
TYRANNIO RUFINO AQUILEIENSI PRESBYTERO AUCTORE.

1. Mihi quidem, fidelissime Papa Laurenti, ad scribendum animus tam non est cupidus, quam nec idoneus, scienti non esse absque periculo multorum judiciis ingenium tenue et exile committere. Sed quoniam, ut cum venia tui dixerim, temere in epistola tua per Christi me sacramenta, quæ a nobis maxima cum reverentia suscipiuntur, astringis, ut aliquid tibi de fide, secundum Symboli traditionem rationemque componam, quamvis supra vires nostras sit pondus præcepti, (non enim me latet illa sententia sapientum, quæ probe admodum dicit, quia "de Deo etiam vera dicere periculosum est,") tamen si petitionis a te impositæ necessitatem orationibus juves, dicere aliqua, obedientiæ magis reverentia quam ingenii presumtione, tentabimus. Quæ quidem non tam perfectorum exercitiis digna videantur, quam quæ ad parvulorum in Christo et incipientium librentur auditum.

Equidem comperi nonnullos illustrium tractatorum aliqua de his pie et breviter edidisse; Photinum vero hæreticum scio eatenus conscripsisse, non ut rationem dictorum audientibus explanaret, sed ut simpliciter fideliterque dicta ad argumentum sui dogmatis traheret; cum in his verbis Sanctus Spiritus providerit, nil ambiguum, nil obscurum, nil a reliquis dissonans

poni: quia in his vere comperitur prophetia quæ dicit, *Verbum enim consummans et brevians in æquitate: quia verbum breviatum faciet Dominus super terram.* Nos ergo simplicitatem suam vel verbis Apostolicis reddere et signare tentabimus, vel quæ omissa videntur a prioribus adimplere. Sed ut manifestius fiat argumentum *verbi* hujus (ut diximus) *breviati*, causam, qua hæc traditio ecclesiis data est, ab origine repetemus.

2. Tradunt majores nostri, quod, post ascensionem Domini, cum per adventum Spiritus Sancti supra singulos quosque Apostolos igneæ linguæ sedissent, ut loquelis diversis variisque loquerentur, per quod eis nulla gens extranea, nulla linguæ barbaries inaccessa videretur et invia, præceptum eis a Domino datum, ad prædicandum Dei verbum, ad singulas quemque proficisci nationes. Discessuri itaque ab invicem normam sibi prius futuræ prædicationis in commune constituunt, ne forte, alii alio abducti, diversum aliquid his qui ad fidem Christi invitabantur exponerent. Omnes igitur in uno positi, et Spiritu Sancto repleti, breve istud futuræ sibi, ut diximus, prædicationis indicium, in unum conferendo quod sentiebat unusquisque, componunt; atque hanc credentibus dandam esse regulam statuunt.

Symbolum autem hoc multis et justissimis ex causis appellari voluerunt. Symbolum enim Græce et indicium dici potest et collatio, hoc est, quod plures in unum conferunt. Id enim fecerunt Apostoli in his sermonibus, in unum conferendo unusquisque quod sensit. Indicium autem vel signum idcirco dicitur, quia in illo tempore, sicut et Paulus Apostolus dicit, et in Actibus Apostolorum refertur, multi ex circum-

euntibus Judæis simulabant se esse Apostolos Christi, et lucri alicujus vel ventris gratia ad prædicandum proficiscebantur, nominantes quidem Christum, sed non integris traditionum lineis nunciantes. Idcirco istud indicium posuere, per quod agnosceretur is qui Christum vere secundum Apostolicas regulas prædicaret. Denique et in bellis civilibus hoc observari ferunt: quoniam et armorum habitus par, et sonus vocis idem, et mos unus est, atque eadem instituta bellandi, ne qua doli subreptio fiat, symbola distincta unusquisque dux suis militibus tradit, quæ Latine "signa," vel "indicia" nuncupantur; ut si forte occurrerit quis de quo dubitetur, interrogatus symbolum, prodat si sit hostis vel socius. Idcirco denique hæc non scribi chartulis aut membranis, sed retineri credentium cordibus tradiderunt, ut certum esset, hæc neminem ex lectione, quæ interdum pervenire etiam ad infideles solet, sed ex Apostolorum traditione didicisse. Discessuri igitur, ut diximus, ad prædicandum, istud unanimitatis et fidei suæ Apostoli indicium posuere: non sicut filii Noe discessuri ab alterutro turrim ex latere cocto et bitumine construentes, cujus cacumen usque ad cœlum pertingeret, sed monimenta fidei, quæ starent adversus faciem inimici, e lapidibus vivis et margaritis Dominicis ædificantes; quam neque venti impellerent, neque flumina subruerent, neque tempestatum ac procellarum turbines permoverent. Merito igitur illi ab invicem separandi, turrim superbiæ ædificantes, linguarum confusione damnati sunt, ne unusquisque posset advertere proximi sui loquelam. Isti vero, qui turrim fidei construebant, omnium linguarum scientia et agnitione donati sunt, ut illud peccati, hoc fidei probaretur indi-

cium. Sed jam nobis etiam de ipsis aliquid tractandum est margaritis: in quibus primo in loco fons et origo omnium ponitur, cum dicitur,—

3. Credo in Deo Patre Omnipotente. Verum priusquam incipiam de ipsis sermonum virtutibus disputare, illud non importune commonendum puto, quod in diversis Ecclesiis aliqua in his verbis inveniuntur adjecta. In Ecclesia tamen urbis Romæ hoc non deprehenditur factum, quod ego propterea esse arbitror, quod neque hæresis ulla illic sumsit exordium; et mos inibi servatur antiquus, eos qui gratiam baptismi suscepturi sunt publice, id est, fidelium populo audiente, Symbolum reddere, et utique adjectionem unius saltem sermonis eorum qui præcesserunt in fide non admittit auditus. In cæteris autem locis, quantum intelligi datur, propter nonnullos hæreticos addita quædam videntur, per quæ novellæ doctrinæ sensus crederetur excludi. Nos tamen illum ordinem sequimur quem in Aquileiensi Ecclesia lavacri gratia suscepimus.

Credo igitur primo omnium ponitur, sicut et Paulus Apostolus, ad Hebræos scribens, dicit, *Credere enim primo omnium accedentem ad Deum oportet, quia est, et credentibus in Se remunerator fit.* Sed et Propheta dicit, *Nisi credideritis non intelligetis.* Ut ergo intelligentiæ tibi aditus patescat, recte primo omnium te credere profiteris; quia nec mare quis ingreditur, et liquido ac profundo sese committit elemento, nisi se prius credat posse salvari; nec agricola semina sulcis obruit et fruges spargit in terram, nisi crediderit venturos imbres, affuturum quoque solis teporem, quibus terra confota segetes multiplicata fruge producat, ac ventis spirantibus nutriat. Nihil denique est quod in vita

geri possit, si non credulitas ante præcesserit. Quid igitur mirum si, accedentes ad Deum, credere nos primo omnium profitemur, cum sine hoc nec ipsa exigi possit vita communis? Hæc autem idcirco in principiis præmisimus, quia Pagani nobis objicere solent, quod religio nostra, quia rationibus deficit, in sola credendi persuasione consistat. Et ideo ostendimus nec agi nec stare aliquid posse, nisi præcesserit vis credendi. Denique et matrimonia contrahuntur, quia creditur successura posteritas; et pueri discendis artibus traduntur, quia magistrorum in discipulos transfundenda creditur disciplina; et imperii insignia unus suscipit, dum credit sibi populos et urbes et armatum etiam exercitum pariturum. Quod si hæc singula nisi prius crediderit futura nullus aggreditur, quomodo non multo magis ad agnitionem Dei credendo veniatur? Sed videamus quid jam brevialis hic sermo Symboli proponat.

4. Credo (inquit) in Deo Patre Omnipotente. Orientales Ecclesiæ omnes pene ita tradunt, "Credo in *uno* Deo Patre omnipotente." Et rursum in sequenti sermone, ubi nos dicimus, "Et in Christo Jesu, unico filio ejus, Domino nostro," illi tradunt, "Et in *uno* Domino nostro, Jesu Christo, unico filio ejus:" "unum scilicet Deum," et "unum Dominum," secundum auctoritatem Pauli Apostoli profitentes. Sed de hoc in sequentibus locis repetemus. Nunc interim quod ait, "In Deo Patre omnipotente," videamus.

"Deus," secundum quod opinari potest humana mens, naturæ ipsius vel substantiæ, quæ est super omnia, appellatio est. "Pater" arcani et ineffabilis sacramenti vocabulum est. "Deum" cum audis, substantiam in-

tellige sine initio, sine fine, simplicem, sine ulla admixtione, invisibilem, incorpoream, ineffabilem, inæstimabilem, in qua nihil adjunctum, nihil creatum sit. Sine auctore est enim Ille, qui est omnino omnium auctor. "Patrem" cum audis, filii intellige patrem, qui filius supradictæ sit imago substantiæ. Sicut enim nemo dicitur dominus, nisi habeat vel possessionem, vel servum, cui dominetur, et sicut nemo magister dicitur, nisi discipulum habeat, ita et pater nullo pacto quis dici potest nisi filium habens. Hoc igitur ipso nomine quo Deus "Pater" appellatur, cum Patre pariter subsistere etiam Filius demonstratur.

Quomodo autem Deus Pater genuerit Filium, nolo discutias, nec te curiosius ingeras in profundo arcani, ne forte, dum inaccessæ lucis fulgorem pertinacius perscrutaris, exiguum ipsum qui mortalibus divino munere concessus est perdas aspectum. Aut si putas in hoc omni indagationis genere utendum, prius tibi propone quæ nostra sunt: quæ si consequenter valueris expedire, tunc a terrestribus ad cœlestia, et a visibilibus ad invisibilia properato. Expedi primo, si potes, quomodo mens, quæ intra te est, generet verbum, et qui sit in ea memoriæ spiritus: quomodo hæc, cum diversa sint rebus et actibus, unum tamen sint vel substantia vel natura; et cum e mente procedant, nunquam tamen ab ipsa separentur. Et si hæc, quamvis in nobis et animæ nostræ substantia habeantur, tamen tanto nobis occulta videntur, quanto aspectui corporeo invisibilia, de apertioribus requiramus. Fons quomodo ex se generat fluvium? Quo autem spiritu rapidus fertur in fluentum? Quid est quod dum unum et inseparabile sit fluvius et fons, tamen nec fluvius fons,

nec fons fluvius intelligi aut appellari potest, et tamen qui viderit fluvium, vidit et fontem. Exerce te prius in horum explanatione, et discute si potes quæ habentur in manibus; et tunc ad horum sublimiora venies. Nec putes, quod te statim de terra ascendere suadeam super cœlos: sed prius te si placet ad istud firmamentum quod oculis videtur educam: et ibi si potes naturam hujus visibilis luminis discute, quomodo ignis iste cœlestis generet ex semetipso splendorem lucis; quomodo etiam producat vaporem; et cum tria sint in rebus, unum tamen sunt in substantia. Quod et si hæc singula investigare potueris, scito adhuc divinæ generationis mysterium tanto esse differentius et eminentius, quanto Creator creaturis potentior, quanto Artifex opere suo præstantior, quanto Ille qui semper est, eo qui ex nihilo cœpit esse nobilior est.

Credendus est ergo Deus esse Pater unici Filii sui, Domini nostri, non discutiendus: neque enim fas est servo de natalibus Domini disputare. Contestatus est Pater de cœlis, dicens, *Hic est Filius meus dilectus, in quo mihi bene complacui, Ipsum audite.* Pater Ipsum dicit esse Filium suum, et Ipsum audiri jubet. Filius dicit, *Qui videt Me, videt et Patrem*, et, *Ego et Pater unum sumus*, et, *Ego a Deo exivi, et veni in hunc mundum.* Quis est qui inter has Patris et Filii voces medius se discussor interserat, et Deitatem dividat, affectum separet, substantiam rumpat, spiritum secet, neget esse verum quod Veritas dicit. Est ergo Deus Pater verus tanquam veritatis Pater, non extrinsecus creans, sed ex eo quod Ipse est Filium generans, id est, quasi sapiens sapientiam, quasi justus justitiam, quasi sempiternus sempiternum, quasi immortalis im-

mortalem, quasi invisibilis invisibilem, quia lux splendorem, quia mens verbum.

5. Quod autem diximus, Orientis Ecclesias tradere "unum Deum Patrem omnipotentem" et "unum Dominum," hoc non intelligendum est unum numero dici, sed universitate. Verbi gratia, Si quis dicat "unum hominem," aut "unum equum," hic unum pro numero posuit. Potest enim et alius homo esse et tertius, vel equus Ubi autem alius vel tertius non potest jungi, unus si dicatur, non numeri sed universitatis est nomen. Ut si, exempli causa, dicamus "unum solem," hic unus ita dicitur, ut vel alius vel tertius addi non possit; unus est enim sol. Multo magis ergo Deus, cum unus dicitur, unus non numeri sed universitatis vocabulo nuncupatur, id est, qui propterea unus dicitur quod alius non sit. Similiter et de Domino accipiendum est, quod unus sit Dominus Jesus Christus, per quem Deus Pater dominatum omnium tenet; unde et sequens sermo "omnipotentem" pronunciat Deum.

Omnipotens autem ab eo dicitur quod omnium teneat potentatum. Tenet autem omnia Pater per Filium, sicut et Apostolus dicit, *Quia per Ipsum creata sunt omnia, visibilia et invisibilia, sive throni, sive dominationes, sive principatus, sive potestates.* Et iterum ad Hebræos scribens dicit, *Quia per Ipsum sæcula instituit, et Ipsum constituit hæredem universorum.* "Constituit" autem quod ait, genuit, intelligitur. Quod si per Ipsum sæcula instituit Pater, et per Ipsum creata sunt omnia, et Ipse est hæres omnium, per Ipsum ergo et potentatum omnium tenet. Quia sicut lux de luce, et veritas de veritate, ita de Omnipotente Omnipotens natus est. Ut in Apocalypsi Joannis de Seraphim

scriptum est, *Et requiem non habebant die ac nocte, dicentes, Sanctus, sanctus, sanctus Dominus Deus sabaoth, qui erat, et qui est, et venturus est, Omnipotens.* Omnipotens ergo dicitur qui venturus est. Et quis est alius qui venturus est, nisi Christus, Filius Dei?

His additur, INVISIBILI ET IMPASSIBILI. Sciendum quod duo isti sermones in Ecclesiæ Romanæ symbolo non habentur. Constat autem apud nos additos, hæreseos causa Sabellii, illius profecto quæ a nostris "Patripassiana" appellatur; id est, quæ et Patrem ipsum vel ex Virgine natum dicit, et visibilem factum esse, vel passum affirmat in carne. Ut ergo excluderetur talis impietas de Patre, videntur hæc addidisse majores, et "invisibilem" Patrem atque "impassibilem" dixisse. Constat enim Filium, non Patrem, incarnatum et ex carne natum, et ex nativitate carnis Filium visibilem et passibilem factum. Quantum autem spectat ad illam Deitatis immortalem substantiam, quæ una Ei eademque cum Patre est, ibi neque Pater, neque Filius, neque Spiritus Sanctus visibilis aut passibilis creditur. Secundum dignationem vero carnis assumtæ, Filius et visus et passus est in carne. Quod et Propheta prædixerat, ubi ait, *Hic Deus noster, non reputabitur alter ad Eum. Invenit omnem viam disciplinæ, et dedit eam Jacob puero suo et Israel dilecto suo. Post hæc in terris visus est, et inter homines conversatus est.* Sequitur post hoc,

6. ET IN CHRISTO JESU, UNICO FILIO EJUS, DOMINO NOSTRO. "Jesus" Hebræi vocabuli est nomen, quod apud nos "Salvator" dicitur. "Christus" a chrismate, id est, ab unctione appellatur. Legimus enim in libris Moysi, quod Auses, Nave filius, cum electus esset dux populi,

commutato nomine, de Ause "Jesus" cognominatus sit. Quo scilicet ostenderetur, hoc esse nomen quod principibus et ducibus conveniret, his duntaxat qui salutem sequentibus se populis darent. Itaque et ille "Jesus" appellatus est, qui eductum de terra Ægypti populum, et de erroribus eremi liberatum in terram repromissionis induxit; et hic "Jesus," qui populum de ignorantiæ tenebris eductum, et de mundi erroribus revocatum, introduxit ad regna cœlorum.

"Christus" quoque vel pontificale, vel regium nomen est. Nam prius et pontifices unguento chrismatis consecrabantur et reges: sed illi veluti mortales et corruptibiles unguento materiæ corruptibilis ungebantur; hic vero, Sancto Spiritu perunctus, Christus efficitur, sicut Scriptura de Eo dicit, *Quem unxit Pater Spiritu Sancto misso de cœlis.* Et Esaias præfiguraverat, dicens ex persona Filii, *Spiritus Domini super Me: propter quod unxit Me, evangelizare misit Me pauperibus.*

Quia ergo ostendimus quid sit Jesus qui populum salvet, et quid sit Christus qui pontifex factus sit in æternum, nunc ex consequentibus de quo dicantur ista videamus. "Unico Filio (inquit) ejus, Domino nostro." Per hoc docet nos, quia Jesus iste de quo diximus, et Christus de quo exposuimus, unicus Filius Dei et noster Dominus sit. Ne forte putes quod humana ista vocabula terrenum te aliquid doceant, ideo subjungit "unicum hunc esse Filium Dei, Dominum nostrum." Unus enim de uno nascitur, quia et splendor unus est lucis, et unum est verbum cordis. Nec in numerum pluralem defluit incorporea generatio, nec in divisionem cadit, ubi Qui nascitur nequaquam a Generante separatur. Unicus est, ut menti sensus, ut sapientia sapi-

enti, ut cordi verbum, ut forti virtus. Nam sicut solus sapiens Pater ab Apostolo dicitur, ita et solus Filius sapientia nominatur. Unicus ergo Filius est: et cum sit gloria, sempiternitate, virtute, regno, potestate, hoc quod Pater est, omnia tamen hæc non sine auctore, sicut Pater, sed ex Patre, tanquam Filius, sine initio et æqualis habet; cumque sit Ipse omnium caput, Ipsius tamen caput est Pater. Sic enim scriptum est, *Quia caput Christi Deus est.*

7. "Filium" sane cum audis, nolo cogitationem carnalis nativitatis assumas, sed memento hoc de incorporea dici substantia et naturæ simplicis. Si enim, ut supra jam diximus, vel in eo quod cor generat verbum, vel mens sensum, vel lux ex se parit splendorem, nihil horum requiritur, nec ulla in tali generatione fragilitas cogitatur, quanto purius et sacratius de horum omnium Creatore censendum est?

Sed fortasse dicas, Ista quam memoras insubstantiva est generatio. Neque enim lux substantivum facit splendorem, aut cor substantivum generat verbum; Filius autem Dei substantialiter asseritur generatus. Ad hoc primo omnium illud dicimus, Cum etiam in cæteris proferantur exempla, non per omnia tamen similitudinem servare possunt rei illius cui præbere putantur exemplum, sed unius alicujus partis, pro qua videntur assumta, similitudinem tenent. Verbi gratia, ut cum in Evangelio dicitur, *Simile est regnum cœlorum fermento, quod abscondit mulier in farinæ mensuris tribus,* numquidnam putabimus regnum cœlorum per omnia simile esse fermento, ut substantia illa ita palpadilis sit ac fragilis, ut et acida fieri posset et corrupta? Sed ad hoc solum exemplum istud videtur assumi, ut

ostenderetur, ex parva prædicatione verbi Dei, humanas mentes fidei fermento posse coalescere. Similiter et cum dicitur, *Simile est regnum cœlorum reti misso in mare, quod ex omni genere piscium abstrahit*, et in hoc nunquid putandum est, quod naturæ lini quo rete operamur, ac nodis quibus maculæ nectuntur, regni cœlorum substantia per omnia conferatur? Sed ad hoc solum videtur assumta comparatio, ut ostenderetur, quia sicut rete de profundo maris pisces adducit ad litus, ita de profundo sæculi hujus errore humanæ animæ regni cœlorum predicatione liberantur. Ex quibus constat, exempla non in omnibus his quorum exempla sunt esse similia. Alioqui si eadem essent omnia, jam non "exempla" dicerentur, sed ipsæ potius res, de quibus agitur, viderentur.

8. Deinde etiam illud dicendum est, quod nulla creatura talis esse potest qualis Creator ejus. Et ideo sicut sine exemplo est divina substantia, ita et sine exemplo est Divinitas. Tum etiam illud addimus, quia omnis creatura ex nihilo est. Si ergo insubstantiva scintilla quæ ignis est ex se creaturam quæ ex nihilo facta est gignit, et conditionem in hoc servat originis suæ, cur illius æternæ lucis substantia, quæ semper fuit quia insubstantivum in se nihil habuit, substantivum ex se splendorem proferre non potuit? Et ideo recte "unicus" dicitur Filius. Unicus enim et solus est, qui ita natus est. Nec comparationem aliquam potest habere quod unicum est. Nec similitudinem in substantia cum facturis suis habere potest Ille qui factor est omnium. Hic est ergo Christus Jesus, Filius unicus Dei, qui est et Dominus noster. Unicus et ad Filium referri et ad Dominum potest. Unicus est enim et vere

Filius et unus Dominus Jesus Christus. Cæteri quippe filii, licet dicantur filii, adoptionis tamen gratia dicuntur, non veritate naturæ. Et si dicuntur alii Domini, concessa tamen non ingenita potestate dicuntur. Hic vero solus est unicus filius, et solus unicus Dominus, sicut et Apostolus ait, *Et unus Dominus Jesus Christus, per quem omnia.* Ideo posteaquam propositus ordo fidei ineffabile sacramentum Filii de Patre nativitatis exposuit, nunc ad humanæ salutis dignationem dispensationemque descendit. Et Hunc, quem supra dixit unicum Filium Dei et Dominum nostrum, nunc dicit,

9. Qui natus est de Spiritu Sancto ex Maria Virgine. Hæc jam inter homines dispensationis nativitas est, illa divinæ substantiæ: hæc dignationis est, illa naturæ. De Spiritu Sancto ex Virgine nascitur. Et jam in hoc loco mundior auditus requiritur et purior sensus. Huic enim, quem dudum de Patre natum ineffabiliter didicisti, nunc a Spiritu Sancto templum fabricatum intra secreta uteri virginalis intellige. Et sicut in sanctificatione Spiritus Sancti nulla sentienda est fragilitas, ita et in partu Virginis nulla intelligenda est corruptio. Novus enim huic sæculo datus est hic partus, nec immerito. Qui enim in cœlis unicus Filius est, consequenter et in terra unicus est, et unice nascitur.

Nota sunt omnibus et in Evangeliis decantata de hoc scripta Prophetarum, quæ dicunt, quod *Virgo concipiet et pariet filium.* Sed et partus ipsius mirabilem modum Ezechiel Propheta ante formaverat, Mariam figuraliter portam Domini nominans, per quam scilicet Dominus ingressus est mundum. Dicit ergo hoc modo, *Porta autem quæ respicit ad Orientem clausa erit, et non aperietur, et nemo transibit per eam, quoniam Do-*

minus Deus Israel transibit per eam, et clausa erit. Quid tam evidens de conservatione Virginis dici poterat? Clausa fuit ea virginitatis porta: per ipsam intravit Dominus Deus Israel; per ipsam in hunc mundum de utero Virginis processit; et in æternum porta Virginis clausa, servata virginitate, permansit. Igitur Sanctus Spiritus refertur Dominicæ carnis et templi ejus creator.

10. Incipe jam hinc intelligere etiam Spiritus Sancti majestatem. Contestatur enim et Evangelicus sermo de Ipso, quod cum loquenti angelo ad Virginem et dicenti, *Quia paries filium, et vocabis nomen ejus Jesum, Hic enim salvum faciet populum suum a peccatis suis*, illa respondisset, *Quomodo fiet istud, quoniam virum non cognosco?* et dixerit angelus ei, *Spiritus Sanctus veniet super te, et virtus altissimi obumbrabit tibi, et ideo quod nascetur ex te sanctum vocabitur Filius Dei.* Vide ergo cooperantem sibi invicem Trinitatem. Spiritus Sanctus venire dicitur super Virginem, et virtus altissimi obumbrare ei. Quæ est autem virtus altissimi, nisi ipse Christus, qui est Dei virtus et Dei sapientia? Cujus autem hæc virtus est? Altissimi, inquit. Adest ergo Altissimus, adest et virtus Altissimi, adest et Spiritus Sanctus. Hæc est Trinitas ubique latens et ubique apparens, vocabulis personisque discreta, inseparabilis vero substantia Deitatis. Et quamvis solus Filius nascatur ex Virgine, adest tamen et Altissimus, adest et Spiritus Sanctus, ut et conceptus Virginis sanctificetur et partus.

11. Verum hæc, quia ex scripturis Propheticis asseruntur, possunt forte Judæos quamvis sint infideles et increduli confutare. Sed Pagani solent irridere nos cum

audiunt prædicari a nobis Virginis partum: propter quod paucis eorum obtrectationibus respondendum est. Omnis partus ex tribus, ut opinor, constat: si adultæ ætatis sit fœmina, si virum adeat, si non sit illius vulva vitio sterilitatis occlusa. Ex his tribus, in hoc partu quem prædicamus, unum defuit, vir scilicet. Et hanc partem (quia qui nascebatur non erat terrenus homo, sed cœlestis) per Spiritum cœlestem dicimus, salva Virginis incorruptione, completam. Et tamen quid mirum videtur si virgo conceperit, cum Orientis avem, quam Phœnicem vocant, in tantum sine conjuge nasci vel renasci constet, ut semper una sit, et semper sibi ipsi nascendo vel renascendo succedat? Apes certe nescire conjugia, nec fœtus nixibus edere, omnibus palam est. Sed et alia nonnulla deprehenduntur sub hujusmodi sorte nascendi. Hoc ergo incredibile videbitur, divina virtute, ad totius mundi redintegrationem factum, cujus exempla etiam in animalium nativitate cernuntur? Et tamen mirandum est cur hoc gentilibus impossibile videatur, qui credunt Minervam suam de cerebro Jovis natam. Quid ad credendum difficilius? aut quid magis contra naturam est? Hic fœmina est, hic naturæ ordo servatur, hic conceptus, hic partus temporibus suis editur: ibi nusquam fœmineus sexus, sed vir solus et partus. Qui illa credit, cur ista miratur? Sed et Liberum patrem dicunt de femore ejus natum. Ecce aliud portenti genus, et tamen creditur. Venerem quoque, quam Aphroditen vocant, de spuma maris (sicut etiam nominis ipsius compositio ostendit) credunt esse progenitam; de ovo natos Castorem Pollucemque confirmant; ex formicis Myrmidones. Et alia mille sunt, quæ, quamvis contra rerum naturam venientia, ipsis

tamen sunt visa credibilia, ut Deucalionis et Pyrrhæ lapides jactos, et hominum ex his segetem natam. Et cum hæc tot et talia figmenta crediderint, unum eis impossibile videtur, quod adolescens fœmina divinum germen, non hominis vitio sed Deo spirante, conceperit! Qui utique, si ad credendum difficiles sunt, illis tot et tam turpibus monstris fidem nequaquam commendare debuerant: si vero faciles sunt ad credendum, multo promptius hæc nostra tam honesta et tam sancta recipere, quam illa tam indigna et tam fœda credere debuissent.

12. Sed dicunt fortassis, Quia possibile si fuerit Deo ut virgo conciperet, possibile etiam fuerat ut pareret: sed indignum eis videri ut tanta illa majestas per genitales fœminæ transiret egressus: ubi, quamvis nulla fuerit ex virili commistione contagio, fuit tamen ipsius puerperii obscœnæ attrectationis injuria. Pro quo paulisper eis secundum sensum suum respondeamus. Si quis videat parvulum in profundo cœni necari, et ipse, cum sit vir magnus et potens, extremum, ut ita dixerim, ingrediatur cœnum ut parvulum liberet morientem, pollutusne a te accusabitur hic vir, qui paululum calcaverit luti, an ut misericors laudabitur, quod vitam contulerit morituro? Sed hæc etiam de communi homine dicta sint. Redeamus nunc ad naturam Ejus qui natus est. Quantum putas natura solis Illo inferior est? Quantum creatura sine dubio Creatore. Intuere nunc si solis radius in cœni alicujus voraginem demittatur, numquid inde pollutionis aliquid acquirit? aut obscœnorum illustratio solis ducitur in injuriam? Ignis quoque quanto natura est inferior his de quibus sermo est? Et nulla materia vel obscœna vel turpis adhibita

ei ignem polluisse creditur. Cum hæc ita esse in rebus materialibus constet, tu in illa supereminenti et incorporea natura, quæ super omnem ignem et super omne lumen est, pollutionis aliquid putas ac obscœnitatis incidere? Tum deinde etiam ad illud adverte: Nos hominem a Deo creatum de terræ limo dicimus. Quod si obscœnitas Deo reputatur opus suum requirenti, multo magis Ei reputabitur opus istud ab initio fabricanti. Et superfluum est dicere cur per obscœna transierit, cum non possis dicere cur obscœna condiderit. Et ideo obscœna hæc esse, non natura sed observantia docuit. Cæterum omnia quæ sunt in corpore, ex uno eodemque luto formata, usibus tantum et officiis naturalibus distinguuntur.

13. Sed nec illud quidem absolutione vacare hujus quæstionis omittamus, quod substantia Dei, quæ omnino est incorporea, inseri corporibus vel capi ab eis principaliter non potest, nisi aliqua sit media substantia spiritualis, quæ capax esse divini spiritus possit. Verbi gratia, ut si dicamus, Lux omnia quidem membra corporis illustrare potest, a nullo tamen eorum nisi a solo oculo capi potest; solus est enim oculus qui capax est lucis. Et Filius ergo Dei nascitur ex Virgine, non principaliter soli carni sociatus, sed anima inter carnem Deumque media generatus. Anima ergo media, et in secreta rationabilis spiritus arce Verbum Dei capiente, absque ulla quam suspicaris injuria Deus est natus ex Virgine. Et ideo nihil ibi turpe putandum est, ubi sanctificatio Spiritus inerat, et anima, quæ erat Dei capax, particeps fiebat etiam carnis. Nihil ibi ducas impossibile ubi aderat virtus Altissimi. Nihil de humana fragilitate cogites ubi plenitudo inerat Divinitatis.

14. Crucifixus sub Pontio Pilato, et sepultus; descendit ad inferna. Docet Apostolus Paulus, illuminatos debere esse oculos cordis nostri ad intelligendum quæ sit altitudo, latitudo, et profundum. Altitudo ergo et latitudo et profundum, descriptio crucis est. Cujus eam partem quæ in terra defixa est, profundum appellavit; altitudinem vero, illam quæ super terram porrecta sublimis erigitur; latitudinem quoque, illam quæ distenta in dexteram lævamque manus protenditur. Cum ergo tot species mortis sint quibus de hac vita exitus dari hominibus solet, quid vult nos Apostolus illuminato corde scire rationem, cur ex his omnibus crucis potius species ad mortem delecta sit Salvatoris? Unde sciendum est, quod crux ista triumphus erat. Tropæum enim insigne. Triumphus autem devicti hostis indicium est. Quia ergo adveniens Christus, sicut Apostolus dicit, tria pariter sibi regna subjecit, (hoc enim indicat, ubi ait, *Quia in nomine Jesu omne genu flectatur, cœlestium, terrestrium, et infernorum,*) et hæc omnia sua morte vincebat, conveniens mysterio mors quæsita est, ut, in aere sublimatus et aereas subjugans potestates, victoriam de his supernis et cœlestibus traderet. Expansas autem manus tota die sanctus Propheta dicit Eum tenere ad populum qui est in terra, ut et incredulos contestaretur, et invitaret credentes, ea vero parte qua sub terra demergitur inferni sibi regna subjiceret.

15. Etenim, ut breviter aliqua etiam de secretioribus perstringamus, ab initio Deus cum fecisset mundum, præfecit ei et proposuit quasdam virtutum cœlestium potestates, quibus regeretur et dispensaretur mortalium genus. Quod ita factum Moyses indicat in Deutero-

nomii cantico, ubi dicit, *Cum divideret Excelsus gentes, statuit terminos gentium secundum numerum angelorum Dei.* Sed et horum nonnulli, sicut et ipse qui princeps appellatus est mundi, datam sibi a Deo potestatem non his quibus acceperant legibus temperarunt, nec humanum genus divinis obedire præceptis, sed suis parere prævaricationibus docuerunt. Et hinc adversus nos peccatorum chirographa scripta sunt, quia, ut Propheta dicit, *Peccatis nostris venundati sumus.* Pretium namque animæ suæ unusquisque consequitur cum concupiscentiæ satisfecerit. Per istud ergo unusquisque chirographum illis rectoribus pessimis tenebatur, quod Christus detraxit adveniens, et hac eos potestate denudavit. Idque sub ingenti mysterio Paulus indicat, cum dicit de Eo, *Delens quod adversus nos erat chirographum, et affigens illud cruci suæ, traduxit principatus et potestates, triumphans eos in semetipso.* Rectores ergo illi quos humano generi præfecerat Deus, in tyrannidis contumaciam versi, impugnare commissos sibi homines aggressi sunt et peccati præliis debellare. Sicut Ezechiel Propheta mysticis designat eloquiis, cum dicit, *In illa die procedent angeli festinantes exterminare Æthiopiam, eritque inter eos perturbatio in die Ægypti, quoniam ecce venit.* Ergo, omnipotentia eorum nudata, Christus dicitur triumphasse, ablatamque ab eis potestatem hominibus tradidisse; sicut ad discipulos suos dicit Ipse in Evangelio, *Ecce dedi vobis potestatem calcandi super serpentes et scorpiones, et super omnem virtutem inimici.* Illos itaque qui accepta potestate male abusi sunt subjectis quondam suis subjecit crux Christi. Nos vero, hoc est, humanum genus edocet primo omnium usque ad mortem resistere adversus peccatum, et

libenter interitum pro pietate suscipere. Tunc deinde obedientiæ nobis in hac eadem cruce proponit exemplum, sicut illis, qui aliquando rectores nostri fuerant, posuit contumaciæ pœnas. Audi ergo quomodo Apostolus vult per crucem Christi obedientiam nos docere, *Hoc*, inquit, *sentite in vobis quod in Christo Jesu, qui, cum in forma Dei esset, non rapinam arbitratus est esse se æqualem Deo, sed semetipsum exinanivit, formam servi accipiens, in similitudinem hominum factus, et, habitu repertus ut homo, factus est obediens usque ad mortem, mortem autem crucis.* Quia ergo Ille magnus magister est qui fecerit et docuerit, ideo obedientiam, quæ piis etiam suscepta morte servanda est, docuit Ipse pro hac prius moriendo servari.

16. Sed fortasse terretur aliquis in hujuscemodi doctrina, quod quem paulo ante cum Deo Patre diximus sempiternum ac de Ejus substantia esse progenitum, quemque regno, majestate, æternitate, unum cum Deo Patre esse docuimus, nunc de Ejus morte tractamus. Sed nolo terrearis, O fidelis auditor. Paulo post, istum quem audis mortuum, rursum immortalem videbis; mors enim ab Eo mortem spoliatura suscipitur. Nam sacramentum illud susceptæ carnis, quod supra exposuimus, hanc habet causam, ut divina filii Dei virtus, velut hamus quidam habitu humanæ carnis obtectus, et (sicut Apostolus Paulus ante dixit) *habitu inventus ut homo*, principem mundi invitare possit ad agonem: cui Ipse carnem suam velut escam tradens, hamo eum Divinitas intrinsecus teneret insertum ex profusione immaculati sanguinis. Solus enim qui peccati maculam nescit omnium peccata delevit, eorum duntaxat qui sanguine ejus postes fidei suæ signassent. Sicut ergo

hamum esca contectum si piscis rapiat, non modo escam ab hamo non removet, sed et ipse de profundo, esca aliis futurus, educitur, ita et is qui habebat mortis imperium rapuit quidem in morte corpus Jesu, non sentiens in eo hamum Divinitatis inclusum; sed ubi devoravit, hæsit ipse continuo, et diruptis inferni claustris, velut de profundo extractus trahitur ut esca cæteris fiat. Quod ita futurum sub hac eadem figura Ezechiel dudum Propheta signaverat, dicens, *Et extraham te in hamo meo, et extendam te super terram: campi implebuntur de te, et constituam super te omnes volucres cœli, et saturabo ex te omnes bestias terræ.* Sed et Propheta David dicit, *Tu confregisti capita draconis magni, dedisti eum in escam populis Æthiopum.* Et Job de eodem mysterio similiter protestatur; ait enim, ex persona Domini loquentis ad se, *Aut adduces draconem in hamo, et pones capistrum circa nares ejus?*

17. Non ergo damno aliquo aut injuria Divinitatis Christus in carne patitur, sed, ut per infirmitatem carnis operaretur salutem, Divina natura in mortem per carnem descendit; non ut lege mortalium detineretur a morte, sed ut per sese resurrecturus januas mortis aperiret: velut si quis rex pergat ad carcerem, et ingressus aperiat januas, resolvat catenas, vincula, seras et claustra comminuat, et educat vinctos in remissionem, et eos qui sedent in tenebris et in umbra mortis luci ac vitæ restituat. Dicitur ergo rex fuisse quidem in carcere, non tamen ea conditione qua fuerant cæteri qui tenebantur in carcere; sed illi quidem ut pœnas solverent, hic vero ut absolveret pœnas.

18. Cautissime autem qui symbolum tradiderunt etiam tempus quo hæc sub Pontio Pilato gesta sunt

designarunt, ne ex aliqua parte velut vaga et incerta gestorum traditio vacillaret. Sciendum sane est quod in Ecclesiæ Romanæ symbolo non habetur additum, Descendit ad Inferna, sed neque in Orientis Ecclesiis habetur hic sermo: vis tamen verbi eadem videtur esse in eo quod "sepultus" dicitur. Sed quoniam erga scripturas tibi divinas amor et studium subjacet, sine dubio dicis mihi, Oportere hæc magis evidentibus divinæ Scripturæ testimoniis approbari. Quanto enim majora sunt quæ credenda sunt, tanto idoneis magis et indubitatis testibus indigent. Vera quippe est et consequens hæc propositio. Sed nos tanquam scientibus legem loquentes testimoniorum sylvam brevitatis causa dereliquimus. Pauca tamen ex multis, si etiam hoc requiritur, adhibeamus, scientes studiosis quibusque in Scripturis divinis latissimum testimoniorum pelagus patere.

19. Primo ergo omnium sciendum est, quod ipsa ratio crucis non omnibus una eademque est, sed aliud gentibus, aliud Judæis, aliud credentibus sapit, sicut et Apostolus dicit, *Nos autem Christum prædicamus crucifixum, Judæis quidem scandalum, gentibus autem stultitiam, ipsis vocatis, Judæis et Græcis, Christum Dei virtutem et Dei sapientiam;* et ibidem, *Verbum enim crucis pereuntibus stultitia est, his vero qui salvi fiunt,* id est, nobis, *virtus Dei est.* Judæi autem, quibus ex lege traditum fuerat, Christum in æternum mansurum, scandalum patiebantur de cruce ejus, quia resurrectionem ejus recipere noluerunt. Gentibus autem stultitia videbatur, Deum mortem suscepisse, quia ignorabant mysterium carnis assumtæ. Fideles vero qui et natum et passum in carne susceperant et a mor-

tuis resurrexisse, merito virtutem Dei credebant esse, quæ vicerat mortem. Primo ergo hoc ipsum, quod Judæi, quibus Prophetæ hæc prædixerant, non essent credituri, sed illi qui nunquam hæc a Prophetis audierant, audi quomodo per Esaiam Prophetico sermone signatur: *Quibus non est*, inquit, *annunciatum de eo, videbunt, et qui non audierunt, intelligent.* Quod autem, his qui meditabantur legem Dei a pueritia usque in senectutem non credentibus, ad gentes esset omne mysterium transferendum, idem Esaias hoc modo prædicit: *Et faciet*, inquit, *Dominus Deus sabaoth omnibus gentibus in monte isto: bibent lætitiam, bibent vinum, ungentur unguento in monte isto. Trade hæc omnia gentibus.* Hoc enim consilium Omnipotentis super omnes gentes. Sed dicent fortasse nobis illi qui se jactant in scientia legis, Blasphematis, qui dicitis Dominum corruptioni mortis et passioni crucis fuisse subjectum. Legite ergo quod scriptum habetis in Lamentationibus Jeremiæ, ubi dicit, *Spiritus vultus nostri, Christus Dominus, comprehensus est in corruptionibus nostris; in quo diximus, sub umbra ejus vivemus in gentibus.* Audis quomodo Propheta dicit Christum Dominum comprehensum esse, et pro nobis, id est, pro peccatis nostris corruptioni traditum. In cujus umbra, quoniam populus ille Judæorum permansit incredulus, Gentilem subjectum esse dicit, quia vivimus non in Israel, sed in Gentibus.

20. Quod si operosum non videtur, quam possumus breviter, singula quæ in Evangeliis referuntur, qualiter in Prophetis prædicta sunt, designemus, ut hi qui prima fidei elementa suscipiunt testimonia hæc habeant in corde descripta, ne ulla eis unquam de his quæ credunt

ambiguitas inimica surripiat. Edocemur per Evangelium quod Judas, unus de amicis et convivis Christi, tradiderit Eum. Audi hoc quomodo prænuntietur in Psalmis: *Qui manducavit*, inquit, *panes meos, ampliavit adversum me supplantationem.* Et alibi, *Amici*, inquit, *mei et proximi mei adversum me appropinquaverunt et steterunt.* Et iterum, *Molliti sunt sermones ejus super oleum, et ipsi erunt jacula.* Vis audire quomodo molliti sunt? *Venit*, inquit, *Judas ad Jesum, et dixit Ei, Ave Rabbi, et osculatus est Eum.* Per molle ergo osculi blandimentum execrabile jaculum proditionis infixit. Unde Dominus ad eum dixit, *Juda, osculo filium hominis tradis?* Triginta argenteis audis Eum appretiatum esse cupiditate proditoris. Audi et de hoc Propheticam vocem: *Et dixi*, inquit, *ad eos, Si bonum est in conspectu vestro, date mercedem meam aut abnuite.* Et post hæc: *Accepi*, inquit, *triginta argenteos, et misi eos in domum Domini in conflatorium.* Nonne hoc est quod in Evangeliis scribitur, quia Judas, pœnitentia ductus, reportavit pecuniam, et projecit eam in templo, et discessit? Bene autem mercedem suam dixit, velut imputantis et exprobrantis affectu. Etenim tam multa bona opera apud eos egerat: Cæcos eorum illuminaverat, claudis pedes, paralyticis gressum, mortuis quoque reddiderat vitam. Pro his igitur omnibus bonis mercedem restituunt Ei mortem, triginta argenteorum æstimatione pensatam. Refertur item in Evangeliis, quod vinctus est. Prædixit hoc sermo Propheticus per Esaiam, dicens, *Væ animæ eorum, qui cogitaverunt cogitationem pessimam adversum seipsos, dicentes, Alligemus justum, quia inutilis est nobis.*

21. Sed dicit aliquis, Nunquid hæc de Domino in-

telligenda sunt? Nunquid Dominus ab hominibus teneri poterat, et ad judicium pertrahi? Et de hoc te idem Propheta convincet: dicit enim his verbis, *Ipse Dominus in judicium veniet cum senioribus et principibus populi.* Judicatur ergo Dominus secundum Prophetæ testimonium, et non solum judicatur, sed etiam flagellis cæditur, et palmis in faciem verberatur, et conspuitur, et omne pro nobis perfert opprobrium indignitatis. Et quia hæc stupescenda erant omnibus cum prædicarentur ab Apostolis, idcirco etiam ex persona ipsorum Propheta exclamat et dicit, *Domine, quis credidit auditui nostro?* Incredibile enim est ut Deus, Dei filius, passus ista dicatur et prædicetur. Ergo et prædicuntur per Prophetas, ne qua credituris dubitatio nasceretur. Ipse ergo ex sua persona Christus Dominus dicit, *Dorsum meum dedi ad flagella, et maxillas meas ad palmas, et faciem meam non averti a confusione sputorum.* Scribitur etiam illud inter cæteras passiones Ejus, quod alligantes Eum duxerunt ad Pilatum. Præsignavit etiam hoc Propheta, ubi dicit, *Et alligantes adduxerunt Eum xenium Regi Jarim:* nisi si objiciat aliquis et dicat, Sed Pilatus non erat rex. Audi ergo quid in sequentibus refert Evangelium: *Audiens,* inquit, *Pilatus Eum esse de Galilæa, misit Eum ad Herodem, qui erat tunc rex in Israel.* Et bene addit nomen Jarim, quod est sylvester. Non enim erat Herodes de domo Israel, nec de illa vinea Israelitica, quam eduxerat Dominus de Ægypto, et plantaverat in cornu, in loco uberi; sed erat sylvester, id est, ex sylva alienigenarum. Et ideo recte "sylvester" est appellatus, quia de Israeliticæ vitis nequaquam palmitibus pullulasset. Sed ad hoc quod dicit Propheta "xenium" convenienter

aptavit. Tunc enim Herodes et Pilatus (ut Evangelium testatur) ex inimicis in concordiam revocati sunt; et velut reconciliationis suæ xenium, vinctum sibi invicem mittebant Jesum. Quid interest, dummodo Jesus ut salvator dissidentes reconciliet, et pacem reparet, ac etiam concordiam reddat? Unde etiam de hoc scriptum est in Job, *Dominus reconciliat corda principum terræ.*

22. Refertur item quod cum Pilatus vellet Eum dimittere, omnis populus succlamaverit, *Crucifige, crucifige Eum.* Prænunciat hoc quoque Jeremias Propheta, dicens ex persona Domini ipsius, *Facta est,* inquit, *hæreditas mea mihi, sicut leo in sylva. Dedit super me vocem suam, propterea exosus sum eam. Et propterea,* inquit, *dereliqui domum meam.* Et iterum alibi dicit, *Supra quem aperuistis os vestrum, et adversus quem relaxastis linguas vestras?* Cum judicaretur, scribitur tacuisse. Multæ de hoc scripturæ testantur. In Psalmis dicitur, *Factus sum sicut homo non audiens, et non habens in ore suo increpationes.* Et iterum, *Ergo tanquam surdus non audiebam, et sicut mutus non aperiens os suum.* Et iterum alius Propheta dicit, *Sicut agnus coram tondente se, sic non aperuit os suum. In humilitate judicium ejus sublatum est.* Imposita Ei scribitur corona spinea. Audi de hoc, in Canticis Canticorum, super iniquitatem Jerusalem mirantis de injuria Filii Dei Patris vocem, dicentis, *Exite et videte, filiæ Jerusalem, coronam qua coronavit eum mater sua.* Sed et de spinis ita alius Propheta commemorat, *Et expectavi ut faceret uvam, fecit autem spinas, et non justitiam sed clamorem.* Veruntamen ut mysterii secreta cognoscas, oportebat Eum, qui peccata mundi venit

auferre, etiam terræ maledicta purgare, quæ, peccante protoplasto, sententiam prævaricationis acceperat, dicente Domino, *Maledicta terra in operibus tuis, spinas et tribulos producet tibi.* Propterea ergo spinis coronatur Jesus, ut prima illa condemnationis sententia solveretur. Ad crucem ducitur, et in ligno totius mundi vita suspenditur. Vis et de hoc Propheticis testimoniis confirmari? Audi Jeremiam dicentem de hoc, *Venite, et injiciamus lignum in panem Ejus, et conteramus Eum de terra viventium.* Et iterum, Moses deflens eos dicit, *Et erit vita tua suspensa ante oculos tuos, et timebis per diem et noctem, et non credes vitæ tuæ.* Sed transcurrendum nobis est, jam enim propositæ brevitatis modum excedimus, et breviatum sermonem longa dissertatione distendimus: pauca tamen addemus, ne penitus quod cœpimus præteriisse videamur.

23. Scribitur Jesus in latere percussus aquam simul et sanguinem profudisse. Hoc quippe mysticum est; ipse enim dixerat, quia *flumina de ventre ejus procedent aquæ vivæ.* Sed produxit et sanguinem, quem petierunt Judæi venire super se et filios suos. Produxit ergo aquam, quæ credentes diluat: produxit et sanguinem, qui condemnet incredulos. Potest tamen etiam intelligi illud quod duplicem gratiam baptismi figuraverit; unam quæ datur per aquæ baptismum, aliam quæ per martyrium profusione sanguinis quæritur; utrumque enim baptismum nominatur. Quod et si hoc quæris, cur non ex alio membro, sed ex latere potius produxisse dicatur aquam et sanguinem, videtur mihi in latere per costam mulier indicari. Quia fons peccati et mortis de muliere prima, quæ fuit primi Adam costa,

processit, fons redemptionis ac vitæ de secundi Adam costa producitur.

24. Scriptum est quod in passione Ejus ab hora sexta usque ad horam nonam tenebræ factæ sunt. Accipe et de hoc Prophetæ testimonium dicentis, *Occidet tibi sol meridie.* Et iterum Zacharias Propheta: *In illa*, inquit, *die non erit lux. Frigus et pruina erit in una die; et dies illa nota Domino; et neque dies neque nox, et ad vesperam erit lux.* Quid tam evidens a Propheta dici poterat, ut jam tum hæc non tam futura prædici quam narrari præterita videantur? Et frigus et pruinam prædixit. Propterea enim Petrus calefaciebat se ad ignem quia frigus erat; et patiebatur frigus, non solum temporis, sed et fidei. Addit etiam, *Et dies illa nota Domino; et neque dies, neque nox.* Quid est, *neque dies neque nox?* Nonne aperte de insertis diei tenebris et revocata rursum luce disseruit? Non fuit illa dies, neque enim incœpit ab ortu solis; neque integra nox fuit, non enim, peracto diei cursu, spatia sibi debita vel ab initio suscepit, vel ad ultimum determinata perduxit; sed fugata per impiorum facinus lux reparatur ad vesperam. Post horam enim nonam, depulsis tenebris, sol redditur mundo. Et iterum alius de hoc ipso testimonium dicit, *Et obscurabitur super terram in die lux.*

25. Docet Evangelii prædicatio quod etiam milites diviserunt sibi vestimenta Jesu, et supra tunicam ejus miserunt sortem. Hoc etiam curæ fuit Spiritui Sancto Prophetarum vocibus protestari, cum David dicit, *Diviserunt sibi vestimenta mea, et super vestem meam miserunt sortem.* Sed ne de illa quidem veste quam dicuntur milites illudentes induisse Eum, id est, de

veste coccinea Prophetæ siluerunt. Audi enim quid dicat Esaias, *Quis est hic qui venit de Edom, rubor vestimentorum ejus ex Bosra? Quare rubicunda sunt vestimenta tua, et indumentum tuum tanquam in torculari calcatum?* Unde et Ipse respondit, *Torcular calcavi solus, filiæ Sion.* Solus est qui peccatum non fecit, et abstulit peccata mundi. Si enim potuit per unum hominem mors introire, quanto magis per unum hominem, qui et Deus erat, potuit vita restitui?

26. Refertur etiam quod aceto potatus sit, vel vino myrrhato, quod est amarius felle. Audi quid de hoc Propheta prædixerit: *Et dederunt*, inquit, *in escam meam fel, et in siti mea potaverunt me aceto.* Ad quæ respondens jam tunc Moses dicebat de populo illo, *Ex vineis Sodomorum vitis eorum, et palmes eorum de Gomorris. Uva eorum uva fellis, et botrus amaritudinis ipsis.* Et iterum, exprobans eos dicit, *Populus stultus et non sapiens, hæc Domino retribuisti?* Sed et in Canticis eadem prænunciantur, ubi etiam hortus in quo crucifixus est designatur. Dicit ergo, *Intravi in hortum meum, soror mea sponsa, et vindemiavi myrrham meam.* Ubi evidenter vinum myrrhatum quo potatus est declaravit.

27. Et spiritum post hæc scribitur reddidisse. Prænunciatum fuerat et hoc per Prophetam, dicentem ex persona Filii ad Patrem, *In manus tuas commendo spiritum meum.* Sepultus perhibetur, et lapis magnus appositus ante ostium monumenti. Accipe etiam de hoc quid propheticus per Jeremiam sermo prædixerit, *Mortificaverunt*, inquit, *in lacum vitam meam, et posuerunt lapidem super me.* Evidentissima hæc sepulturæ ejus indicia Propheticis vocibus designata sunt. Accipe

tamen et alia: *A conspectu*, inquit, *iniquitatis ablatus est justus, et in pace est locus ejus.* Et alibi: *Et dabo malignos pro sepultura ejus.* Et item alius: *Recubans dormivit ut leo, et ut catulus leonis: quis suscitabit eum?*

28. Sed etiam quod in infernum descendit, evidenter pronunciatur in Psalmis, ubi dicit, *Et in pulverem mortis deduxisti me.* Et iterum, *Quæ utilitas in sanguine meo, dum descendero in corruptionem?* Et iterum, *Descendi in limum profundi, et non est substantia.* Sed et Joannes dicit, *Tu es qui venturus es* (in infernum sine dubio) *an alium expectamus?* Unde et Petrus dicit, *Quia Christus, mortificatus carne, vivificatus autem spiritu qui in ipso habitat, eis qui in carcere conclusi erant descendit spiritibus prædicare, qui increduli fuere in diebus Noe:* in quo etiam quid operis egerit in inferno, declaratur. Sed et ipse Dominus per Prophetam dicit, tamquam de futuro, *Quia non derelinques animam meam in inferno, nec dabis sanctum tuum videre corruptionem.* Quod rursum Prophetice nihilominus ostendit impletum, cum dicit, *Domine, eduxisti animam meam ab inferno; salvasti me a descendentibus in lacum.* Sequitur post hæc,

29. Tertia Die resurrexit a Mortuis: Resurrectionis quippe gloria in Christo clarificavit omne quod prius infirmum et fragile videbatur. Si tibi paulo ante non putabatur esse possibile usque ad mortem venisse immortalem, aspice nunc quia qui devicta morte resurrexisse dicitur non potest esse mortalis. Sed bonitatem in hoc intellige Creatoris, quia Ille eousque te sequendo descendit, usquequo tu peccando dejectus es. Nec Creatorem omnium Deum impossibilitatis accuses, ut ibi putes opus Ejus caduco lapsu potuisse concludi,

quo Ille salutem operaturus pervenire non posset. Inferna et superna nobis dicuntur, qui, certa corporis circumscriptione conclusi, intra regionis præscriptæ nobis terminos continemur. Deo autem, qui ubique est et nusquam deest, quid infernum est, aut quid supernum? Veruntamen in assumtione corporis etiam ista complentur. Resuscitatur caro quæ deposita fuerat in sepulcro, ut adimpleretur illud quod dictum est per Prophetam, *Quia non dabis sanctum tuum videre corruptionem.* Rediit ergo victor a mortuis, inferni spolia secum trahens. Eduxit enim eos qui tenebantur a morte, sicut et Ipse predixerat, ubi ait, *Cum exaltatus fuero a terra, omnia ad me ipsum traham.* Attestatur autem de hoc Evangelium, cum dicit, *Monumenta aperta sunt, et multa corpora dormientium sanctorum resurrexerunt, et apparuerunt multis, et ingressi sunt in sanctam civitatem,* illam, sine dubio, de qua Apostolus dicit, *Quæ autem sursum est Jerusalem libera est, quæ est mater omnium nostrum.* Sicut et ad Hebræos iterum dicit, *Decebat enim Eum, propter quem omnia, per quem omnia, qui multos filios in gloriam adduxerat, auctorem salutis eorum per passionem consummari.* Igitur consummatam passionibus carnem humanam, quæ in mortem ceciderat per protoplasti lapsum, resurrectionis virtute reparatam, in dextera Dei sedens in altissimis collocavit. Unde et Apostolus dicit, *Qui simul excitavit nos, simulque sedere fecit in cœlestibus.* Hic enim erat figulus, qui, ut Jeremias Propheta docet, *Vas de manu sua collapsum et confractum rursum elevavit manibus suis et reformavit, sicut placuit in conspectu ejus.* Placuit autem ita, ut corpus, quod mortale et corruptibile susceperat, de sepulchri petra levatum,

et immortale atque incorruptibile effectum, jam non in terrenis, sed in cœlestibus et patris dextra collocarit. Plenæ sunt his sacramentis scripturæ Veteris Testamenti. Nullus super hoc Propheta, nullus Legislator aut Psalmographus siluit, sed omnis pene sacra de his loquitur pagina. Ideo superfluum videtur immorari nos ad congreganda testimonia. Pauca tamen admodum ponemus, ad ipsos fontes divinorum voluminum remittentes eos qui potare abundantius cupiunt.

30. Dicit ergo statim in Psalmis, *Ego dormivi, et soporatus sum, et exsurrexi, quoniam Dominus suscepit me.* Iterum in alio loco, *Propter miseriam inopum et gemitum pauperum nunc exsurgam, dicit Dominus.* Et alibi, sicut jam superius diximus, *Domine, eduxisti de inferno animam meam: salvasti me a descendentibus in lacum.* Et in alio loco, *Quoniam conversus vivificasti me, et de abysso terræ iterum reduxisti me.* Evidentissime in octogesimo septimo Psalmo de Eo dicitur, *Et factus est sicut homo sine adjutorio, inter mortuos liber.* Non dixit *homo*, sed *sicut homo.* Sicut homo enim erat qui descenderat in infernum: sed inter mortuos liber erat, quia a morte teneri non poterat. Et ideo in una natura humanæ fragilitatis, in alia divinæ majestatis potestas ostenditur. Osee autem Propheta etiam de tertia die manifestissime pronunciat hoc modo, *Sanabit nos*, inquit, *post biduum: in die autem tertia resurgemus, et vivemus in conspectu ejus.* Hæc autem ex persona eorum dicit, qui, cum Ipso die tertia resurgentes, de morte revocantur ad vitam. Et ipsi sunt qui dicunt, *Die tertia resurgemus, et vivemus in conspectu ejus.* Esaias vero aperte dicit, *Qui eduxit de terra pastorem magnum ovium.* Sed quod et mulieres visuræ essent

resurrectionem Ejus, Scribis et Pharisæis et populo non credente, etiam hoc prædixit Esaias his verbis. *Mulieres, quæ venitis a spectaculo, venite: non enim est populus habens intellectum.* Sed etiam de illis mulieribus, quæ post resurrectionem perrexisse ad sepulcrum dicuntur et quæsisse Eum, et non invenisse, sicut de Maria Magdalena, quæ refertur venisse ad monumentum ante lucem, et, non invento eo, flens dixisse ad angelos qui aderant, *Quia tulerunt Dominum, et nescio ubi posuerunt Eum,* — etiam de hoc ita prædicitur in Canticis Canticorum, *In cubili meo quæsivi quem dilexit anima mea; in noctibus quæsivi eum, et non inveni.* De illis quoque qui invenerunt Eum, et tenuerunt pedes Ejus, prædicitur in Canticis Canticorum, *Tenebo eum, et non dimittam eum quem dilexit anima mea.* Hæc interim pauca de multis; brevitati enim studentes plura coacervare non possumus.

31. Ascendit ad Cœlos, sedet ad dexteram Patris: inde venturus est judicare Vivos et Mortuos. Consequenti brevitate in fine sermonis hæc continentur; in quibus quod dicitur quidem palam est, sed requiritur quo sensu intelligi debeant quæ dicuntur. Nam ascendisse et sedere et venturum esse, nisi secundum dignitatem Divinitatis intelligas, aliquid per hæc humanæ fragilitatis videbitur indicari. Consummatis etenim his quæ in terra gerebantur, et animabus de inferni captivitate revocatis, ascendere memoratur ad cœlos, sicut Propheta prædixerat, *Ascendens in altum, captivam duxit captivitatem, dedit dona hominibus,* illa scilicet dona, quæ Petrus in Actis Apostolorum de Sancto Spiritu dicebat, *Exaltatus igitur dextera Dei, effudit hoc donum quod vos videtis et auditis.* Donum ergo

Spiritus Sancti dedit hominibus, quia captivitatem, quam prius diabolus per peccatum deduxerat in infernum, Christus per mortis suæ resurrectionem revocavit ad cœlos. Ascendit ergo ad cœlos, non ubi Verbum Deus ante non fuerat, quippe qui erat semper in cœlis et manebat in Patre, sed ubi Verbum caro factum ante non sederat. Denique quia novus iste ingressus portarum cœli ædituis et principibus videbatur, videntes naturam carnis cœlorum secreta penetrantem, dicunt ad invicem, sicut David plenus Spiritu Sancto denunciat, dicens, *Tollite portas principes vestras, et elevamini portæ æternales, et introibit Rex gloriæ. Quis est iste Rex gloriæ? Dominus fortis et potens, Dominus potens in prælio.* Quæ vox utique non propter Divinitatis potentiam, sed propter novitatem carnis ascendentis ad Dei dexteram ferebatur. Dicit et alibi idem David, *Ascendit Deus in jubilatione, et Dominus in voce tubæ.* In voce enim tubæ mos est victorum redire de prælio. De ipso quoque et illud dicitur, *Qui ædificat in cœlo ascensionem suam.* Et item alibi, *Qui ascendit super Cherubim, volavit super pennas ventorum.*

32. Sedere quoque ad dexteram Patris carnis assumptæ mysterium est. Neque enim incorporeæ illi naturæ convenienter ista absque assumptione carnis aptantur: neque sedis cœlestis perfectio divinæ naturæ sed humanæ conquiritur. Unde et dicitur de Eo, *Parata est sedes tua, Deus, ex tunc: a seculo tu es.* Parata igitur a seculo sedes est, in qua Dominus Jesus sessurus erat, *in cujus nomine omne genu flectatur, cœlestium, terrestrium, et infernorum; et omnis lingua confiteatur ei, quia Dominus Jesus in gloria Dei patris.* De quo et David ita refert, *Dixit Dominus Domino meo, Sede*

a dextris meis, donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum. Quæ tamen dicta Dominus in Evangelio disserens dicebat ad Pharisæos, *Si ergo David in spiritu Dominum vocat eum, quomodo filius ejus est?* Per quod ostendit se secundum spiritum Dominum, secundum carnem filium esse David. Unde et ipse Dominus iterum dicit, *Veruntamen dico vobis, A modo videbitis filium hominis sedentem ad dexteram virtutis Dei.* Et Petrus Apostolus dicit de Christo, *Qui est in dextera Dei sedens in cœlis.* Sed et Paulus ad Ephesios scribens, *Secundum operationem*, inquit, *potentiæ virtutis ejus, quam operatus est in Christo, suscitans eum a mortuis, et sedere faciens in dextera sua.*

33. Quod autem veniat judicaturus vivos et mortuos, multis quidem divinarum scripturarum testimoniis edocemur. Sed priusquam propheticis hæc eloquiis prædicta doceamus, illud necessarie arbitror admonendum, quod ista fidei traditio quotidie nos vult de adventu Judicis esse sollicitos; ut actus nostros ita præparemus tanquam reddituri imminenti judici rationem. Hoc enim erat quod et Propheta dicebat de viro beato, *Quia disponit sermones suos in judicio.* Quod autem dicitur judicare vivos et mortuos, non ideo dicitur quod alii vivi, alii mortui ad judicium veniant; sed quod animas simul judicabit et corpora, in quibus vivos animas, mortuos corpora nominavit. Sicut et ipse Dominus loquitur in Evangelio dicens, *Nolite timere eos qui corpus possunt occidere, animæ autem nihil facere possunt: sed timete potius eum qui potest et animam et corpus perdere in gehennam.*

34. Nunc jam paucis, si videtur, etiam per Prophetas hæc prædicta esse doceamus. Plura autem testimonia,

cum volueris, ipse tibi de scripturarum latitudine congregabis. Dicit ergo Malachias Propheta, *Ecce veniet Dominus omnipotens, et quis sustinebit diem adventus ejus, aut quis sustinebit aspectum ejus? Quia ipse ingreditur sicut ignis conflatorii, et sicut herba lavantium; et sedebit conflans et purgans sicut argentum et sicut aurum.* Ut autem evidentius cognoscas, quis sit iste Dominus de quo hæc dicuntur, audi quid et Daniel Propheta prænunciet: *Videbam*, inquit, *in visu noctis, et ecce cum nubibus cœli quasi filius hominis veniens, et usque ad Vetustum dierum pervenit, et in conspectu ejus oblatus est; et ipsi datus est principatus, et honor, et regnum; et omnes populi, tribus, et linguæ ipsi servient; et potestas ejus potestas æterna quæ non præteribit, et regnum ejus non corrumpetur.* Ex his ergo edocemur, non solum de adventu et judicio, sed de potestate Ejus et regno, quia potestas Ejus æterna sit, et sine corruptionis fine sit regnum, sicut et in Symbolo dicitur, "Et regni ejus non erit finis." Unde valde alienus a fide est, qui regnum Christi dicit aliquando finiendum. Scire tamen debemus, quod salutarem hunc Christi adventum conatur inimicus ad decipiendos fideles quosque callida fraude simulare, et pro Filio hominis, qui expectatur venturus in majestate Patris sui, filium perditionis in prodigiis et signis mendacibus præparare, ut pro Christo mundo huic introducat Antichristum. De quo et ipse Dominus in Evangeliis prædixit Judæis, *Quia ego veni in nomine patris mei, et non recepistis me, alius veniet in nomine suo, et ipsum recipietis.* Et iterum dicit, *Cum videbitis abominationem desolationis stantem in loco sancto, sicut dicit Daniel Propheta: Qui legit intelligat.* Daniel ergo de adventu erroris istius plenius et latius

in suis visionibus edocet: ex quibus valde operosum est nunc exempla ponere, quia satis amplis narrationibus dilatatur. Et ideo scire de his plenius volentem ad ipsas magis recensendas remittimus visiones. Sed et Apostolus dicit de eo, *Ne quis vos seducat ullo modo: quoniam nisi discessio venerit primum, et revelatus fuerit homo peccati, filius perditionis, qui adversatur et extollitur super omne quod dicitur Deus aut quod colitur, ita ut in templo Dei sedeat, ostendens se tanquam ipse sit Deus.* Et paulo post, *Et tunc revelabitur iniquus, quem Dominus Jesus interficiet spiritu oris sui, et evacuabit eum illuminatione adventus sui; cujus est adventus secundum opera Satanæ, in omni virtute, signis, et prodigiis mendacibus.* Et item, paulo post, *Et ideo mittet illis Deus operationem erroris, ut credant mendacio, ut judicentur omnes qui non crediderunt veritati.* Propterea ergo Propheticis et Evangelicis atque Apostolicis vocibus nobis prænunciatur hic error, ne quis pro adventu Christi adventum credat Antichristi. Sed, sicut ipse Dominus dicit, *Cum dixerint vobis, Ecce Christus hic, aut Ecce illic, nolite credere. Venient enim multi pseudochristi et pseudoprophetæ, et seducent multos.* Sed quomodo demonstraverit judicium veri Christi videamus: *Sicut fulgur*, inquit, *de Oriente resplendet usque in Occidentem, ita erit adventus filii hominis.* Cum ergo advenerit verus Dominus, Jesus Christus, sedebit, et judicium statuet: sicut et in Evangeliis dicit, *Et segregabit oves ab hædis*, id est, justos ab injustis: sicut Apostolus scribit, *Quia omnes nos stare oportet ante tribunal Christi, ut recipiat unusquisque propria corporis, prout gessit, sive bona sive mala.* Judicabitur autem non solum pro gestis, sed et pro cogitatis, secundum quod

ipse Apostolus dicit, *Inter se invicem cogitationibus accusantibus aut etiam defendentibus, in die quo judicabit Deus occulta hominum.* Sed de ista sufficiant. Post hæc ponitur in ordine fidei,

35. Et in Spiritu Sancto. Ea, quæ in superioribus paulo latius de Christo sunt tradita, ad incarnationis et passionis ejus mysterium pertinent. Quæ, dum media intercedunt personæ ipsius coaptata, Sancti Spiritus commemorationem paulo longius reddiderunt. Cæterum si solius Divinitatis ratio habeatur, eo modo quo in principio dicitur, "Credo in Deo Patre omnipotente," et post hæc, "In Jesu Christo, Filio ejus unico, Domino nostro," ita jungitur, "Et in Spiritu Sancto." Illa vero omnia quæ de Christo memorantur ad dispensationem carnis, ut diximus, spectant. Igitur in Sancti Spiritus memoratione adimpletur mysterium Trinitatis. Sicut enim unus dicitur Pater, et alius non est Pater, et unus dicitur unigenitus Filius, et alius unigenitus Filius non est, ita et Spiritus Sanctus unus est, et alius non potest esse Spiritus Sanctus. Ut ergo fiat distinctio personarum, affectionis vocabula secernuntur, quibus Ille Pater intelligatur, ex quo omnia, et quia Ipse non habeat patrem; Iste Filius, tanquam qui ex Patre natus sit; et Hic Spiritus Sanctus, tanquam de utroque procedens[a] et cuncta sanctificans. Ut autem una eademque in Trinitate Divinitas doceatur, sicut

[a] Bishop Fell and others read "tanquam de Dei ore procedens;" a reading which is confirmed by Venantius Fortunatus, who, here, as elsewhere in his Commentary on the Apostles' Creed, incorporates Rufinus's words with his own: "Ut fiat distinctio Personarum, vocabula secernuntur: Pater, ex quo omnia, et qui non habet patrem; Filius ex Patre genitus; Spiritus Sanctus de Dei ore procedens et cuncta sanctificans."

dictum est, "in Deo Patre" credi, adjecta præpositione "in," ita et "in Christo, Filio ejus," ita et "in Spiritu Sancto" memoratur. Sed ut manifestius fiat quod diximus, ex consequentibus approbabitur. Sequitur namque post hunc sermonem,

36. Sanctam Ecclesiam; remissionem peccatorum; hujus Carnis Resurrectionem. Non dixit "in sanctam Ecclesiam," nec "in remissionem peccatorum," nec "in carnis resurrectionem." Si enim addidisset "in" præpositionem, una cum superioribus eademque vis fieret. Nunc autem in illis quidem vocabulis, ubi de Divinitate ordinatur fides, "in Deo Patre" dicitur, et "in Jesu Christo Filio ejus," et "in Spiritu Sancto;" in cæteris vero, ubi non de Divinitate sed de creaturis ac mysteriis sermo est, "in" præpositio non additur, ut dicatur "in sancta Ecclesia;" sed "sanctam Ecclesiam" credendam esse, non ut Deum, sed ut Ecclesiam Deo congregatam. Et "remissionem peccatorum" credant esse, non "in remissionem peccatorum;" et "resurrectionem carnis," non "in resurrectionem carnis." Hac itaque præpositionis syllaba Creator a creaturis secernitur, et divina separantur ab humanis. Hic igitur Spiritus Sanctus est, qui in Veteri Testamento Legem et Prophetas, in Novo Evangelia et Apostolos inspiravit. Unde et Apostolus dicit, *Omnis scriptura divinitus inspirata utilis est ad docendum.* Et ideo quæ sunt Novi ac Veteris Testamenti volumina, quæ, secundum majorum traditionem, per ipsum Spiritum Sanctum inspirata creduntur, et Ecclesiis Christi tradita, competens videtur hoc in loco, evidenti numero, sicut ex Patrum monumentis accepimus, designare.

37. Itaque Veteris Testamenti omnium primo Moysi quinque libri sunt traditi, Genesis, Exodus, Leviticus, Numeri, Deuteronomium; post hæc Jesus Nave, Judicum simul cum Ruth; quatuor post hæc Regnorum libri, quos Hebræi duos numerant; Paralipomenon, qui Dierum dicitur liber; et Esdræ duo, qui apud illos singuli computantur, et Hester: Prophetarum vero Esaias, Jeremias, Ezechiel, et Daniel; præterea duodecim Prophetarum liber unus. Job quoque et Psalmi David singuli sunt libri. Salomon vero tres Ecclesiis tradidit, Proverbia, Ecclesiastes, Cantica Canticorum. In his concluserunt numerum librorum Veteris Testamenti. Novi vero quatuor Evangelia, Matthæi, Marci, Lucæ, et Joannis; Actus Apostolorum, quos describit Lucas; Pauli Apostoli Epistolæ quatuordecim; Petri Apostoli duæ; Jacobi fratris Domini et Apostoli una; Judæ una; Joannis tres; Apocalypsis Joannis. Hæc sunt quæ Patres intra Canonem concluserunt, et ex quibus fidei nostræ assertiones constare voluerunt.

38. Sciendum tamen est, quod et alii libri sunt, qui non Canonici, sed Ecclesiastici a majoribus appellati sunt: id est, Sapientia quæ dicitur Salomonis, et alia Sapientia quæ dicitur filii Syrach, qui liber apud Latinos hoc ipso generali vocabulo Ecclesiasticus appellatur; quo vocabulo non auctor libelli, sed scripturæ qualitas cognominata est. Ejusdem vero ordinis est libellus Tobiæ, et Judith, et Maccabæorum libri. In Novo vero Testamento, libellus qui dicitur Pastoris sive Hermes, qui appellatur Duæ viæ vel Judicium Petri. Quæ omnia legi quidem in Ecclesiis voluerunt, non tamen proferri ad auctoritatem ex his fidei confirmandam. Cæteras vero scripturas Apocryphas nomi-

narunt, quas in Ecclesiis legi noluerunt. Hæc nobis a patribus tradita sunt, quæ, ut dixi, opportunum visum est hoc in loco designare, ad instructionem eorum qui prima sibi Ecclesiæ ac fidei elementa suscipiunt, ut sciant, ex quibus sibi fontibus verbi Dei haurienda sint pocula.

39. Tenet deinde ratio fidei SANCTAM ECCLESIAM. Causam jam superius diximus, cur non dixerint etiam hic "In sanctam Ecclesiam." Hi igitur qui supra in uno Deo credere edocti sunt sub mysterio Trinitatis, credere etiam hoc debent, unam esse Ecclesiam sanctam, in qua est una fides et unum baptisma, in qua unus Deus creditur Pater, et unus Dominus, Jesus Christus, Filius Ejus, et unus Spiritus Sanctus. Ista est ergo sancta Ecclesia, non habens maculam aut rugam. Multi enim et alii Ecclesias congregaverunt, ut Marcion, et Valentinus, et Hebion, et Manichæus, et Arius, et cæteri omnes hæretici. Sed illæ Ecclesiæ non sunt sine macula vel ruga perfidiæ. Et ideo dicebat de illis Propheta, *Odi Ecclesiam malignantium, et cum impiis non sedebo.* De hac autem Ecclesia, quæ fidem Christi integram servat, audi quid dicit Spiritus Sanctus in Canticis Canticorum: *Una est columba mea; una est perfecta genitrici suæ.* Qui ergo hanc fidem in Ecclesia suscipit, non declinet in concilio vanitatis, et cum iniqua gerentibus non introeat. Concilium namque vanitatis est quod agit Marcion, qui negat Patrem Christi Deum esse Creatorem, qui per Filium suum fecerit mundum. Concilium vanitatis est quod Ebion docet, ita Christo credi debere, ut circumcisio carnis, et observatio sabbati, et sacrificiorum solennitas, cæteræque omnes observantiæ secundum legis literam tene-

antur. Concilium est vanitatis quod docet Manichæus: primo quod seipsum Paracletum nominavit, tum deinde quod mundum a malo factum dicit, Deum Creatorem negat, Testamentum Vetus repudiat, unam bonam, aliam malam naturam sibi invicem adversantes asserit, coæternas Deo animas hominum, secundum Pythagoræos, in pecudes et animalia et bestias redire per diversos nascendi circulos adstruit, resurrectionem carnis nostræ negat, passionem Domini et nativitatem non in veritate carnis, sed in phantasiis fuisse confirmat. Concilium vanitatis est, quod Paulus Samosatenus et ejus post hunc successor, Photinus, asseruit, Christum non fuisse ante secula natum ex Patre, sed ex Maria cœpisse, et non Eum Deum hominem natum, sed ex homine Deum factum existimat. Concilium vanitatis est, quod Arius atque Eunomius docuit, qui Filium Dei non ex ipsa Patris substantia natum, sed ex nihilo creatum volunt, et Filium Dei habere initium, et minorem esse Patre; sed et Spiritum Sanctum non solum minorem esse Filio, sed et mittendarium asserunt. Concilium vanitatis est et quod illi aiunt, qui Filium Dei quidem de substantia Patris fatentur, Sanctum vero Spiritum separant et secernunt; cum utique unam eandemque virtutem et divinitatem Trinitatis ostendat Salvator in Evangelio, cum dicit, *Baptizate omnes gentes in nomine Patris, et Filii, et Spiritus Sancti.* Et est aperte impium separari ab homine quod divinitus jungitur. Concilium vanitatis est et hoc, quod olim congregavit pertinax et prava contentio, asserens Christum carnem quidem humanam suscepisse, non tamen et animam rationalem: cum utique et carni, et animæ, et sensui humano, ac menti una eademque

salus a Christo collata sit. Sed et illud concilium vanitatis est, quod Donatus per Africam, traditionis Ecclesiam criminando, contraxit, et quod Novatus sollicitavit, lapsis pœnitentiam denegando, et secundas nuptias, cum forte iniri eas necessitas exegerit, condemnando. Has ergo omnes, velut congregationes malignantium, fuge. Sed et eos, si qui illi sunt, qui dicuntur asserere, quod Filius Dei non ita videat vel noverit Patrem, sicut noscitur Ipse et videtur a Patre; vel regnum Christi esse finiendum; aut carnis resurrectionem non in integram naturæ suæ substantiam reparandam; futurum Dei justum erga omnes negare judicium; Diabolum a debita absolvi damnatione pœnarum. Ab his, inquam, omnibus fidelis declinet auditus. Sanctam vero Ecclesiam tene, quæ Deum Patrem omnipotentem, et unicum Filium Ejus, Jesum Christum, Dominum nostrum, et Spiritum Sanctum, concordi et consona substantiæ ratione, profitetur, Filiumque Dei natum ex virgine, passum pro salute humana, ac resurrexisse a mortuis in ea carne in qua natus est credit; Eundem denique venturum Judicem omnium sperat; in quo et remissio peccatorum et carnis resurrectio prædicatur.

40. Verum de REMISSIONE PECCATORUM sufficere debet sola credulitas. Quis enim causas aut rationem requirat, ubi indulgentia Principis est? Cum terreni regis liberalitas discussioni non sit obnoxia, ab humana temeritate discutitur divina largitio? Solent enim cum irrisione adversum nos dicere Pagani, quod ipsi nos decipiamus, qui putemus crimina, quæ opere commissa sunt, verbis posse purgari. Et aiunt, "Nunquid potest qui homicidium fecit homicida non esse,

et adulter non videri qui adulterium perpetravit? Quomodo ergo hujuscemodi criminum reus sanctus vobis effici subito videbitur?" Sed ad hæc, ut dixi, melius fide quam ratione respondeo. Rex enim est omnium qui hoc promisit; terræ cœlique Dominus est qui hæc pollicetur. Non vis ut qui me ex terra hominem fecit, credam quod ex criminoso me faciat innocentem? et qui me, cum essem cæcus, fecit videre, vel cum essem surdus, audire, qui mihi claudo gressum reddidit, innocentiam mihi perditam non poterit recuperare? Et ut veniamus ad ipsius naturæ testimonium: Occidere hominem non semper criminosum est, sed malitia non legibus occidere criminosum est. Non ergo factum me in talibus, quia interdum et recte fit, sed animus male consulens damnat. Si ergo animus in me, qui criminosus est effectus, et in quo fuit origo vitii, corrigatur, cur tibi videar non posse innocens effici, qui prius fueram criminosus? Si enim, ut supra ostendi, constat quod non in facto sed in voluntate sit crimen, sicut mala voluntas, auctore malo dæmone, peccato me et morti fecit obnoxium, ita in bonum voluntas mutata, auctore bono Deo, innocentiæ me reddidit et vitæ. Similis causa et in cæteris est criminibus. Hoc modo fides nostra non invenitur naturalibus rationibus adversari; dum remissio peccatorum non gestis, quæ mutari non possunt, sed animo, quem de malo in bonum converti certum est, deputetur.

41. Sed et ultimus sermo iste, qui RESURRECTIONEM CARNIS pronunciat, summam totius perfectionis succincta brevitate concludit. Quamvis etiam de hoc non solum a gentilibus, sed et ab hæreticis fides impugnetur Ecclesiæ. Nam Valentinus resurrectionem carnis

omnimodo negat, et Manichæi, sicut supra ostendimus. Sed isti Esaiam quidem Prophetam dicentem, *Resurgent mortui, et suscitabuntur qui sunt in sepulcris,* audire noluerunt; nec Danielem sapientissimum protestantem, *Quia tunc resurgent qui sunt in terræ pulvere; hi quidem in vitam æternam, hi autem in opprobrium et confusionem æternam.* Tamen vel in Evangeliis, quæ recipere videntur, discere debuerunt a Domino et Salvatore nostro, Sadducæos docente, dictum, *Quod autem resurgant mortui, non legistis, quomodo dicit Moysi in rubo, Deus Abraham, Deus Isaac, Deus Jacob? Deus autem non est mortuorum, sed viventium.* In quo etiam quæ sit et quanta resurrectionis gloria in superioribus memoravit, cum dixit, *In resurrectione autem mortuorum neque nubent, neque nubentur, sed erunt sicut angeli Dei.* Resurrectionis autem virtus angelicum hominibus confert statum, ut qui de terra resurrexerint non iterum in terra cum pecudibus, sed in cœlo cum angelis vivant; quos tamen ad hoc ratio vitæ purioris admiserit,—illos scilicet, qui jam nunc conservantes animæ suæ carnem in castis pudicitiæ actibus, obedientiæ Sancti Spiritus subjugaverunt, et omni eam vitiorum labe tenuatam, atque in spiritalem gloriam sanctificationis virtute mutatam, Angelorum quoque meruerunt inferre consortiis.

42. Sed infideles clamant et dicunt, Quomodo potest caro, quæ putrefacta dissolvitur, aut in pulverem vertitur, maris etiam interdum profundo sorbetur fluctibusque dispergitur, recolligi rursum, et redintegrari in unum, et corpus ex ea hominis reparari? Ad quos primam interim responsionem sermonibus Pauli faciamus, dicentes eis, *Insipiens tu, Quod seminas non*

vivificatur nisi prius moriatur. Et quod seminas, non corpus quod futurum est seminas, sed nudum granum tritici, aut alicujus cæterorum seminum: Deus autem dat illi corpus prout vult. Quod autem in seminibus, quæ tu in terram jacis, per annos singulos fieri vides, hoc in tua carne, quæ lege Dei seminatur in terra, futurum esse non credis? Cur, quæso, tam angustus et invalidus divinæ potentiæ æstimator es, ut dispersum uniuscujusque carnis pulverem in suam rationem colligi et reparari posse non credas? An non censeas, cum videas quod etiam mortale ingenium demersas in profundum terræ metallorum venas rimatur, et artificis oculus aurum videt, in quo imperitus terram putat? Hæc cur non concedimus Ei qui fecit hominem, quando tantum is qui ab Ipso factus est assequi potest? Et cum auri esse propriam venam, et argenti aliam, æris quoque longe disparem, ferri ac plumbi diversam, intra speciem terræ latere, mortale deprehendat ingenium, divina virtus invenire posse ac discernere non putabitur uniuscujusque carnis proprium censum, etiam si videatur dispersus?

43. Sed ad hæc tentemus animas quæ deficiunt in fide naturalibus rationibus adjuvare. Si quis diversa semina in unum permisceat, et hæc indiscreta seminet vel passim spargat in terram, nonne uniuscujusque seminis granum, quocunque loci jactum fuerit, competenti tempore secundum naturæ suæ speciem germen producit, ut statum suæ formæ suique corporis reparet? Ita ergo uniuscujusque carnis substantia, quamvis varie diverseque dispersa sit, ratio tamen ipsa quæ inest unicuique carni est immortalis, quia immortalis animæ caro est, ex eo tempore quo seminatis in terram cor-

poribus primum veri Dei voluntati arrisit, collectum terræ attractumque substantiæ suæ censum reddit ac reparat in illam speciem quam mors aliquando dissolverat. Et ita fit, ut unicuique animæ non confusum aut extraneum corpus, sed suum quod habuerat reparetur; ut consequenter possit pro agonibus præsentis vitæ cum anima sua caro vel pudica coronari, vel impudica puniri. Et ideo satis caute fidem Symboli Ecclesia nostra docet, quæ, in eo quod a cæteris traditur, "Carnis resurrectionem," uno addito pronomine tradidit, "Hujus carnis resurrectionem," hujus, sine dubio, quam habet is qui profitetur, signaculo crucis fronti imposito; quo sciat unusquisque fidelium, carnem suam, si mundam servaverit a peccato, futurum esse vas honoris, utile Domino ad omne opus bonum paratum, si vero contaminatam in peccatis, futurum esse vas iræ ad interitum.

Jam vero de ipsa resurrectionis gloria et de repromissionis magnitudine si quis plenius scire desiderat, in omnibus pene divinis voluminibus inveniet indicari; ex quibus nos, commonitionis tantummodo gratia, pauca in præsenti loco memorantes, finem injuncti a te opusculi faciemus. Igitur Apostolus Paulus, quod resurgat mortalis caro, talibus asserit argumentis, dicens, *Quod si resurrectio mortuorum non est, ergo nec Christus resurrexit. Si autem Christus non resurrexit, inanis est prædicatio nostra, vacua est et fides nostra.* Et paulo post, *Nunc autem Christus resurrexit a mortuis initium dormientium. Quoniam quidem per hominem mors, et per hominem resurrectio mortuorum. Sicut enim in Adam omnes moriuntur, ita et in Christo omnes vivificabuntur. Unusquisque autem in suo ordine: ini-*

tium Christus, deinde hi qui sunt Christi in adventu ejus, deinde finis. Et in sequentibus addit et hæc, *Ecce mysterium vobis dico: Omnes quidem resurgemus, non omnes autem immutabimur;* sive ut in aliis exemplaribus invenimus, *Omnes quidem dormiemus, non omnes autem immutabimur: in momento, in ictu oculi, in novissima tuba: canet enim tuba, et mortui resurgent incorrupti, et nos immutabimur.* Sed et ad Thessalonicenses nihilominus scribens, dicit, *Nolo autem vos ignorare, fratres, de dormientibus, ut non contristemini, sicut et cæteri qui spem non habent. Nam si credimus quod Jesus mortuus est, et resurrexit, ita et Deus eos qui dormierunt per Jesum adducet cum Illo. Hoc enim vobis dicimus in verbo Domini, quia nos qui vivimus, qui reliqui sumus in adventu Domini, non præveniemus eos qui dormierunt. Quia Ipse Dominus in jussu, et in voce Archangeli, et tuba Dei, descendet de cœlo; et mortui qui in Christo sunt resurgent primi: deinde nos qui vivimus, qui reliqui sumus, simul cum illis rapiemur in nubibus obviam Christo in aera: et ita semper cum Domino erimus.*

44. Verum ne existimes hæc Pauli solius, quasi novella prædicatione, signari, audi etiam quid Ezechiel Propheta olim per Spiritum Sanctum prælocutus sit: *Ecce*, inquit, *Ego aperiam sepulcra vestra, et educam vos de sepulcris vestris.* Job quoque, mysticis redundans eloquiis, audi quam evidenter resurrectionem prædicet mortuorum: *Est*, inquit, *arbori spes: si enim abscissa fuerit, iterum pullulabit, et virgultum ejus nunquam deficiet. Quod si senuerit in terra radix ejus, et in pulvere emortuus fuerit truncus ejus, ab odore aquæ reflorebit, et faciet fruticem sicut novella. Vir vero, si*

mortuus fuerit, abiit? et mortalis, si ceciderit, ultra non erit? Non tibi videtur in verbis his cum quodam pudore arguere homines, et dicere, Itane stultum est hominum genus, ut cum videant exscissæ arboris truncum rursum pullulare de terra, et lignum emortuum iterum vitam recipere, ipsis ne lignis quidem aliquid simile de semetipsis nec arboribus opinentur? Ut autem scias, quod veluti interrogantis modo legendum sit quod dixit, *Mortalis autem cum ceciderit, non resurget?* de consequentibus probationem accipe. Subjungit namque statim, *Si enim mortuus fuerit homo, vivet.* Et paulo post dicit, *Exspectabo usque quo iterum fiam.* Et iterum idem dicit, *Qui resuscitaturus est super terram pellem meam, quæ hæc nunc haurit.*

45. Hæc quidem ad probationem dicta sunt professionis nostræ, qua confitemur in Symbolo "Hujus carnis resurrectionem." Quod enim adjunctum est, "hujus," vide quam consonum sit omnibus his quæ de divinis voluminibus memoravimus. Quid enim aliud indicatur in dictis Job, quæ superius exposuimus, cum dicit, *Quia resuscitabit pellem meam quæ hæc nunc haurit*, id est, quæ ista tormenta perpetitur? Nonne aperte dicit hujus carnis resurrectionem futuram, hujus, inquam, quæ tribulationum et tentationum cruciamenta nunc sustinet? Sed et Apostolus cum dicit, *Oportet enim corruptibile hoc induere incorruptionem, et mortale hoc induere immortalitatem*, nunquid non corpus suum quodammodo contingentis et digito palpantis est vox? Hoc ergo quod nunc corruptibile corpus est, resurrectionis gratia, incorruptibile erit, et hoc quod nunc mortale est immortalitatis virtutibus inductur; ut sicut *Christus resurgens a mortuis ultra jam non moritur.*

mors ei ultra non dominabitur, ita et qui in Christo resurgent nec corruptionem sentient ultra nec mortem, non natura carnis abjecta, sed conditione ejus et qualitate mutata. Erit ergo corpus quod resurget a mortuis incorruptibile et immortale, non solum justorum, sed etiam peccatorum. Justorum quidem, ut semper possint permanere cum Christo; peccatorum vero, ut absque interitione sua debitas luant pœnas.

46. Quod autem justi semper cum Domino nostro Christo permaneant jam et in superioribus edocuimus, ubi ostendimus quia Apostolus dicit, *Deinde nos qui vivimus, qui reliqui sumus, simul cum illis rapiemur in nubibus obviam Christo in aera, et ita semper cum Domino erimus.* Nec mireris, si caro sanctorum in tantam gloriam ex resurrectione mutabitur, ut in occursum Dei suspensa nubibus et in aere vecta rapiatur, cum ipse Apostolus, exponens quantum conferat Deus his qui diligunt eum, dicat, *Qui transmutabit corpus humilitatis nostræ conforme fieri corpori claritatis suæ.* Nihil ergo absurdum est, si sanctorum corpora dicantur nubibus in aera sustolli, cum ad formam corporis Christi, quod in dextera Dei sedet, dicantur reformanda. Sed et hoc sanctus Apostolus, vel de se, vel de cæteris sui loci vel meriti, addit, et dicit, *Quia consuscitabit nos cum Christo, simulque faciet sedere in cœlestibus.* Unde cum hæc et eorum similia quamplurima sancti Dei in repromissionibus habeant in resurrectione justorum, non erit jam difficile credere etiam illa quæ Prophetæ prædixerant, quod *justi*, scilicet, *fulgebunt sicut sol et sicut splendor firmamenti in regno Dei.* Cui enim difficile videbitur, eos fulgorem solis habituros, et siderum ac firmamenti hujus

splendore decorandos, quibus vel vita et conversatio angelorum Dei paratur in cœlis, vel conformandi dicuntur ad gloriam corporis Christi? Ad quam gloriam, Salvatoris ore promissam, respiciens sanctus Apostolus, dicit, *Quia seminatur corpus animale, resurget corpus spirituale.* Si enim verum est, sicut certe verum est, quod justos quosque et sanctos angelorum consortiis sociabit divina dignatio, certum est quod et corpora eorum in spiritualis corporis gloriam vertet.

47. Nec hoc tibi contra naturalem corporis rationem videatur esse promissum. Si enim credimus, secundum ea quæ scripta sunt, quod accipiens Deus limum terræ plasmavit hominem, et hæc fuit natura corporis nostri, ut voluntate Dei terra verteretur in carnem, cur tibi aut absurdum aut contrarium videtur, si iisdem rationibus, quibus terra profecisse dicitur in corpus animale, rursum corpus animale in corpus proficere spirituale credatur? Hæc quidem atque his similia multa invenies in Scripturis divinis de resurrectione justorum. Dabitur autem etiam peccatoribus, ut supra diximus, incorruptionis et immortalitatis ex resurrectione conditio, ut sicut justis Deus ministrat ad perpetuitatem gloriæ, ita peccatoribus ad prolixitatem confusionis ministret et pœnæ. Sic enim Propheticum definivit eloquium, cujus et paulo ante meminimus, ubi dicit, *Et multi resurgent de terræ pulvere; hi quidem in vitam æternam, hi autem in confusionem et opprobrium æternum.*

48. Si ergo intelleximus qua veneratione Deus omnipotens Pater dicatur; quove sacramento Dominus noster Jesus Christus unicus Filius ejus habeatur; et qua perfectione Sanctus ejus Spiritus nominetur; utque sancta Trinitas unum sit per substantiam, sed affectu

personisque discreta; quid etiam partus Virginis; quid Verbi in carne nativitas; quid sacramentum crucis; quæ utilitas divini ad inferna descensus; quid resurrectionis gloria, et animarum de infernis revocata captivitas; quid etiam ascensus Ejus ad cœlum; et venturi Judicis expectatio; sed et sanctæ Ecclesiæ adversus congregationes vanitatis qualis haberi debeat agnitio; qui sacrorum voluminum numerus; quæve hæreticorum vitanda conventicula; et quod in peccatorum remissione divinæ libertati nequaquam ratio naturalis obsistat; et ut carnis nostræ resurrectionem non solum divinæ voces, sed et ipsius Domini et Salvatoris nostri exemplum et consequentia naturalis rationis assignet; —si, inquam, hæc secundum traditionis supra expositæ regulam consequenter advertimus, deprecamur ut nobis et omnibus qui hæc audiunt concedat Dominus, fide quam suscepimus custodita, cursu consummato, expectare justitiæ repositam coronam, et inveniri inter eos qui resurgunt in vitam æternam, liberari vero a confusione et opprobrio æterno, per Christum Dominum nostrum, per quem est Deo Patri omnipotenti cum Spiritu Sancto gloria et imperium in sæcula sæculorum. Amen.

FORTUNATI FIDEI CATHOLICÆ EXPOSITIO[a].

Quicunque vult salvus esse, ante omnia opus est ut teneat Catholicam Fidem:

Fides dicitur credulitas, sive credentia. Catholica universalis dicitur, id est, recta, quam Ecclesia universa tenere debet. Ecclesia dicitur congregatio Christianorum, sive conventus populorum.

Ut unum Deum in Trinitate, et Trinitatem in Unitate veneremur, et credamus, et colamus, et confiteamur:

Neque confundentes Personas: ut Sabellius errat, qui ipsum dicit esse Patrem in Persona quem et Filium, ipsum et Spiritum Sanctum. Non ergo confundentes Personas, quia tres omnino Personæ sunt. Est enim gignens, genitus, procedens. Gignens est Pater, qui genuit Filium; Filius est genitus, quem genuit Pater; Spiritus Sanctus est procedens, quia a Patre et Filio procedit. Pater et Filius coæterni sibi sunt et coæquales, et co-operatores, sicut scriptum est, *Verbo Domini cœli firmati sunt*, id est, a Filio Dei creati, *Spiritus oris ejus omnis virtus eorum.* Ubi sub singulari numero (*Spiritus Ejus* dicit) unitatem substantiæ Deitatis ostendit; ubi sub plurali numero (*omnis virtus Eorum* dicit), Trinitatem Personarum aperte demonstrat, quia tres unum sunt, et unum tres.

Neque substantiam separantes: ut Arius garrit, qui sicut tres Personas esse dicit, sic et tres substantias

[a] "Expositio in Fide Catholica." Bodl. The text is substantially that of the Bodleian MS. Junius 25.

esse mentitur. Filium dicit minorem quam Patrem, et creaturam esse; Spiritum Sanctum adhuc minorem quam Filium, et Patri et Filio Eum esse administratorem adserit. Non ergo *substantiam separantes*, quia totæ tres Personæ in substantia Deitatis unum sunt.

Alia est enim Persona Patris: quia Pater ingenitus est, eo quod a nullo est genitus. *Alia Persona Filii:* quia Filius a Patre est solo genitus. *Alia Spiritus Sancti:* quia a Patre et Filio Spiritus Sanctus procedens est.

Sed Patris et Filii et Spiritus Sancti una est Divinitas: id est, Deitas. *Æqualis Gloria:* id est, claritas. *Coæterna Majestas:* Majestas gloria est, claritas, sive potestas.

Qualis Pater, talis Filius, talis et Spiritus Sanctus: id est, in Deitate, et Omnipotentia.

Increatus Pater, increatus Filius, increatus et Spiritus Sanctus: id est, a nullo creati.

Immensus Pater, immensus Filius, immensus et Spiritus Sanctus. Non est mensurabilis in sua natura, quia inlocalis est, incircumscriptus, ubique totus, ubique præsens, ubique potens.

Æternus Pater, æternus Filius, æternus et Spiritus Sanctus. Id est, non tres æterni, sed in tribus Personis unus Deus æternus, qui sine initio et sine fine æternus permanet.

Similiter, Omnipotens Pater, Omnipotens Filius, Omnipotens et Spiritus Sanctus. Omnipotens dicitur, eo quod omnia potest, et omnium obtinet potestatem. Ergo, si omnia potest, quid est quod non potest? Hoc non potest, quod Omnipotenti non competit posse. Falli non potest, quia veritas est; infirmari non po-

test, quia sanitas est; mori non potest, quia immortalis vita est; finiri non potest, quia infinitus et perennis est.

Ita, Deus Pater, Deus Filius, Deus et Spiritus Sanctus. Deus nomen est potestatis, non proprietatis. Proprium nomen est Patris *Pater;* et proprium nomen est Filii *Filius;* et proprium nomen est Spiritus Sancti *Spiritus Sanctus.*

Ita, Dominus Pater, Dominus Filius, Dominus et Spiritus Sanctus. Dominus dicitur, eo quod omnia dominat, et omnium est Dominus dominator.

Quia sicut singillatim (id est, sicut distinctim) *unamquamque Personam et Deum et Dominum confiteri Christiana veritate compellimur:* Quia si me interrogaveris, quid sit Pater? ego respondebo, Deus et Dominus. Similiter, si me interrogaveris, quid sit Filius? ego dicam, Deus et Dominus. Et si dicis, quid est Spiritus Sanctus? Ego dico, Deus et Dominus. Et in his tribus Personis, non tres Deos, nec tres Dominos, sed his tribus, sicut jam supra dixi, unum Deum et unum Dominum confiteor.

Unus ergo Pater, non tres Patres: id est, qui Pater semper Pater, nec aliquando Filius. *Unus Filius, non tres Filii:* id est, qui Filius semper Filius, nec aliquando Pater. *Unus Spiritus Sanctus, non tres Spiritus Sancti:* id est, qui Spiritus Sanctus semper Spiritus Sanctus, nec aliquando Filius aut Pater. Hæc est proprietas Personarum.

Et in hac Trinitate nihil prius aut posterius. Quia sicut nunquam Filius sine Patre, sic nunquam fuit Pater sine Filio, sic et nunquam fuit Pater et Filius

sine Spiritu Sancto. Coæterna ergo Trinitas, et inseparabilis Unitas, sine initio et sine fine.

Nihil majus, aut minus. Æqualitatem Personarum dicit, quia Trinitas æqualis est, et una Deitas, Apostolo dicente, *Per ea, quæ facta sunt, intellecta conspiciuntur*, et per creaturam Creator intelligitur, secundum has comparationes et alias quamplures:—Sol, candor, et calor; tria nomina et res una. Quod candet, hoc calet; et quod calet, hoc candet: tria hæc vocabula res una esse dignoscitur. Ita et Pater et Filius et Spiritus Sanctus, tres Personæ in Deitate, substantia unum sunt; et individua unitas recte creditur. Item de terrenis, vena, fons, fluvius, tria itemque vocabula, et tres una in sua natura. Ita trium Personarum, Patris et Filii et Spiritus Sancti, substantia Deitas una est.

Est ergo Fides recta, ut credamus et confiteamur, quia Dominus noster, Jesus Christus, Dei Filius, et Homo est. Jesus Hebraïce, Latine Salvator dicitur. Christus Græce, Latine Unctus vocatur. Jesus ergo dicitur eo quod salvat populum: Christus, eo quod Spiritu Sancto delibutus, sicut in ipsius Christi Persona Esaias ait, *Spiritus Domini super me, propter quod unxit me*, &c. Item in Psalmo, *unxit te Deus, Deus tuus, oleo lætitiæ præ consortibus tuis.*

Dei Filius, Deus pariter et homo est. Filius a felicitate parentum dicitur: homo ab humo dicitur; id est, de humo factus est.

Deus est ex substantia Patris ante sæcula genitus: id est, Deus de Deo, lumen de lumine, splendor de splendore, fortis de forti, virtus de virtute, vita de vita, æternitas de æternitate: per omnia, idem quod Pater

in divina substantia hoc est Filius. Deus Pater Deum Filium genuit, non voluntate [b], neque necessitate, sed natura. Nec quæratur quomodo genitus sit, quod et angeli nesciunt, prophetis est incognitum: unde eximius propheta Esaias dicit, *Generationem ejus quis enarravit?* ac si diceret, angelorum nemo, prophetarum nullus. Nec innarrabilis et inæstimabilis Deus a servulis suis discutiendus est, sed fideliter credendus, et pariter diligendus.

Et homo est ex substantia matris, in sæculo natus. Dei Filius, Verbum Patris, caro factum. Non quod Divinitas mutasset Deitatem, sed adsumpsit humanitatem. Hoc est, Verbum caro factum est; ex utero Virginis veram humanam carnem traxit. Et de utero virginis verus homo, sicut et verus Deus, est in sæculo natus, salva virginitatis gratia, quia mater, quæ genuit, virgo ante partum, et virgo post partum permansit.

In sæculo. Id est, in isto sexto milliario [c], in quo nunc sumus. Deus et homo Christus Jesus, unus Dei Filius et Ipse Virginis Filius. Quia dum Deitas in utero Virginis humanitatem adsumpsit, et cum ea per portam Virginis integram et illæsam nascendo mundum ingressus est Virginis Filius, et homo quem adsumsit idem est Dei Filius [d], sicut jam supra diximus;

[b] See the remarks on the Creed of the Apostolical Constitutions, above, p. 10.

[c] See the "Note on the Date of Fortunatus's Commentary," above, p. 58.

[d] I have adopted Waterland's suggestion, which is confirmed, as regards Filius, by two of Mr. Ommaney's MSS. The Bodl. MS. has "et hominem quem adsumsit id est Dei Filium." All the MSS. appear to be at fault.

et Deitas et humanitas in Christo; et Dei Patris pariter et Virginis Matris Filius.

Perfectus Deus, perfectus homo: id est, verus Deus, et verus homo. *Ex anima rationali:* et non ut Apollinaris hæreticus dixit primum, quasi Deitas pro anima fuisset in carne Christi; postea, cum per evangelicam auctoritatem fuisset convictus, dixit, *Habuit quidem animam quæ vivificavit corpus, sed non rationalem.* E contrario, dicit qui Catholice sentit, *Ex anima rationali et humana carne subsistit,* id est, plenus homo atque perfectus.

Æqualis Patri secundum Divinitatem; minor Patre secundum humanitatem: id est, secundum formam servi quam adsumere dignatus est.

Qui, licet Deus sit et homo, non duo tamen, sed unus est Christus: id est, duæ substantiæ in Christo, Deitas et humanitas, non duæ Personæ, sed una.

Unus autem, non conversione Divinitatis in carne, sed adsumptione humanitatis in Deo [e]*:* id est, non quod Divinitas, quæ immutabilis et inconvertibilis, est caro; sed ideo unus, eo quod humanitatem adsumsit; incipit esse quod non erat, et non amisit quod erat; incipit esse quod antea non fuerat; non amisit Deitatem quæ incommutabilis in æternum permanet.

Unus omnino, non confusione substantiæ, sed unitate Personæ: id est, Divinitas immutabilis cum homine, quem adsumere dignata est, sicut scriptum est, *Verbum tuum, Domine, in æternum permanet,* id est, Divinitas cum humanitate. Ut diximus duas substantias unam Personam esse in Christo: ut sicut ante adsumptionem carnis, æterna fuit Trinitas, ita post

[e] See above, p. 46, n. u.

adsumptionem humanæ naturæ, vera maneat Trinitas; ne propter adsumptionem humanæ carnis dicatur esse quaternitas, quod absit a Fidelium cordibus vel sensibus dici, aut cogitari, cum, ita, ut supradictum est, *et Unitas in Trinitate, et Trinitas in Unitate veneranda sit.*

Nam sicut anima rationalis et caro unus est homo, ita Deus et homo unus est Christus. Etsi Deus, Dei Filius, nostram luteam et mortalem carnem, nostræ redemptionis conditionem adsumpsit, se tamen nullatenus inquinavit, neque naturam Deitatis mutavit. Quia si sol aut ignis aliquid immundum tetigerit, quod tangit purgat, et se nullatenus coinquinat: ita Deitas sarcinam quoque nostræ humanitatis adsumpsit, se nequaquam coinquinavit, sed nostram naturam carnis, quam adsumpsit, purgavit, et a maculis et sordibus peccatorum ac vitiorum expiavit: sicut Esaias ait, *Ipse infirmitates nostras accepit, et ægrotationes portavit.* Ad hoc secundum humanitatem natus est, ut infirmitates nostras acciperet, et ægrotationes portaret: non quod ipse infirmitates vel ægrotationes in se haberet, quia salus mundi est, sed ut eas a nobis abstolleret, dum suæ sacræ passionis gratia et sacramento, chirographo adempto, redemptionem pariter et salutem animarum nobis condonavit.

Qui passus est pro salute nostra: id est, secundum id quod pati potuit; quod est, secundum humanam naturam: nam secundum Divinitatem, Dei Filius impassibilis est.

Descendit ad inferna[f], ut protoplastum Adam, et

[f] Inferna. So also the Florentine MS. Apparently this was the reading of each of the three MSS., the collation of

patriarchas, et prophetas, et omnes justos, qui pro originali peccato ibidem detinebantur, liberaret, et de vinculis ipsius peccati absolutos, de eadem captivitate et infernali loco, suo sanguine redemptos, ad supernam patriam et ad perpetuæ vitæ gaudia revocaret. Reliqui, qui supra originale peccatum principalia crimina commiserunt, ut adserit Scriptura, in pœnali Tartaro remanserunt: sicut in Persona Christi dictum est per prophetam, *Ero mors tua, o Mors;* id est, morte sua Christus humani generis inimicam Mortem interfecit, et vitam dedit. *Ero morsus tuus, inferne.* Partim momordit infernum, pro parte eorum quos liberavit: partem reliquit, pro parte eorum qui pro principalibus criminibus in tormentis remanserunt.

Surrexit a mortuis primogenitus mortuorum: et alibi Apostolus dicit; *Ipse primogenitus ex multis fratribus,* id est, primus a mortuis resurrexit. *Et multa corpora sanctorum dormientium cum eo surrexerunt,* sicut evangelica auctoritas dicit: *Sed ipse, qui caput est, prius; deinde quæ membra sunt continuo.*

Postea, *Ascendit ad cœlos:* sicut Psalmista ait, *Ascendit in altum, captivam duxit captivitatem,* id est, humanam naturam, quæ prius fuit sub peccato venundata et captivata; eamque redemptam captivam duxit in cœlestem altitudinem; et ad cœlestem patriam, regnum sempiternum, ubi antea non fuerat, eam collocavit in gloriam sempiternam.

Sedet ad dexteram Patris: id est, prosperitatem paternam, et eo honore, quod Deus est.

Inde venturus judicare vivos et mortuos. Vivos dicit

which is given by Mr. Ommaney, Early History of the Athanasian Creed, pp. 387—393. The Ambrosian MS. published by Muratori has "ad inferos." See above, p. 46, n. x.

eos quos tunc adventus Dominicus in corpore viventes invenerit; et mortuos, jam ante sepultos. Et aliter dicit, vivos justos, et mortuos peccatores.

Ad cujus adventum omnes homines resurgere habent cum corporibus suis; et reddituri sunt de factis propriis rationem: et qui bona egerunt, ibunt in vitam æternam; qui vero mala, in ignem æternum. Hæc est Fides Catholica, quam nisi quisque fideliter firmiterque crediderit, salvus esse non poterit.

S. CYRILLI ALEXANDRINI

AD NESTORIUM.

SECUNDA EPISTOLA.

JAN. OR FEB. 430.

Τῷ εὐλαβεστάτῳ καὶ θεοφιλεστάτῳ συλλειτουργῷ Νεστορίῳ Κύριλλος ἐν Κυρίῳ χαίρειν.

ΚΑΤΑΦΛΥΑΡΟΥΣΙ μὲν, ὡς μανθάνω, τινὲς τῆς ἐμῆς ὑπολήψεως ἐπὶ τῆς σῆς θεοσεβείας· καὶ τοῦτο συχνῶς, τὰς τῶν ἐν τέλει συνόδους καιροφυλακοῦντες μάλιστα, καὶ τάχα που καὶ τέρπειν οἰόμενοι τὴν σὴν ἀκοήν· καὶ ἀβουλήτους πέμπουσι φωνὰς, ἠδικημένοι μὲν οὐδὲν, ἐλεγχθέντες δὲ καὶ τοῦτο χρηστῶς· ὁ μὲν, ὅτι τυφλοὺς ἠδίκει καὶ πένητας· ὁ δὲ, ὡς μητρὶ ξίφος ἐπανατείνας· ὁ δὲ, θεραπαίνῃ συγκεκλοφὼς χρυσίον ἀλλότριον· καὶ τοιαύτην ἐσχηκὼς ἀεὶ τὴν ὑπόληψιν, ἣν οὐκ ἂν εὔξαιτό τις συμβῆναί τισι καὶ τῶν λίαν ἐχθρῶν.

Πλὴν οὐ πολὺς τῶν τοιούτων ὁ λόγος ἐμοὶ, ἵνα μήτε ὑπὲρ τὸν δεσπότην καὶ διδάσκαλον, μήτε μὴν ὑπὲρ τοὺς πατέρας τὸ τῆς ἐνούσης ἐμοὶ βραχύτητος ἐκτείνοιμι μέτρον. οὐ γὰρ ἐνδέχεται τὰς τῶν φαύλων διαδράναι σκαιότητας, ὡς ἂν ἕλοιτό τις διαβιοῦν. ἀλλ' ἐκεῖνοι μὲν, ἀρᾶς καὶ πικρίας μεστὸν ἔχοντες τὸ στόμα, τῷ πάντων ἀπολογήσονται Κριτῇ.

Τετράψομαι δὲ πάλιν ἐγὼ πρὸς τὸ ὅτι μάλιστα πρέπον ἐμαυτῷ, καὶ ὑπομνήσω καὶ νῦν, ὡς ἀδελφὸν ἐν Κυρίῳ, τῆς διδασκαλίας τὸν λόγον καὶ τὸ ἐπὶ τῇ πίστει φρόνημα μετὰ πάσης ἀσφαλείας ποιεῖσθαι πρὸς τοὺς λαούς· ἐννοεῖν τε ὅτι τὸ σκανδαλίσαι καὶ μόνον ἕνα τῶν μικρῶν τῶν πιστευόντων εἰς Χριστὸν, ἀφόρητον ἔχει τὴν ἀγανάκτησιν· εἰ δὲ δὴ πληθὺς εἴη

τοσαύτη τῶν λελυπημένων, πῶς οὐχ ἁπάσης εὐτεχνίας ἐν χρείᾳ καθεστήκαμεν, πρός τε τὸ δεῖν ἐμφρόνως περιελεῖν τὰ σκάνδαλα, καὶ τὸν ὑγιᾶ τῆς πίστεως κατευρῦναι λόγον τοῖς ζητοῦσι τὸ ἀληθές; ἔσται δὲ τοῦτο καὶ μάλα ὀρθῶς, εἰ τοῖς τῶν ἁγίων πατέρων περιτυγχάνοντες λόγοις, περὶ πολλοῦ τε αὐτοὺς ποιεῖσθαι σπουδάζοιμεν, καὶ δοκιμάζοντες ἑαυτοὺς, εἰ ἐσμὲν ἐν τῇ πίστει, κατὰ τὸ γεγραμμένον, ταῖς ἐκείνων ὀρθαῖς καὶ ἀνεπιλήπτοις δόξαις τὰς ἐν ἡμῖν ἐννοίας εὖ μάλα συμπλάττοιμεν.

Ἔφη τοίνυν ἡ ἁγία καὶ μεγάλη σύνοδος, αὐτὸν "τὸν ἐκ Θεοῦ Πατρὸς" κατὰ φύσιν "γεννηθέντα Υἱὸν μονογενῆ," "τὸν ἐκ Θεοῦ ἀληθινοῦ Θεὸν ἀληθινὸν," "τὸ φῶς τὸ ἐκ τοῦ φωτὸς," "τὸν δι' οὗ τὰ πάντα πεποίηκεν ὁ Πατὴρ," "κατελθεῖν, σαρκωθῆναι, τε καὶ ἐνανθρωπῆσαι, παθεῖν, ἀναστῆναι τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ, καὶ ἀνελθεῖν εἰς οὐρανούς." τούτοις καὶ ἡμᾶς ἕπεσθαι δεῖ καὶ τοῖς λόγοις καὶ τοῖς δόγμασιν, ἐννοοῦντας τί τὸ "σαρκωθῆναι καὶ ἐνανθρωπῆσαι" δηλοῖ "τὸν ἐκ Θεοῦ Λόγον·"

Οὐ γάρ φαμεν, ὅτι ἡ τοῦ Λόγου φύσις μεταποιηθεῖσα γέγονε σὰρξ, ἀλλ' οὐδὲ ὅτι εἰς ὅλον ἄνθρωπον μετεβλήθη τὸν ἐκ ψυχῆς καὶ σώματος· ἐκεῖνο δὲ μᾶλλον, ὅτι σάρκα ἐψυχωμένην ψυχῇ λογικῇ ἑνώσας ὁ Λόγος ἑαυτῷ καθ' ὑπόστασιν ἀφράστως τε καὶ ἀπερινοήτως, γέγονεν ἄνθρωπος καὶ κεχρημάτικεν υἱὸς ἀνθρώπου, οὐ κατὰ θέλησιν μόνην ἢ εὐδοκίαν, ἀλλ' οὐδὲ ὡς ἐν προσλήψει προσώπου μόνου· καὶ ὅτι διάφοροι μὲν αἱ πρὸς ἑνότητα τὴν ἀληθινὴν συναχθεῖσαι φύσεις, εἷς δὲ ἐξ ἀμφοῖν Χριστὸς καὶ Υἱός· οὐχ ὡς τῆς τῶν φύσεων διαφορᾶς ἀνῃρημένης διὰ τὴν ἕνωσιν, ἀποτελεσασῶν δὲ μᾶλλον ἡμῖν τὸν ἕνα Κύριον καὶ Χριστὸν καὶ Υἱὸν θεότητός τε καὶ ἀνθρωπότητος, διὰ τῆς ἀφράστου καὶ ἀποῤῥήτου πρὸς ἑνότητα συνδρομῆς. οὕτω τε λέγεται, καίτοι πρὸ αἰώνων ἔχων τὴν ὕπαρξιν καὶ γεννηθεὶς ἐκ Πατρὸς, γεννηθῆναι καὶ κατὰ σάρκα ἐκ γυναικὸς, οὐχ ὡς τῆς θείας αὐτοῦ φύσεως ἀρχὴν τοῦ εἶναι

λαβούσης ἐν τῇ ἁγίᾳ παρθένῳ, οὔτε μὴν δεηθείσης ἀναγκαίως δι' ἑαυτὴν δευτέρας γεννήσεως μετὰ τὴν ἐκ Πατρός· ἔστι γὰρ εἰκαῖόν τε ὁμοῦ καὶ ἀμαθὲς τὸν ὑπάρχοντα πρὸ παντὸς αἰῶνος καὶ συναΐδιον τῷ Πατρὶ, δεῖσθαι λέγειν ἀρχῆς τῆς εἰς τὸ εἶναι δευτέρας· ἐπειδὴ δὲ "δι' ἡμᾶς καὶ διὰ τὴν ἡμετέραν σωτηρίαν" ἑνώσας ἑαυτῷ ὁ Λόγος καθ' ὑπόστασιν τὸ ἀνθρώπινον, προῆλθεν ἐκ γυναικὸς, ταύτητοι λέγεται γεννηθῆναι σαρκικῶς. Οὐ γὰρ πρῶτον ἄνθρωπος ἐγεννήθη κοινὸς ἐκ τῆς ἁγίας παρθένου, εἶθ' οὕτω καταπεφοίτηκεν ἐπ' αὐτὸν ὁ Λόγος· ἀλλ' ἐξ αὐτῆς μήτρας ἑνωθεὶς, ὑπομεῖναι λέγεται γέννησιν σαρκικὴν, ὡς τῆς ἰδίας σαρκὸς τὴν γέννησιν οἰκειούμενος.

Οὕτω φαμὲν αὐτὸν καὶ "παθεῖν" καὶ "ἀναστῆναι·" οὐχ ὡς τοῦ Θεοῦ Λόγου παθόντος εἰς ἰδίαν φύσιν ἢ πληγὰς ἢ διατρήσεις ἥλων ἤγουν τὰ ἕτερα τῶν τραυμάτων· ἀπαθὲς γὰρ τὸ θεῖον ὅτι καὶ ἀσώματον· ἐπειδὴ δὲ τὸ γεγονὸς αὐτοῦ ἴδιον σῶμα πέπονθε, ταῦτα πάλιν αὐτὸς λέγεται παθεῖν ὑπὲρ ἡμῶν· ἦν γὰρ ὁ ἀπαθὴς ἐν τῷ πάσχοντι σώματι.

Κατὰ τὸν ἴσον δὲ τρόπον καὶ ἐπὶ τοῦ τεθνάναι νοοῦμεν. ἀθάνατος γὰρ κατὰ φύσιν καὶ ἄφθαρτος καὶ ζωὴ καὶ ζωοποιός ἐστιν ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος· ἐπειδὴ δὲ τὸ ἴδιον αὐτοῦ πάλιν σῶμα χάριτι Θεοῦ, καθά φησιν ὁ Παῦλος, ὑπὲρ παντὸς ἐγεύσατο θανάτου, λέγεται παθεῖν αὐτὸς τὸν ὑπὲρ ἡμῶν θάνατον· οὐχ ὡς εἰς πεῖραν ἐλθὼν τοῦ θανάτου, τό γε ἧκον εἰς τὴν αὐτοῦ φύσιν· ἀποπληξία γὰρ τοῦτο λέγειν ἢ φρονεῖν· ἀλλ' ὅτι, καθάπερ ἔφην ἀρτίως, ἡ σὰρξ αὐτοῦ ἐγεύσατο θανάτου.

Οὕτω καὶ ἐγηγερμένης αὐτοῦ τῆς σαρκὸς, πάλιν ἡ ἀνάστασις αὐτοῦ λέγεται, οὐχ ὡς πεσόντος εἰς φθοράν· μὴ γένοιτο· ἀλλ' ὅτι τὸ αὐτοῦ πάλιν ἐγήγερται σῶμα.

Οὕτω Χριστὸν ἕνα καὶ Κύριον ὁμολογήσομεν, οὐχ ὡς ἄνθρωπον συμπροσκυνοῦντες τῷ Λόγῳ, ἵνα μὴ τομῆς φαντασία παρεισκρίνηται, διὰ τοῦ λέγειν τό Σύν· ἀλλ' ὡς ἕνα καὶ τὸν αὐτὸν προσκυνοῦντες, ὅτι μὴ ἀλλότριον τοῦ Λόγου τὸ σῶμα αὐτοῦ,

μεθ' οὗ καὶ αὐτῷ συνεδρεύει τῷ Πατρί· οὐχ ὡς δύο πάλιν συνεδρευόντων υἱῶν, ἀλλ' ὡς ἑνὸς καθ' ἕνωσιν μετὰ τῆς σαρκός. Ἐὰν δὲ τὴν καθ' ὑπόστασιν ἕνωσιν ἢ ὡς ἀνέφικτον ἢ ὡς ἀκαλλῆ παραιτούμεθα, ἐμπίπτομεν εἰς τὸ δύο λέγειν υἱούς· ἀνάγκη γὰρ πᾶσα διορίσαι, καὶ εἰπεῖν τὸν μὲν ἄνθρωπον ἰδικῶς, τῇ τοῦ Υἱοῦ κλήσει τετιμημένον· ἰδικῶς δὲ πάλιν, τὸν ἐκ Θεοῦ Λόγον, υἱότητος ὄνομά τε καὶ χρῆμα ἔχοντα φυσικῶς.

Οὐ διαιρετέον τοιγαροῦν εἰς υἱοὺς δύο τὸν ἕνα Κύριον Ἰησοῦν Χριστόν. ὀνήσει δὲ κατ' οὐδένα τρόπον τὸν ὀρθὸν τῆς πίστεως λόγον εἰς τὸ οὕτως ἔχειν, κἂν εἰ προσώπων ἕνωσιν ἐπιφημίζωσί τινες· οὐ γὰρ εἴρηκεν ἡ γραφὴ, ὅτι ὁ Λόγος ἀνθρώπου πρόσωπον ἥνωσεν ἑαυτῷ, ἀλλ' ὅτι "γέγονε σάρξ." τὸ δὲ σάρκα γενέσθαι τὸν Λόγον, οὐδὲν ἕτερόν ἐστιν, εἰ μὴ ὅτι παραπλησίως ἡμῖν μετέσχεν αἵματος καὶ σαρκὸς, ἴδιόν τε σῶμα τὸ ἡμῶν ἐποιήσατο, καὶ προῆλθεν ἄνθρωπος ἐκ γυναικός· οὐκ ἀποβεβληκὼς τὸ εἶναι Θεὸς καὶ τὸ ἐκ Θεοῦ γεγεννῆσθαι Πατρὸς, ἀλλὰ καὶ ἐν προσλήψει σαρκὸς μεμενηκὼς ὅπερ ἦν. τοῦτο πρεσβεύει πανταχοῦ τῆς ἀκριβοῦς πίστεως ὁ λόγος· Οὕτως εὑρήσομεν τοὺς ἁγίους πεφρονηκότας πατέρας· οὕτω τεθαρσήκασι "θεοτόκον" εἰπεῖν τὴν ἁγίαν παρθένον· οὐχ ὡς τῆς τοῦ Λόγου φύσεως ἤτοι τῆς θεότητος αὐτοῦ τὴν ἀρχὴν τοῦ εἶναι λαβούσης ἐκ τῆς ἁγίας παρθένου· ἀλλ' ὡς γεννηθέντος ἐξ αὐτῆς τοῦ ἁγίου σώματος, ψυχωθέντος λογικῶς, ᾧ καὶ καθ' ὑπόστασιν ἑνωθεὶς ὁ Λόγος, γεννηθῆναι λέγεται κατὰ σάρκα.

Ταῦτα καὶ νῦν ἐξ ἀγάπης τῆς ἐν Χριστῷ γράφων, παρακαλῶ ὡς ἀδελφὸν, καὶ διαμαρτύρομαι ἐνώπιον τοῦ Χριστοῦ καὶ τῶν ἐκλεκτῶν ἀγγέλων, ταῦτα μεθ' ἡμῶν καὶ φρονεῖν καὶ διδάσκειν, ἵνα σώζηται τῶν ἐκκλησιῶν ἡ εἰρήνη, καὶ τῆς ὁμονοίας καὶ ἀγάπης ὁ σύνδεσμος ἀῤῥαγὴς διαμένῃ τοῖς ἱερεῦσι τοῦ Θεοῦ.

S. CYRILLI

ET

SYNODI ALEXANDRINÆ

AD NESTORIUM EPISTOLA, ADJUNCTIS CAPITULIS DUODECIM.

Nov. 3, 430[a].

Τῷ εὐλαβεστάτῳ καὶ θεοφιλεστάτῳ συλλειτουργῷ Νεστορίῳ Κύριλλος καὶ ἡ συνελθοῦσα Συνόδος ἐν Ἀλεξανδρείᾳ, ἐκ τῆς Αἰγυπτιακῆς διοικήσεως, ἐν Κυρίῳ χαίρειν.

A.

ΤΟΥ Σωτῆρος ἡμῶν λέγοντος ἐναργῶς, "Ὁ φιλῶν πατέρα ἢ μητέρα ὑπὲρ ἐμὲ, οὐκ ἔστι μου ἄξιος, καὶ ὁ φιλῶν υἱὸν ἢ θυγατέρα ὑπὲρ ἐμὲ, οὐκ ἔστι μου ἄξιος," τί πάθωμεν ἡμεῖς, οἱ παρὰ τῆς σῆς εὐλαβείας ἀπαιτούμενοι τὸ ὑπεραγαπᾷν σε τοῦ πάντων ἡμῶν Σωτῆρος Χριστοῦ; τίς ἡμᾶς ἐν ἡμέρᾳ κρίσεως ὀνῆσαι δυνήσεται, ἢ ποίαν εὑρήσομεν ἀπολογίαν, σιωπὴν οὕτω τιμήσαντες τὴν μακρὰν ἐπὶ ταῖς παρὰ σοῦ γενομέναις κατ᾽ αὐτοῦ δυσφημίαις; καὶ εἰ μὲν σαυτὸν ἠδίκεις μόνον, τὰ τοιαῦτα φρονῶν καὶ διδάσκων, ἧττων ἂν ἦν ἡ φροντίς· ἐπειδὴ δὲ ἐσκανδάλισας Ἐκκλησίαν, καὶ ζύμην αἱρέσεως ἀήθους καὶ ξένης ἐμβέβληκας τοῖς λαοῖς, καὶ οὐχὶ τοῖς ἐκεῖσε μόνον, ἀλλὰ γὰρ καὶ τοῖς ἁπανταχοῦ περιηνέχθη τῶν σῶν ἐξηγήσεων τὰ βιβλία, ποῖος ἔτι τῶν παρ᾽ ἡμῖν σιωπῆς ἀρκέσει λόγος; ἢ πῶς οὐκ ἀνάγκη μεμνῆσθαι τοῦ Χριστοῦ λέγοντος, "Μὴ νομίσητε ὅτι ἦλθον βαλεῖν ἐπὶ τὴν γῆν εἰρήνην, ἀλλὰ μάχαιραν. Ἦλθον γὰρ διχάσαι ἄνθρωπον κατὰ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ, καὶ θυγατέρα κατὰ τῆς

[a] The text is Dr. Routh's, Scriptor. Eccles. Opuscula, with corrections kindly given me by the late Mr. Philip Pusey.

μητρὸς αὐτῆς." Πίστεως γὰρ ἀδικουμένης, ἐῤῥέτω μὲν ὡς ἕωλος καὶ ἐπισφαλὴς ἡ προς γονέας αἰδώς, ἠρεμείτω δὲ καὶ ὁ τῆς εἰς τέκνα καὶ ἀδελφοὺς φιλοστοργίας νόμος, καὶ τοῦ ζῆν ἀμείνων ἔστω λοιπὸν τοῖς εὐσεβέσιν ὁ θάνατος, "ἵνα κρείττονος ἀναστάσεως τύχωσι," κατὰ τὸ γεγραμμένον.

B.

Ἰδοὺ τοίνυν ἅμα τῇ ἁγίᾳ Συνόδῳ τῇ κατὰ τὴν μεγάλην Ῥώμην συνειλεγμένῃ, προεδρεύοντος τοῦ ὁσιωτάτου καὶ θεοσεβεστάτου ἀδελφοῦ καὶ συλλειτουργοῦ ἡμῶν Κελεστίνου τοῦ Ἐπισκόπου, καὶ τρίτῳ σοι τούτῳ διαμαρτυρόμεθα γράμματι, συμβουλεύοντες ἀποσχέσθαι μὲν τῶν οὕτω σκαιῶν καὶ διεστραμμένων δογμάτων ἃ καὶ φρονεῖς καὶ διδάσκεις, ἀνθελέσθαι δὲ τὴν ὀρθὴν πίστιν τὴν ταῖς Ἐκκλησίαις παραδοθεῖσαν ἐξ ἀρχῆς διὰ τῶν ἁγίων Ἀποστόλων καὶ Εὐαγγελιστῶν, οἳ καὶ αὐτόπται καὶ ὑπηρέται τοῦ Λόγου γεγόνασι. Καὶ εἰ μὴ τοῦτο δράσειεν ἡ σὴ εὐλάβεια, κατὰ τὴν ὁρισθεῖσαν προθεσμίαν ἐν τοῖς γράμμασι τοῦ μνημονευθέντος ὁσιωτάτου καὶ θεοσεβεστάτου ἀδελφοῦ καὶ συλλειτουργοῦ ἡμῶν, τοῦ τῆς Ῥωμαίων Ἐκκλησίας Ἐπισκόπου, Κελεστίνου, γίνωσκε σαυτὸν οὐδένα κλῆρον ἔχοντα μεθ' ἡμῶν, οὐδὲ τόπον ἢ λόγον ἐν τοῖς ἱερεῦσι τοῦ Θεοῦ καὶ Ἐπισκόποις. Οὐδὲ γὰρ ἐνδέχεται περιιδεῖν ἡμᾶς Ἐκκλησίας οὕτω τεθορυβημένας, καὶ σκανδαλισθέντας λαούς, καὶ πίστιν ὀρθὴν ἀθετουμένην, καὶ διασπώμενα παρὰ σοῦ τὰ ποίμνια τοῦ σώζειν ὀφείλοντος, εἴπερ ἦσθα καθ' ἡμᾶς ὀρθῆς δόξης ἐραστής, τὴν τῶν ἁγίων Πατέρων ἰχνηλατῶν εὐσέβειαν. Ἅπασι δὲ τοῖς παρὰ τῆς σῆς εὐλαβείας κεχωρισμένοις διὰ τὴν πίστιν, ἢ καθαιρεθεῖσι, λαϊκοῖς τε καὶ κληρικοῖς, κοινωνικοὶ πάντες ἡμεῖς ἐσμέν· οὐ γάρ ἐστι δίκαιον τοὺς ὀρθὰ φρονεῖν ἐγνωκότας σαῖς ἀδικεῖσθαι ψήφοις, ὅτι σοι καλῶς ποιοῦντες ἀντειρήκασι. Τοῦτο γὰρ αὐτὸ καταμεμή-

νυκας ἐν τῇ ἐπιστολῇ τῇ γραφείσῃ παρὰ σοῦ πρὸς τὸν τῆς μεγάλης Ῥώμης ἁγιώτατον καὶ συνεπίσκοπον ἡμῶν Κελεστῖνον. Οὐκ ἀρκέσει δὲ τῇ σῇ εὐλαβείᾳ τὸ συνομολογῆσαι μόνον τὸ τῆς πίστεως σύμβολον, τὸ ἐκτεθὲν κατὰ καιροὺς ἐν Ἁγίῳ Πνεύματι παρὰ τῆς ἁγίας καὶ μεγάλης Συνόδου τῆς κατὰ καιροὺς συναχθείσης ἐν τῇ Νικαέων. Νενόηκας γὰρ καὶ ἡρμήνευκας οὐκ ὀρθῶς αὐτὸ, διεστραμμένως δὲ μᾶλλον, κἂν ὁμολογῇς τῇ φωνῇ τὴν λέξιν. Ἀλλὰ γὰρ ἀκόλουθον ἐγγράφως καὶ ἐνωμότως ὁμολογῆσαι, ὅτι καὶ ἀναθεματίζεις μὲν τὰ μιαρὰ σαυτοῦ καὶ βέβηλα δόγματα, φρονήσεις δὲ καὶ διδάξεις ἃ καὶ ἡμεῖς πάντες, οἵ τε κατὰ τὴν ἑσπέραν καὶ τὴν ἑῴαν Ἐπίσκοποι καὶ διδάσκαλοι καὶ λαῶν ἡγούμενοι· Συνέθετο δὲ καὶ ἡ κατὰ τὴν Ῥώμην ἁγία Σύνοδος, καὶ ἡμεῖς ἅπαντες, ὡς ὀρθῶς ἐχούσαις καὶ ἀνεπιλήπτως, ταῖς γραφείσαις ἐπιστολαῖς πρὸς τὴν σὴν εὐλάβειαν παρὰ της Ἀλεξανδρέων Ἐκκλησίας. Ὑπετάξαμεν δὲ τούτοις ἡμῶν τοῖς γράμμασιν ἅ τε δεῖ φρονεῖν καὶ διδάσκειν, καὶ ὧν ἀπέχεσθαι προσήκει· αὕτη γὰρ τῆς καθολικῆς καὶ ἀποστολικῆς Ἐκκλησίας ἡ πίστις, ᾗ συναινοῦσιν ἅπαντες οἵ τε κατὰ τὴν ἑσπέραν καὶ τὴν ἑῴαν ὀρθόδοξοι Ἐπίσκοποι.

Γ.

"Πιστεύομεν εἰς ἕνα Θεὸν Πατέρα παντοκράτορα, πάντων ὁρατῶν τε καὶ ἀοράτων ποιητήν· καὶ εἰς ἕνα Κύριον, Ἰησοῦν Χριστὸν, τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ τὸν μονογενῆ, γεννηθέντα ἐκ τοῦ Πατρὸς, τουτέστιν, ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Πατρός· Θεὸν ἐκ Θεοῦ, φῶς ἐκ φωτὸς, Θεὸν ἀληθινὸν ἐκ Θεοῦ ἀληθινοῦ· γεννηθέντα, οὐ ποιηθέντα, ὁμοούσιον τῷ Πατρί· δι' οὗ τὰ πάντα ἐγένετο, τά τε ἐν τῷ οὐρανῷ καὶ τὰ ἐν τῇ γῇ· τὸν, δι' ἡμᾶς τοὺς ἀνθρώπους καὶ διὰ τὴν ἡμετέραν σωτηρίαν, κατελθόντα, καὶ σαρκωθέντα, καὶ ἐνανθρωπήσαντα· παθόντα· καὶ ἀναστάντα τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ· ἀνελθόντα εἰς τοὺς οὐρανούς· ἐρχόμενον κρῖναι ζῶντας

καὶ νεκρούς· καὶ εἰς τὸ Πνεῦμα τὸ Ἅγιον. Τοὺς δὲ λέγοντας, Ἦν ποτε ὅτε οὐκ ἦν, καὶ Πρὶν γεννηθῆναι οὐκ ἦν, καὶ Ὅτι, ἐξ οὐκ ὄντων ἐγένετο, ἢ ἐξ ἑτέρας τινὸς ὑποστάσεως ἢ οὐσίας φάσκοντας εἶναι, καὶ τρεπτὸν ἢ ἀλλοιωτὸν τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ, τούτους ἀναθεματίζει ἡ καθολικὴ καὶ ἀποστολικὴ Ἐκκλησία." Ἑπόμενοι δὲ πανταχοῦ ταῖς τῶν ἁγίων Πατέρων ὁμολογίαις, αἳ πεποίηνται λαλοῦντος ἐν αὐτοῖς τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, καὶ τὸν τῶν ἐν αὐτοῖς ἐννοιῶν ἰχνηλατοῦντες σκοπὸν, καὶ βασιλικὴν ὥσπερ ἐρχόμενοι τρίβον, φαμὲν, ὅτι αὐτὸς ὁ μονογενὴς τοῦ Θεοῦ Λόγος, ὁ ἐξ αὐτῆς γεννηθεὶς τῆς οὐσίας τοῦ Πατρὸς, ὁ ἐκ Θεοῦ ἀληθινοῦ Θεὸς ἀληθινὸς, τὸ φῶς τὸ ἐκ φωτὸς, ὁ δι' οὗ τὰ πάντα ἐγένετο, τά τε ἐν τῷ οὐρανῷ καὶ τὰ ἐν τῇ γῇ, τῆς ἡμετέρας ἕνεκα σωτηρίας κατελθὼν, καὶ καθεὶς ἑαυτὸν εἰς κένωσιν, ἐσαρκώθη τε καὶ ἐνηνθρώπησε, τουτέστι, σάρκα λαβὼν ἐκ τῆς ἁγίας Παρθένου, καὶ ἰδίαν αὐτὴν ποιησάμενος ἐκ μήτρας, τὴν καθ' ἡμᾶς ὑπέμεινε γέννησιν, καὶ προῆλθεν ἄνθρωπος ἐκ γυναικὸς, οὐχ ὅπερ ἦν ἀποβεβληκὼς, ἀλλ' εἰ καὶ γέγονεν ἐν προσλήψει σαρκὸς καὶ αἵματος, καὶ οὕτω μεμενηκὼς ὅπερ ἦν, Θεὸς δηλονότι φύσει τε καὶ ἀληθείᾳ· οὔτε δέ τὴν σάρκα φαμὲν εἰς θεότητος τραπῆναι φύσιν, οὔτε μὴν σαρκὸς εἰς φύσιν τὴν ἀπόῤῥητον Θεοῦ λόγου παρενεχθῆναι φύσιν, ἄτρεπτος γάρ ἐστι καὶ ἀναλλοίωτος, παντελῶς μὲν ὁ αὐτὸς ἀεὶ μένων κατὰ τὰς γραφάς· ὁρώμενος δὲ, καὶ βρέφος καὶ ἐν σπαργάνοις ὢν, ἔτι καὶ ἐν κόλποις τῆς τεκούσης Παρθένου, πᾶσαν ἐπλήρου τὴν κτίσιν, ὡς Θεὸς, καὶ συνέδρος ἦν τῷ γεγεννηκότι· τὸ γὰρ θεῖον ἄποσόν τέ ἐστι καὶ ἀμέγεθες, καὶ περιορισμὸν οὐκ ἀνέχεται.

Δ.

Ἡνῶσθαί γε μὴν σαρκὶ καθ' ὑπόστασιν ὁμολογοῦντες τὸν Λόγον, ἕνα προσκυνοῦμεν Υἱὸν καὶ Κύριον, Ἰησοῦν Χριστὸν, οὔτε ἀνὰ μέρος τιθέντες καὶ διορίζοντες ἄνθρωπον καὶ Θεὸν,

ὡς συνημμένους μᾶλλον ἀλλήλοις τῇ τῆς ἀξίας καὶ αὐθεντίας ἑνότητι· κενοφωνία γὰρ τοῦτο καὶ ἕτερον οὐδέν· οὔτε μὴν Χριστὸν ἰδικῶς ὀνομάζοντες τὸν ἐκ Θεοῦ Λόγον, καὶ ὁμοίως ἰδικῶς Χριστὸν ἕτερον τὸν ἐκ γυναικός· ἀλλ' ἕνα μόνον εἰδότες Χριστὸν, τὸν ἐκ Θεοῦ Πατρὸς Λόγον μετὰ τῆς ἰδίας σαρκός. Τότε γὰρ ἀνθρωπίνως κέχρισται μεθ' ἡμῶν, καίτοι τοῖς ἀξίοις τοῦ λαβεῖν τὸ Πνεῦμα διδοὺς αὐτὸς, καὶ οὐκ "ἐκ μέτρου," καθά φησιν ὁ μακάριος Εὐαγγελιστὴς Ἰωάννης· ἀλλ' οὐδ' ἐκεῖνό φαμεν, ὅτι κατῴκησεν ὁ ἐκ Θεοῦ Λόγος ὡς ἐν ἀνθρώπῳ κοινῷ τῷ ἐκ τῆς ἁγίας Παρθένου γεγεννημένῳ, ἵνα μὴ Θεοφόρος ἄνθρωπος νοοῖτο Χριστός. Εἰ γὰρ καὶ "ἐσκήνωσεν ἐν ἡμῖν ὁ Λόγος," εἴρηται δὲ καὶ ἐν Χριστῷ "κατοικῆσαι πᾶν τὸ πλήρωμα τῆς Θεότητος σωματικῶς," ἀλλ' οὖν ἐννοοῦμεν, ὅτι γενόμενος σὰρξ, οὐχ ὥσπερ ἐν τοῖς ἁγίοις κατοικῆσαι λέγεται, κατὰ τὸν ἶσον καὶ ἐν αὐτῷ τρόπον γενέσθαι διοριζόμεθα τὴν κατοίκησιν· ἀλλ' ἑνωθεὶς κατὰ φύσιν, καὶ οὐκ εἰς σάρκα τραπεὶς, τοιαύτην ἐποιήσατο τὴν κατοίκησιν, ἣν ἂν ἔχειν λέγοιτο καὶ ἡ τοῦ ἀνθρώπου ψυχὴ πρὸς τὸ ἴδιον ἑαυτῆς σῶμα.

E.

Εἷς οὖν ἄρα Χριστὸς, καὶ Υἱὸς καὶ Κύριος, οὐχ ὡς συνάφειαν ἁπλῶς τὴν ὡς Θεὸν, ἑνότητι τῆς ἀξίας, ἤγουν αὐθεντίας, ἔχοντος ἀνθρώπου πρὸς Θεόν· οὐ γὰρ ἑνοῖ τὰς φύσεις ἡ ἰσοτιμία· καὶ γοῦν Πέτρος τε καὶ Ἰωάννης ἰσότιμοι μὲν ἀλλήλοις, καθὸ καὶ ἀπόστολοι καὶ ἅγιοι μαθηταὶ, πλὴν οὐχ εἷς οἱ δύο. Οὔτε μὴν κατὰ παράθεσιν τὸν τῆς συναφείας νοοῦμεν τρόπον· οὐκ ἀπόχρη γὰρ τοῦτο πρὸς ἕνωσιν φυσικήν· οὔτε μὴν ὡς κατὰ μέθεξιν σχετικὴν, ὡς καὶ ἡμεῖς κολλώμενοι τῷ Κυρίῳ κατὰ τὸ γεγραμμένον, "ἓν πνεῦμά ἐσμεν πρὸς αὐτόν." Μᾶλλον δὲ τὸ τῆς συναφείας ὄνομα παραιτούμεθα, ὡς οὐκ ἔχον ἱκανῶς σημῆναι τὴν ἕνωσιν. Ἀλλ'

οὐδὲ Θεὸν, ἢ δεσπότην τοῦ Χριστοῦ τὸν ἐκ Θεοῦ Πατρὸς Λόγον ὀνομάζομεν, ἵνα μὴ πάλιν ἀναφανδὸν τέμνωμεν εἰς δύο τὸν ἕνα Χριστὸν, τὸν Υἱὸν καὶ Κύριον, καὶ δυσφημίας ἐγκλήματι περιπέσωμεν, Θεὸν ἑαυτοῦ καὶ δεσπότην ποιοῦντες αὐτόν. Ἑνωθεὶς γὰρ, ὡς ἤδη προείπομεν, ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος σαρκὶ καθ' ὑπόστασιν, Θεὸς μέν ἐστι τῶν ὅλων, δεσπόζει δὲ τοῦ παντός. Οὔτε δὲ αὐτὸς ἑαυτοῦ δοῦλός ἐστιν, οὔτε δεσπότης· εὔηθες γὰρ, μᾶλλον δὲ ἤδη καὶ δυσσεβὲς, τὸ οὕτω φρονεῖν ἢ λέγειν· ἔφη μὲν γὰρ Θεὸν ἑαυτοῦ τὸν Πατέρα, καίτοι Θεὸς ὢν φύσει, καὶ ἐκ τῆς οὐσίας αὐτοῦ. Ἀλλ' οὐκ ἠγνοήκαμεν, ὅτι μετὰ τοῦ μεῖναι Θεὸς, καὶ ἄνθρωπος γέγονεν ὑπὸ Θεῷ, κατά γε τὸν πρέποντα νόμον τῇ τῆς ἀνθρωπότητος φύσει. Αὐτὸς δὲ ἑαυτοῦ πῶς ἂν γένοιτο Θεὸς ἢ δεσπότης; οὐκοῦν ὡς ἄνθρωπος, καὶ ὅσον ἧκεν εἴς γε τὸ πρέπον τοῖς τῆς κενώσεως μέτροις, ὑπὸ Θεῷ μεθ' ἡμῶν ἑαυτὸν εἶναί φησιν, οὕτω γέγονε καὶ ὑπὸ νόμον, καίτοι λαλήσας αὐτὸς τὸν νόμον, καὶ νομοθέτης ὑπάρχων ὡς Θεός.

ϛ.

Παραιτούμεθα δὲ λέγειν ἐπὶ Χριστοῦ, Διὰ τὸν φοροῦντα τὸν φορούμενον σέβω, διὰ τὸν ἀόρατον προσκυνῶ τὸν ὁρώμενον. Φρικτὸν δὲ πρὸς τούτῳ κἀκεῖνο εἰπεῖν, Ὁ ληφθεὶς τῷ λαβόντι συγχρηματίζει Θεός· ὁ γὰρ ταῦτα λέγων διατέμνει πάλιν εἰς δύο Χριστοὺς, καὶ ἄνθρωπον ἵστησιν ἀνὰ μέρος ἰδικῶς, καὶ Θεὸν ὁμοίως· ἀρνεῖται γὰρ ὁμολογουμένως τὴν ἕνωσιν, καθ' ἣν οὐχ ὡς ἕτερος ἑτέρῳ συμπροσκυνεῖταί τις, οὔτε μὴν συγχρηματίζει Θεὸς, ἀλλ' εἷς νοεῖται Χριστὸς Ἰησοῦς, Υἱὸς μονογενὴς, μιᾷ προσκυνήσει τιμώμενος μετὰ τῆς ἰδίας σαρκός. Ὁμολογοῦμεν δὲ ὅτι αὐτὸς ὁ ἐκ Θεοῦ Πατρὸς γεννηθεὶς Υἱὸς, καὶ Θεὸς μονογενὴς, καίτοι κατὰ φύσιν ἰδίαν ὑπάρχων ἀπαθὴς, σαρκὶ πέπονθεν ὑπὲρ ἡμῶν κατὰ τὰς γραφὰς, καὶ ἦν ἐν τῷ σταυρωθέντι σώματι τὰ

τῆς ἰδίας σαρκὸς ἀπαθῶς οἰκειούμενος πάθη. "Χάριτι δὲ Θεοῦ καὶ ὑπὲρ παντὸς ἐγεύσατο θανάτου," διδοὺς αὐτῷ τὸ ἴδιον σῶμα, καίτοι κατὰ φύσιν ὑπάρχων ζωὴ, καὶ αὐτὸς ὢν ἡ ἀνάστασις· ἵνα γὰρ ἀῤῥήτῳ δυνάμει πατήσας τὸν θάνατον, ὡς ἔν γε δὴ πρώτῃ τῇ ἰδίᾳ σαρκὶ, γένηται πρωτότοκος ἐκ νεκρῶν, καὶ ἀπαρχὴ τῶν κεκοιμημένων, ὁδοποιήσῃ τε τῇ τοῦ ἀνθρώπου φύσει τὴν εἰς ἀφθαρσίαν ἀναδρομὴν, "χάριτι Θεοῦ," καθάπερ ἔφημεν ἀρτίως, "ὑπὲρ παντὸς ἐγεύσατο θανάτου·" τριήμερος δὲ ἀνεβίω σκυλεύσας τὸν ᾅδην· ὥστε κᾂν λέγηται "δι' ἀνθρώπου γενέσθαι ἡ ἀνάστασις τῶν νεκρῶν," ἀλλὰ νοοῦμεν ἄνθρωπον τὸν ἐκ Θεοῦ γεγονότα Λόγον, καὶ λελύσθαι δι' αὐτοῦ τοῦ θανάτου τὸ κράτος· ἥξει δὲ κατὰ καιροὺς ὡς εἷς Υἱὸς καὶ Κύριος ἐν τῇ δόξῃ τοῦ Πατρὸς, ἵνα "κρίνῃ τὴν οἰκουμένην ἐν δικαιοσύνῃ," καθὰ γέγραπται.

Z.

Ἀναγκαίως δὲ κᾀκεῖνο προσθήσομεν· καταγγέλλοντες γὰρ τὸν κατὰ σάρκα θάνατον τοῦ μονογενοῦς Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ, τουτέστιν, Ἰησοῦ Χριστοῦ, τήν τε ἐκ νεκρῶν ἀναβίωσιν καὶ τὴν εἰς οὐρανοὺς ἀνάληψιν ὁμολογοῦντες, τὴν ἀναίμακτον ἐν ταῖς Ἐκκλησίαις τελοῦμεν λατρείαν· πρόσιμέν τε οὕτω ταῖς μυστικαῖς εὐλογίαις καὶ ἁγιαζόμεθα, μέτοχοι γενόμενοι τῆς τε ἁγίας σαρκὸς καὶ τοῦ τιμίου αἵματος τοῦ πάντων ἡμῶν Σωτῆρος Χριστοῦ· καὶ οὐχ ὡς σάρκα κοινὴν δεχόμενοι, (μὴ γένοιτο,) οὔτε μὴν ὡς ἀνδρὸς ἡγιασμένου καὶ συναφθέντος τῷ Λόγῳ κατὰ τὴν ἑνότητα τῆς ἀξίας, ἤγουν ὡς θείαν ἐνοίκησιν ἐσχηκότος, ἀλλ' ὡς ζωοποιὸν ἀληθῶς, καὶ ἰδίαν αὐτοῦ τοῦ Λόγου. Ζωὴ γάρ ὢν κατὰ φύσιν ὡς Θεὸς, ἐπειδὴ γέγονεν ἓν πρὸς τὴν ἑαυτοῦ σάρκα, ζωοποιὸν ἀπέφηνεν αὐτήν· ὥστε κᾂν λέγῃ πρὸς ἡμᾶς, "Ἀμὴν ἀμὴν λέγω ὑμῖν, ἐὰν μὴ φάγητε τὴν σάρκα τοῦ Υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου, καὶ πίητε αὐτοῦ τὸ αἷμα," οὐχ ὡς ἀνθρώπου

τῶν καθ' ἡμᾶς ἑνὸς καὶ αὐτὴν εἶναι λογιούμεθα· πῶς γὰρ ἡ ἀνθρώπου σὰρξ ζωοποιὸς ἔσται κατὰ φύσιν τὴν ἑαυτῆς; ἀλλ' ὡς ἰδίαν ἀληθῶς γενομένην τοῦ δι' ἡμᾶς καὶ υἱοῦ καὶ ἀνθρώπου γεγονότος τε καὶ χρηματίσαντος.

H.

Τὰς δέ γε ἐν τοῖς Εὐαγγελίοις τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν φωνὰς οὔτε ὑποστάσεσι δυσὶν, οὔτε μὴν προσώποις, καταμερίζομεν. Οὐ γάρ ἐστι διπλοῦς ὁ εἷς καὶ μόνος Χριστὸς, κᾂν ἐκ δύο νοῆται καὶ διαφόρων πραγμάτων εἰς ἑνότητα τὴν ἀμέριστον συνενηνεγμένος, καθάπερ ἀμέλει καὶ ἄνθρωπος ἐκ ψυχῆς νοεῖται καὶ σώματος, καὶ οὐ διπλοῦς μᾶλλον, ἀλλ' εἷς ἐξ ἀμφοῖν· ἀλλὰ τάς γε ἀνθρωπίνας, καὶ πρός γε τούτῳ τὰς θεϊκὰς, παρ' ἑνὸς εἰρῆσθαι διακεισόμεθα φρονοῦντες ὀρθῶς. Ὅταν μὲν γὰρ θεοπρεπῶς λέγῃ περὶ ἑαυτοῦ, "Ὁ ἑωρακὼς ἐμὲ, ἑώρακε τὸν Πατέρα," καὶ, "Ἐγὼ καὶ ὁ Πατὴρ ἕν ἐσμεν," τὴν θείαν αὐτοῦ καὶ ἀπόῤῥητον ἐννοοῦμεν φύσιν, καθ' ἣν καὶ ἕν ἐστι πρὸς τὸν ἑαυτοῦ Πατέρα διὰ τὴν ταυτότητα τῆς οὐσίας, "εἰκὼν" τε καὶ "χαρακτὴρ καὶ ἀπαύγασμα τῆς δόξης αὐτοῦ." ὅταν δὲ τὸ τῆς ἀνθρωπότητος μέτρον οὐκ ἀτιμάζων, τοῖς Ἰουδαίοις προσλαλῇ, "Νῦν δέ με ζητεῖτε ἀποκτεῖναι, ἄνθρωπον ὃς τὴν ἀλήθειαν ὑμῖν λελάληκα," πάλιν οὐδὲν ἧττον αὐτὸν τὸν ἐν ἰσότητί τε καὶ ὁμοιότητι τοῦ Πατρὸς Θεὸν Λόγον καὶ ἐκ τῶν τῆς ἀνθρωπότητος αὐτοῦ μέτρων ἐπιγινώσκομεν. Εἰ γάρ ἐστιν ἀναγκαῖον τὸ πιστεύειν ὅτι κατὰ φύσιν Θεὸς ὢν γέγονε σὰρξ, ἤγουν ἄνθρωπος ἐψυχωμένος ψυχῇ λογικῇ, ποῖον ἂν ἔχοι λόγον τὸ ἐπαισχύνεσθαί τινα ταῖς παρ' αὐτοῦ φωναῖς, εἰ γεγόνασιν ἀνθρωποπρεπῶς; εἰ γὰρ παραιτοῖτο τοὺς ἀνθρώπῳ πρέποντας λόγους, τίς ὁ ἀναγκάσας γενέσθαι καθ' ἡμᾶς ἄνθρωπον; ὁ δὲ καθεὶς ἑαυτὸν δι' ἡμᾶς εἰς ἑκούσιον κένωσιν, διὰ ποίαν αἰτίαν παραιτοῖτ' ἂν τοὺς τῇ κενώσει πρέποντας λόγους; ἑνὶ τοιγα-

ροῦν προσώπῳ τὰς ἐν τοῖς Εὐαγγελίοις πάσας ἀναθετέον φωνάς, ὑποστάσει μιᾷ τῇ τοῦ Λόγου σεσαρκωμένῃ, Κύριος γὰρ Ἰησοῦς Χριστὸς εἷς κατὰ τὰς γραφάς.

Θ.

Εἰ δὲ δὴ καλοῖτο καὶ "ἀπόστολος καὶ ἀρχιερεὺς τῆς ὁμολογίας ἡμῶν," ὡς ἱερουργῶν τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ τὴν πρὸς ἡμῶν αὐτῷ τε καὶ δι' αὐτοῦ τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ προσκομιζομένην τῆς πίστεως ὁμολογίαν, καὶ μὴν καὶ εἰς τὸ Ἅγιον Πνεῦμα, πάλιν αὐτὸν εἶναί φαμεν τὸν ἐκ Θεοῦ κατὰ φύσιν Υἱὸν μονογενῆ, καὶ οὐκ ἀνθρώπῳ προσνέμομεν παρ' αὐτὸν ἑτέρῳ τό τε τῆς ἱερωσύνης ὄνομα, καὶ αὐτὸ δὴ τὸ χρῆμα. Γέγονε γὰρ μεσίτης Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων, καὶ διαλλακτὴς εἰς εἰρήνην, ἑαυτὸν ἀναθεὶς εἰς ὀσμὴν εὐωδίας τῷ Θεῷ καὶ Πατρί. τοιγάρτοι καὶ ἔφασκε, "Θυσίαν καὶ προσφορὰν οὐκ ἠθέλησας, σῶμα δὲ κατηρτίσω μοι· ὁλοκαυτώματα καὶ περὶ ἁμαρτίας οὐκ εὐδόκησας· τότε εἶπον, ἰδοὺ ἥκω· ἐν κεφαλίδι βιβλίου γέγραπται περὶ ἐμοῦ, τοῦ ποιῆσαι τὸ θέλημά σου, ὁ Θεός." Προσκεκόμικε γὰρ ὑπὲρ ἡμῶν εἰς ὀσμὴν εὐωδίας τὸ ἴδιον σῶμα, καὶ οὐχ ὑπὲρ μᾶλλον ἑαυτοῦ. Ποίας γὰρ ἐδεήθη προσφορᾶς ἢ θυσίας ὑπὲρ ἑαυτοῦ, κρείττων ἁπάσης ὑπάρχων ἁμαρτίας ὡς Θεός; εἰ γὰρ "πάντες ἥμαρτον, καὶ ὑστεροῦνται τῆς δόξης τοῦ Θεοῦ," καθὸ γεγόναμεν ἡμεῖς ἕτοιμοι πρὸς παραφορὰν, καὶ κατηῤῥώστησεν ἡ ἀνθρώπου φύσις τὴν ἁμαρτίαν, αὐτὸς δὲ οὐχ οὕτω, καὶ ἡττώμεθα διὰ τοῦτο τῆς δόξης αὐτοῦ, πῶς ἂν εἴη λοιπὸν ἀμφίβολον, ὅτι τέθυται δι' ἡμᾶς καὶ ὑπὲρ ἡμῶν ὁ ἀμνὸς ὁ ἀληθινός; Καὶ τό λέγειν δὲ, ὅτι προσκεκόμικεν ἑαυτὸν ὑπέρ τε ἑαυτοῦ καὶ ἡμῶν, ἀμοιρήσειεν ἂν οὐδαμῶς τῶν εἰς δυσσέβειαν ἐγκλημάτων· πεπλημμέληκε γὰρ κατ' οὐδένα τρόπον, οὔτε μὴν ἐποίησεν ἁμαρτίαν· ποίας οὖν ἐδεήθη προσφορᾶς, ἁμαρτίας οὐκ οὔσης, ἐφ' ἧπερ ἂν γένοιτο, καὶ μάλα εἰκότως;

I.

Ὅταν δὲ λέγῃ περὶ τοῦ Πνεύματος, "Ἐκεῖνος ἐμὲ δοξάσει," νοοῦντες ὀρθῶς, οὐχ ὡς δόξης ἐπιδεᾶ τῆς παρ' ἑτέρου φαμὲν τὸν ἕνα Χριστὸν καὶ Υἱὸν τὴν παρὰ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος δόξαν ἑλεῖν, ὅτι μηδὲ κρεῖττον αὐτοῦ καὶ ὑπὲρ αὐτὸν τὸ Πνεῦμα αὐτοῦ. Ἐπειδὴ δὲ εἰς ἔνδειξιν τῆς ἑαυτοῦ Θεότητος ἔχρητο τῷ Ἁγίῳ Πνεύματι πρὸς μεγαλουργίαν, δεδοξάσθαι παρ' αὐτοῦ φησὶν, ὥσπερ ἂν εἴ καί τις λέγοι τῶν καθ' ἡμᾶς περὶ τῆς ἐνούσης ἰσχύος αὐτῷ τυχὸν, ἢ γοῦν ἐπιστήμης τῆς ἐφ' ὁτῳοῦν, ὅτι δοξάσουσί με. Εἰ γὰρ καὶ ἔστιν ἐν ὑποστάσει τὸ Πνεῦμα ἰδικῇ, καὶ δὴ καὶ νοεῖται καθ' ἑαυτὸ, καθὸ Πνεῦμά ἐστι καὶ οὐχ Υἱὸς, ἀλλ' οὖν ἐστὶν οὐκ ἀλλότριον αὐτοῦ. "Πνεῦμα γὰρ ἀληθείας" ὠνόμασται, καὶ ἔστι Χριστὸς "ἡ ἀλήθεια·" καὶ προχεῖται παρ' αὐτοῦ, καθάπερ ἀμέλει καὶ ἐκ τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρός. Ἐνεργῆσαν τοιγαροῦν τὸ Πνεῦμα καὶ διὰ χειρὸς τῶν ἁγίων Ἀποστόλων τὰ παράδοξα μετὰ τὸ ἀνελθεῖν τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν εἰς τὸν οὐρανὸν, ἐδόξασεν αὐτόν. Ἐπιστεύθη γὰρ, ὅτι Θεὸς κατὰ φύσιν ἐστὶ, πάλιν αὐτὸς ἐνεργῶν διὰ τοῦ ἰδίου Πνεύματος. Διὰ τοῦτο καὶ ἔφασκεν, "ὅτι ἐκ τοῦ ἐμοῦ λήψεται, καὶ ἀναγγελεῖ ὑμῖν." Καὶ οὔτι που φαμὲν, ὡς ἐκ μετοχῆς τὸ Πνεῦμά ἐστι σοφόν τε καὶ δυνατόν· παντέλειον γὰρ καὶ ἀπροσδεές ἐστι παντὸς ἀγαθοῦ. Ἐπειδὴ δέ τῆς τοῦ Πατρὸς δυνάμεως καὶ σοφίας, τουτέστι, τοῦ Υἱοῦ, Πνεῦμά ἐστιν, αὐτὸ χρῆμά ἐστι σοφία καὶ δυνάμις.

IA.

Ἐπειδὴ δὲ Θεὸν ἑνωθέντα σαρκὶ καθ' ὑπόστασιν ἡ ἁγία Παρθένος ἐκτέτοκε σαρκικῶς, ταύτῃ τοι καὶ "Θεοτόκον" εἶναί φαμεν αὐτὴν, οὐχ ὡς τῆς τοῦ Λόγου φύσεως τὴν τῆς ὑπάρξεως ἀρχὴν ἐχούσης ἀπὸ σαρκός· ἦν γὰρ "ἐν ἀρχῇ," "καὶ Θεὸς ἦν

ὁ Λόγος, καὶ ὁ Λόγος ἦν πρὸς τὸν Θεόν·" καὶ αὐτός ἐστι τῶν αἰώνων ὁ ποιητὴς, συναΐδιος τῷ Πατρὶ, καὶ τῶν ὅλων δημιουργός· ἀλλ', ὡς ἤδη προείπομεν, ἐπειδὴ καθ' ὑπόστασιν ἑνώσας ἑαυτῷ τὸ ἀνθρώπινον, καὶ ἐκ μήτρας αὐτῆς γέννησιν ὑπέμεινε σαρκικὴν, οὐχ ὡς δεηθεὶς ἀναγκαίως, ἤτοι διὰ τὴν ἰδίαν φύσιν, τῆς ἐν χρόνῳ καὶ ἐν ἐσχάτοις τοῦ αἰῶνος καιροῖς γεννήσεως· ἀλλ' ἵνα καὶ αὐτὴν τῆς ὑπάρξεως ἡμῶν εὐλογήσῃ τὴν ἀρχὴν, καὶ τεκούσης γυναικὸς αὐτὸν ἑνωθέντα σαρκὶ, παύσηται λοιπὸν ἡ κατὰ παντὸς τοῦ γένους ἀρὰ, πέμπουσα πρὸς θάνατον τὰ ἐκ γῆς ἡμῶν σώματα· καὶ τὸ, "ἐν λύπαις τέξῃ τέκνα," δι' αὐτοῦ καταργούμενον, ἀληθὲς ἀποφήνῃ τὸ διὰ τῆς τοῦ Προφήτου φωνῆς, "κατέπιεν ὁ θάνατος ἰσχύσας, καὶ πάλιν, ἀφεῖλεν ὁ Θεὸς πᾶν δάκρυον ἀπὸ παντὸς προσώπου." Ταύτης γὰρ ἕνεκα τῆς αἰτίας φαμὲν αὐτὸν οἰκονομικῶς καὶ αὐτὸν εὐλογῆσαι τὸν γάμον, καὶ ἀπελθεῖν κεκλημένον ἐν Κανᾷ τῆς Γαλιλαίας ὁμοῦ τοῖς ἁγίοις Ἀποστόλοις. Ταῦτα φρονεῖν δεδιδάγμεθα παρὰ τῶν ἁγίων Ἀποστόλων καὶ Εὐαγγελιστῶν, καὶ πάσης δὲ τῆς θεοπνεύστου γραφῆς, καὶ ἐκ τῆς τῶν μακαρίων Πατέρων ἀληθοῦς ὁμολογίας· τούτοις ἅπασι καὶ τὴν σὴν εὐλάβειαν συναινέσαι χρὴ, καὶ συνθέσθαι δίχα δόλου παντός. Ἃ δή ἐστιν ἀναγκαῖον ἀναθεματίσαι τὴν σὴν εὐλάβειαν, ὑποτέτακται τῇδε ἡμῶν τῇ ἐπιστολῇ.

α'. Εἴ τις οὐχ ὁμολογεῖ Θεὸν εἶναι κατὰ ἀλήθειαν τὸν Ἐμμανουὴλ, καὶ διὰ τοῦτο Θεοτόκον τὴν ἁγίαν Παρθένον, γεγέννηκε γὰρ σαρκικῶς σάρκα γεγονότα τὸν ἐκ Θεοῦ Λόγον, ἀνάθεμα ἔστω.

β'. Εἴ τις οὐχ ὁμολογεῖ σαρκὶ καθ' ὑπόστασιν ἡνῶσθαι τὸν ἐκ Θεοῦ Πατρὸς Λόγον, ἕνα τε εἶναι Χριστὸν μετὰ τῆς ἰδίας σαρκὸς, τὸν αὐτὸν δηλονότι Θεὸν ὁμοῦ καὶ ἄνθρωπον, ἀνάθεμα ἔστω.

γ'. Εἴ τις ἐπὶ τοῦ ἑνὸς Χριστοῦ διαιρεῖ τὰς ὑποστάσεις μετὰ τὴν ἕνωσιν, μόνῃ συνάπτων αὐτὰς συναφείᾳ τῇ κατὰ τὴν ἀξίαν,

ἤγουν αὐθεντίαν ἢ δυναστείαν, καὶ οὐχὶ δὴ μᾶλλον συνόδῳ τῇ καθ' ἕνωσιν φυσικὴν, ἀνάθεμα ἔστω.

δʹ. Εἴ τις προσώποις δυσὶν, ἤγουν ὑποστάσεσι, τάς τε ἐν τοῖς εὐαγγελικοῖς καὶ ἀποστολικοῖς συγγράμμασι διανέμει φωνὰς, ἢ ἐπὶ Χριστῷ παρὰ τῶν ἁγίων λεγομένας, ἢ παρ' αὐτοῦ περὶ ἑαυτοῦ, καὶ τὰς μὲν ὡς ἀνθρώπῳ παρὰ τὸν ἐκ Θεοῦ Λόγον ἰδικῶς νοουμένῳ προσάπτει, τὰς δὲ ὡς θεοπρεπεῖς μόνῳ τῷ ἐκ Θεοῦ Πατρὸς Λόγῳ, ἀνάθεμα ἔστω.

εʹ. Εἴ τις τολμᾷ λέγειν, Θεοφόρον ἄνθρωπον τὸν Χριστὸν, καὶ οὐχὶ δὴ μᾶλλον Θεὸν εἶναι κατὰ ἀλήθειαν, ὡς Υἱὸν ἕνα καὶ φύσει, καθὸ γέγονε σὰρξ ὁ Λόγος, καὶ κεκοινώνηκε παραπλησίως ἡμῖν αἵματος καὶ σαρκὸς, ἀνάθεμα ἔστω.

ϛʹ. Εἴ τις τολμᾷ λέγειν, Θεὸν ἢ δεσπότην εἶναι τοῦ Χριστοῦ τὸν ἐκ Θεοῦ Πατρὸς Λόγον, καὶ οὐχὶ δὴ μᾶλλον τὸν αὐτὸν ὁμολογεῖ Θεὸν ὁμοῦ τε καὶ ἄνθρωπον, ὡς γεγονότος σαρκὸς τοῦ Λόγου κατὰ τὰς γραφὰς, ἀνάθεμα ἔστω.

ζʹ. Εἴ τις φησὶν, ὡς ἄνθρωπον ἐνηργῆσθαι παρὰ τοῦ Θεοῦ Λόγου τὸν Ἰησοῦν, καὶ τὴν τοῦ μονογενοῦς εὐδοξίαν περιῆφθαι, ὡς ἑτέρῳ παρ' αὐτὸν ὑπάρχοντι, ἀνάθεμα ἔστω.

ηʹ. Εἴ τις τολμᾷ λέγειν, τὸν ἀναληφθέντα ἄνθρωπον συμπροσκυνεῖσθαι δεῖν τῷ Θεῷ Λόγῳ, καὶ συνδοξάζεσθαι, καὶ συγχρηματίζειν Θεὸν, ὡς ἕτερον ἐν ἑτέρῳ, (καὶ γὰρ, "σὺν." ἀεὶ προστιθέμενον, τοῦτο νοεῖν ἀναγκάζει,) καὶ οὐχὶ δὴ μᾶλλον μιᾷ προσκυνήσει τιμᾷ τὸν Ἐμμανουὴλ, καὶ μίαν αὐτῷ τὴν δοξολογίαν ἀναπέμπει, καθὸ γέγονε σὰρξ ὁ Λόγος, ἀνάθεμα ἔστω.

θʹ. Εἴ τις φησὶ, τὸν ἕνα Κύριον, Ἰησοῦν Χριστὸν, δεδοξάσθαι παρὰ τοῦ Πνεύματος, ὡς ἀλλοτρίᾳ δυνάμει τῇ δι' αὐτοῦ χρώμενον, καὶ παρ' αὐτοῦ λαβόντα τὸ ἐνεργεῖν δύνασθαι κατὰ πνευμάτων ἀκαθάρτων, καὶ τὸ πληροῦν εἰς ἀνθρώπους τὰς θεοσημείας, καὶ οὐχὶ δὴ μᾶλλον ἴδιον αὐτοῦ τὸ Πνεῦμά φησι, δι' οὗ καὶ ἐνήργηκε τὰς θεοσημείας, ἀνάθεμα ἔστω.

ι′. “Ἀρχιερέα καὶ ἀπόστολον τῆς ὁμολογίας ἡμῶν” γεγενῆσθαι Χριστὸν ἡ θεία λέγει γραφὴ, “προσκεκομικέναι τε ὑπὲρ ἡμῶν ἑαυτὸν εἰς ὀσμὴν εὐωδίας τῷ Θεῷ καὶ Πατρί.” Εἴ τις τοίνυν ἀρχιερέα καὶ ἀπόστολον ἡμῶν γεγενῆσθαί φησιν οὐκ αὐτὸν τὸν ἐκ Θεοῦ Λόγον, ὅτε γέγονε σὰρξ καὶ καθ' ἡμᾶς ἄνθρωπος, ἀλλ' ὡς ἕτερον παρ' αὐτὸν ἰδικῶς ἄνθρωπον ἐκ γυναικός· ἢ εἴ τις λέγει, καὶ ὑπὲρ ἑαυτοῦ προσενεγκεῖν αὐτὸν τὴν προσφορὰν, καὶ οὐχὶ δὴ μᾶλλον ὑπὲρ μόνων ἡμῶν· οὐ γὰρ ἂν ἐδεήθη προσφορᾶς ὁ μὴ εἰδὼς ἁμαρτίαν, ἀνάθεμα ἔστω.

ια′. Εἴ τις οὐχ ὁμολογεῖ τὴν τοῦ Κυρίου σάρκα ζωοποιὸν εἶναι, καὶ ἰδίαν αὐτοῦ τοῦ ἐκ Θεοῦ Πατρὸς Λόγου, ἀλλ' ὡς ἑτέρου τινὸς παρ' αὐτὸν, συνημμένου μὲν αὐτῷ κατὰ τὴν ἀξίαν, ἤγουν ὡς μόνην θείαν ἐνοίκησιν ἐσχηκότος, καὶ οὐχὶ δὴ μᾶλλον ζωοποιὸν, ὡς ἔφημεν, ὅτι γέγονεν ἰδία τοῦ Λόγου τοῦ τὰ πάντα ζωογονεῖν ἰσχύοντος, ἀνάθεμα ἔστω.

ιβ′. Εἴ τις οὐχ ὁμολογεῖ τὸν τοῦ Θεοῦ Λόγον παθόντα σαρκὶ, καὶ ἐσταυρωμένον σαρκὶ, καὶ θανάτου γευσάμενον σαρκὶ, γεγονότα τε πρωτότοκον ἐκ τῶν νεκρῶν, καθὸ ζωή τέ ἐστι καὶ ζωοποιὸς ὡς Θεὸς, ἀνάθεμα ἔστω.

S. CYRILLI ALEXANDRINI

AD JOANNEM ANTIOCHENUM EPISTOLA.

περὶ εἰρήνης.

A.D. 433, March or April.

Κυρίῳ μου ἀγαπητῷ ἀδελφῷ καὶ συλλειτουργῷ Ἰωάννῃ Κύριλλος ἐν Κυρίῳ χαίρειν.

ΕΥΦΡΑΙΝΕΣΘΩΣΑΝ οἱ οὐρανοὶ καὶ ἀγαλλιάσθω ἡ γῆ, λέλυται γὰρ τὸ μεσότοιχον τοῦ φραγμοῦ καὶ πέπαυται τὸ λυποῦν καὶ διχονοίας ἁπάσης ἀνῄρηται τρόπος, τοῦ πάντων ἡμῶν Σωτῆρος Χριστοῦ ταῖς ἑαυτοῦ ἐκκλησίαις τὴν εἰρήνην βραβεύοντος· κεκληκότων δὲ πρὸς τοῦτο ἡμᾶς καὶ τῶν εὐσεβεστάτων καὶ θεοφιλεστάτων βασιλέων, οἳ προγονικῆς εὐσεβείας ἄριστοι ζηλωταὶ γεγονότες, ἀσφαλῆ μὲν καὶ ἀκατάσειστον τὴν ὀρθὴν ἐν ἰδίαις ψυχαῖς φυλάττουσι πίστιν· ἐξαίρετον δὲ ποιοῦνται φροντίδα τὴν ὑπὲρ τῶν ἁγίων ἐκκλησιῶν, ἵνα διαβόητον ἔχωσιν εἰς αἰῶνα τὴν δόξαν, καὶ εὐκλεεστάτην ἀποφήνωσι τὴν ἑαυτῶν βασιλείαν· οἷς καὶ αὐτὸς ὁ τῶν δυνάμεων Κύριος πλουσίᾳ χειρὶ διανέμει τὰ ἀγαθά· καὶ δίδωσι μὲν κατακρατεῖν τῶν ἀνθεστηκότων, χαρίζεται δὲ τὸ νικᾶν. οὐ γὰρ ἂν διαψεύσαιτο λέγων "Ζῶ ἐγὼ, λέγει Κύριος· ὅτι τοὺς δοξάζοντάς με δοξάσω."

Ἀφικομένου τοίνυν εἰς τὴν Ἀλεξάνδρειαν τοῦ κυρίου μου τοῦ θεοφιλεστάτου ἀδελφοῦ καὶ συλλειτουργοῦ Παύλου, θυμηδίας ἐμπεπλήσμεθα καὶ σφόδρα εἰκότως, ὡς ἀνδρὸς τοιούτου μεσιτεύοντος, καὶ τοῖς ὑπὲρ δύναμιν πόνοις ἑλομένου προσομιλεῖν, ἵνα τὸν τοῦ διαβόλου νικήσῃ φθόνον, καὶ συνάψῃ τὰ διῃρημένα, καὶ τὰ μεταξὺ διεῤῥιμμένα σκάνδαλα περιελὼν, ὁμονοίᾳ καὶ εἰρήνῃ στεφανώσῃ τάς τε παρ' ἡμῖν καὶ τὰς παρ'

ὑμῖν ἐκκλησίας. τίνα μὲν γὰρ διῄρηνται τρόπον, περιττὸν εἰπεῖν· χρῆναι δὲ ὑπολαμβάνω τὰ τῷ τῆς εἰρήνης πρέποντα καιρῷ καὶ φρονεῖν καὶ καλεῖν.

Ἥσθημεν τοίνυν τῇ συντυχίᾳ τοῦ μνημονευθέντος θεοσεβεστάτου ἀνδρός· ὃς τάχα που καὶ ἀγῶνας ἕξειν οὐ μικροὺς ὑπενόησεν, ἀναπείθων ἡμᾶς ὅτι χρὴ συνάψαι πρὸς εἰρήνην τὰς ἐκκλησίας, καὶ τὸν τῶν ἑτεροδόξων ἀφανίσαι γέλωτα, ἀπαμβλῦναί τε πρὸς τούτῳ τῆς τοῦ διαβόλου δυστροπίας τὸ κέντρον. ἑτοίμως δὲ οὕτως ἔχοντας εἰς τοῦτο κατέλαβεν, ὡς μηδένα πόνον ὑποστῆναι παντελῶς· μεμνήμεθα γὰρ τοῦ Σωτῆρος λέγοντος "Εἰρήνην τὴν ἐμὴν δίδωμι ὑμῖν, εἰρήνην τὴν ἐμὴν ἀφίημι ὑμῖν·" δεδιδάγμεθα δὲ καὶ λέγειν ἐν προσευχαῖς "Κύριε ὁ Θεὸς ἡμῶν εἰρήνην δὸς ἡμῖν, πάντα γὰρ ἀπέδωκας ἡμῖν." ὥστε εἴ τις ἐν μεθέξει γένοιτο τῆς παρὰ Θεοῦ χορηγουμένης εἰρήνης, ἀνενδεὴς ἔσται παντὸς ἀγαθοῦ.

Ὅτι δὲ περιττὴ παντελῶς καὶ οὐκ εὐάφορμος ἡ τῶν ἐκκλησιῶν διχοστασία γέγονε, νυνὶ μάλιστα πεπληροφορήμεθα, τοῦ κυρίου μου τοῦ θεοφιλεστάτου Παύλου τοῦ ἐπισκόπου χάρτην προκομίσαντος, ἀδιάβλητον ἔχοντα τῆς πίστεως τὴν ὁμολογίαν, καὶ ταύτην συντετάχθαι διαβεβαιουμένου παρά τε τῆς σῆς ὁσιότητος καὶ τῶν αὐτόθι θεοσεβεστάτων ἐπισκόπων. ἔχει δὲ οὕτως ἡ γραφὴ, καὶ αὐταῖς λέξεσιν ἐντέθειται τῇδε ἡμῶν τῇ ἐπιστολῇ.

"Περὶ δὲ τῆς θεοτόκου παρθένου ὅπως καὶ φρονοῦμεν καὶ λέγομεν, τοῦ τε τρόπου τῆς ἐνανθρωπήσεως τοῦ Μονογενοῦς Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ, ἀναγκαίως, οὐκ ἐν προσθήκης μέρει, ἀλλ' ἐν πληροφορίας εἴδει, ὡς ἄνωθεν ἔκ τε τῶν θείων γραφῶν, ἔκ τε τῆς παραδόσεως τῶν ἁγίων πατέρων παρειληφότες ἐσχήκαμεν, διὰ βραχέων ἐροῦμεν, οὐδὲν τὸ συνόλον προστιθέντες τῇ τῶν ἁγίων πατέρων τῶν ἐν Νικαίᾳ ἐκτεθείσῃ πίστει. ὡς γὰρ ἔφθημεν εἰρηκότες, πρὸς πᾶσαν ἐξαρκεῖ καὶ εὐσεβείας γνῶσιν, καὶ πάσης αἱρετικῆς κακοδοξίας ἀποκήρυξιν. ἐροῦμεν δὲ οὐ κατα-

τολμῶντες τῶν ἀνεφίκτων, ἀλλὰ τῇ ὁμολογίᾳ τῆς οἰκείας ἀσθενείας, ἀποκλείοντες τοῖς ἐπιφύεσθαι βουλομένοις, ἐν οἷς τὰ ὑπὲρ ἄνθρωπον διασκεπτόμεθα.

"Ὁμολογοῦμεν τοιγαροῦν τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν τὸν Χριστὸν, τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ τὸν Μονογενῆ, Θεὸν τέλειον καὶ ἄνθρωπον τέλειον ἐκ ψυχῆς λογικῆς καὶ σώματος· πρὸ αἰώνων μὲν ἐκ τοῦ Πατρὸς γεννηθέντα κατὰ τὴν θεότητα, ἐπ' ἐσχάτων δὲ τῶν ἡμερῶν τὸν αὐτὸν, δι' ἡμᾶς καὶ διὰ τὴν ἡμετέραν σωτηρίαν, ἐκ Μαρίας τῆς παρθένου κατὰ τὴν ἀνθρωπότητα· ὁμοούσιον τῷ Πατρὶ τὸν αὐτὸν κατὰ τὴν θεότητα, καὶ ὁμοούσιον ἡμῖν κατὰ τὴν ἀνθρωπότητα· δύο γὰρ φύσεων ἕνωσις γέγονε· διὸ ἕνα Χριστὸν, ἕνα Υἱὸν, ἕνα Κύριον ὁμολογοῦμεν.

"Κατὰ ταύτην τὴν τῆς ἀσυγχύτου ἑνώσεως ἔννοιαν ὁμολογοῦμεν τὴν ἁγίαν παρθένον "θεοτόκον," διὰ τὸ τὸν Θεὸν Λόγον σαρκωθῆναι καὶ ἐνανθρωπῆσαι, καὶ ἐξ αὐτῆς τῆς συλλήψεως ἑνῶσαι ἑαυτῷ τὸν ἐξ αὐτῆς ληφθέντα ναόν. τὰς δὲ εὐαγγελικὰς καὶ ἀποστολικὰς περὶ τοῦ Κυρίου φωνὰς ἴσμεν τοὺς θεολόγους ἄνδρας τὰς μὲν κοινοποιοῦντας, ὡς ἐφ' ἑνὸς προσώπου, τὰς δὲ διαιροῦντας, ὡς ἐπὶ δύο φύσεων· καὶ τὰς μὲν θεοπρεπεῖς κατὰ τὴν θεότητα τοῦ Χριστοῦ, τὰς δὲ ταπεινὰς κατὰ τὴν ἀνθρωπότητα αὐτοῦ παραδιδόντας."

Ταύταις ὑμῶν ἐντυχόντες ταῖς ἱεραῖς φωναῖς, οὕτω τε καὶ ἑαυτοὺς φρονοῦντας εὑρίσκοντες, "εἷς γὰρ Κύριος, μία πίστις, ἓν βάπτισμα," ἐδοξάσαμεν τὸν τῶν ὅλων Σωτῆρα Θεόν· ἀλλήλοις συγχαίροντες, ὅτι ταῖς θεοπνεύστοις γραφαῖς καὶ τῇ παραδόσει τῶν ἁγίων ἡμῶν πατέρων συμβαίνουσαν ἔχουσι πίστιν αἵ τε παρ' ἡμῖν καὶ αἱ παρ' ὑμῖν ἐκκλησίαι·

Ἐπειδὴ δὲ ἐπυθόμην τῶν φιλοψογεῖν εἰωθότων τινὰς, σφηκῶν ἀγρίων δίκην περιβομβεῖν καὶ μοχθηροὺς ἐρεύγεσθαι κατ' ἐμοῦ λόγους, ὡς ἐξ οὐρανοῦ κατακομισθὲν καὶ οὐκ ἐκ τῆς ἁγίας παρθένου λέγοντος τὸ ἅγιον σῶμα Χριστοῦ, δεῖν ᾠήθην ὀλίγα περὶ τούτου πρὸς αὐτοὺς εἰπεῖν, Ὦ ἀνόητοι καὶ μόνον

εἰδότες τὸ συκοφαντεῖν, πῶς εἰς τοῦτο παρηνέχθητε γνώμης καὶ τοσαύτην νενοσήκατε τὴν μωρίαν; ἔδει γὰρ ἔδει σαφῶς ἐννοεῖν, ὅτι σχεδὸν ἅπας ἡμῖν ὁ ὑπὲρ τῆς πίστεως ἀγὼν συγκεκρότηται διαβεβαιουμένοις, ὅτι "θεοτόκος" ἐστὶν ἡ ἁγία παρθένος. Ἀλλ' εἴπερ ἐξ οὐρανοῦ, καὶ οὐκ ἐξ αὐτῆς τὸ ἅγιον σῶμα γεγενῆσθαί φαμεν τοῦ πάντων ἡμῶν σωτῆρος Χριστοῦ, πῶς ἂν ἔτι νοοῖτο θεοτόκος; τίνα γὰρ ὅλως τέτοκεν, εἰ μή ἐστιν ἀληθὲς, ὅτι γεγέννηκε κατὰ σάρκα τὸν Ἐμμανουήλ; γελάσθωσαν τοίνυν οἱ ταῦτα περὶ ἐμοῦ πεφλυαρηκότες· οὐ γὰρ ψεύδεται λέγων ὁ μακάριος προφήτης Ἡσαΐας "Ἰδοὺ ἡ παρθένος ἐν γαστρὶ ἕξει, καὶ τέξεται Υἱὸν, καὶ καλέσουσι τὸ ὄνομα αὐτοῦ Ἐμμανουήλ· ὅ ἐστι μεθερμηνευόμενον Μεθ' ἡμῶν ὁ Θεὸς," ἀληθεύει δὲ πάντως καὶ ὁ ἅγιος Γαβριὴλ πρὸς τὴν μακαρίαν παρθένον εἰπὼν "Μὴ φοβοῦ Μαριάμ· εὗρες γὰρ χάριν παρὰ τῷ Θεῷ· καὶ ἰδοὺ συλλήψῃ ἐν γαστρὶ, καὶ τέξῃ υἱὸν, καὶ καλέσεις τὸ ὄνομα αὐτοῦ Ἰησοῦν. αὐτὸς γὰρ σώσει τὸν λαὸν αὐτοῦ ἀπὸ τῶν ἁμαρτιῶν αὐτῶν."

Ὅταν δὲ λέγομεν ἐξ οὐρανοῦ καὶ ἄνωθεν τὸν κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν τὸν Χριστὸν, οὐχ ὡς ἄνωθεν καὶ ἐξ οὐρανοῦ κατενεχθείσης τῆς ἁγίας αὐτοῦ σαρκὸς, τὰ τοιαῦτά φαμεν, ἑπόμενοι δὲ μᾶλλον τῷ θεσπεσίῳ Παύλῳ διακεκραγότι σαφῶς "Ὁ πρῶτος ἄνθρωπος ἐκ γῆς χοϊκὸς, ὁ δεύτερος ἄνθρωπος ἐξ οὐρανοῦ." Μεμνήμεθα δὲ καὶ αὐτοῦ τοῦ Σωτῆρος λέγοντος "Οὐδεὶς ἀναβέβηκεν εἰς τὸν οὐρανὸν, εἰ μὴ ὁ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ καταβὰς, ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου·" καίτοι γεγέννηται κατὰ σάρκα, καθάπερ ἔφην ἀρτίως, ἐκ τῆς ἁγίας παρθένου. ἐπειδὴ δὲ ὁ ἄνωθεν καὶ ἐξ οὐρανοῦ καταφοιτήσας Θεὸς Λόγος κεκένωκεν ἑαυτὸν, μορφὴν δούλου λαβὼν, καὶ κεχρημάτικεν υἱὸς ἀνθρώπου, μετὰ τοῦ μεῖναι ὃ ἦν, τουτέστι, Θεός, ἄτρεπτος γὰρ καὶ ἀναλλοίωτος κατὰ φύσιν ἐστίν, ὡς εἷς ἤδη νοούμενος μετὰ τῆς ἰδίας σαρκὸς, ἐξ οὐρανοῦ λέγεται κατελθεῖν, ὠνόμασται δὲ καὶ ἄνθρωπος ἐξ οὐρανοῦ, τέλειος ὢν ἐν θεότητι, καὶ τέλειος ὁ

αὐτὸς ἐν ἀνθρωπότητι, καὶ ὡς ἐν ἑνὶ προσώπῳ νοούμενος· εἷς γὰρ Κύριος Ἰησοῦς Χριστὸς, κἂν ἡ τῶν φύσεων μὴ ἀγνοῆται διαφορὰ, ἐξ ὧν τὴν ἀπόῤῥητον ἕνωσιν πεπράχθαι φαμέν.

Τοὺς δὲ λέγοντας ὅτι κράσις ἢ σύγχυσις ἢ φυρμὸς ἐγένετο τοῦ Θεοῦ Λόγου πρὸς τὴν σάρκα, καταξιωσάτω ἡ σὴ ὁσιότης ἐπιστομίζειν. εἰκὸς γάρ τινας καὶ ταῦτα περὶ ἐμοῦ θρυλλεῖν, ὡς ἢ πεφρονηκότος ἢ εἰρηκότος. Ἐγὼ δὲ τοσοῦτον ἀφέστηκα τοῦ φρονῆσαί τι τοιοῦτον, ὥστε καὶ μαίνεσθαι νομίζω τοὺς οἰηθέντας ὅλως, ὅτι τροπῆς ἀποσκίασμα περὶ τὴν τοῦ Λόγου φύσιν συμβῆναι δύναται· (μένει γὰρ ὅ ἐστιν ἀεὶ, καὶ οὐκ ἠλλοίωται, ἀλλ' οὐδ' ἂν ἀλλοιωθείη πώποτε) καὶ μεταβολῆς ἔσται δεκτική. ἀπαθῆ δὲ πρὸς τούτῳ τὸν τοῦ Θεοῦ Λόγον ὑπάρχειν ὁμολογοῦμεν ἅπαντες, κἂν εἰ πανσόφως αὐτὸς οἰκονομῶν τὸ μυστήριον, ἑαυτῷ προσνέμων ὁρῷτο τὰ τῇ ἰδίᾳ σαρκὶ συμβεβηκότα πάθη. ταύτῃ τοι καὶ ὁ πάνσοφος Πέτρος "Χριστοῦ οὖν, φησὶ, παθόντος ὑπὲρ ἡμῶν σαρκὶ," καὶ οὐχὶ τῇ φύσει τῆς ἀῤῥήτου θεότητος. ἵνα γὰρ αὐτὸς ὁ τῶν ὅλων Σωτὴρ εἶναι πιστεύηται, κατ' οἰκείωσιν οἰκονομικὴν εἰς ἑαυτὸν, ὡς ἔφην, τὰ τῆς ἰδίας σαρκὸς ἀναφέρει πάθη· ὁποῖόν ἐστι τὸ διὰ τῆς τοῦ προφήτου φωνῆς προαναφωνούμενον, ὡς ἐξ αὐτοῦ "Τὸν νῶτόν μου δέδωκα εἰς μάστιγας, τὰς δὲ σιαγόνας μου εἰς ῥαπίσματα, τὸ δὲ πρόσωπόν μου οὐκ ἀπέστρεψα ἀπὸ αἰσχύνης ἐμπτυσμάτων."

Ὅτι δὲ ταῖς τῶν ἁγίων πατέρων δόξαις ἑπόμεθα πανταχοῦ, μάλιστα δὲ ταῖς τοῦ μακαρίου καὶ πανευφήμου πατρὸς ἡμῶν Ἀθανασίου, τὸ κατά τι γοῦν ὅλως ἔξω φέρεσθαι παραιτούμενοι, πεπείσθω μὲν ἡ σὴ ὁσιότης, ἐνδοιαζέτω δὲ τῶν ἄλλων μηδείς. παρέθηκα δ' ἂν καὶ χρήσεις αὐτῶν πολλὰς, τοὺς ἐμαυτοῦ λόγους ἐξ αὐτῶν πιστούμενος, εἰ μὴ τὸ μῆκος ἐδεδίειν τοῦ γράμματος, μὴ ἄρα πως γένηται διὰ τοῦτο προσκορές. Κατ' οὐδένα δὲ τρόπον σαλεύεσθαι παρά τινῶν ἀνεχόμεθα τὴν ὁρισθεῖσαν πίστιν, ἤτοι τὸ τῆς πίστεως σύμβολον, παρὰ τῶν

ἁγίων ἡμῶν πατέρων, τῶν ἐν Νικαίᾳ συνελθόντων κατὰ καιρούς· οὔτε μὴν ἐπιτρέπομεν ἑαυτοῖς ἢ ἑτέροις, ἢ λέξιν ἀμεῖψαι τῶν ἐγκειμένων ἐκεῖσε, ἢ μίαν γοῦν παραβῆναι συλλαβὴν, μεμνημένοι τοῦ λέγοντος "Μὴ μέταιρε ὅρια αἰώνια ἃ ἔθεντο οἱ πατέρες σου·" οὐ γὰρ ἦσαν αὐτοὶ οἱ λαλοῦντες, ἀλλὰ αὐτὸ τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρός, ὃ ἐκπορεύεται μὲν ἐξ αὐτοῦ, ἔστι δὲ οὐκ ἀλλότριον τοῦ Υἱοῦ κατά γε τὸν τῆς οὐσίας λόγον. Καὶ πρός γε τοῦτο ἡμᾶς οἱ τῶν ἁγίων μυσταγωγῶν πιστοῦνται λόγοι· ἐν μὲν γὰρ ταῖς πράξεσι τῶν ἀποστόλων γέγραπται "Ἐλθόντες δὲ κατὰ τὴν Μυσίαν ἐπείραζον εἰς τὴν Βιθυνίαν πορευθῆναι, καὶ οὐκ εἴασεν αὐτοὺς τὸ πνεῦμα Ἰησοῦ·" Ἐπιστέλλει δὲ καὶ ὁ θεσπέσιος Παῦλος, "Οἱ δὲ ἐν σαρκὶ ὄντες Θεῷ ἀρέσαι οὐ δύνανται, ὑμεῖς δὲ οὐκ ἐστὲ ἐν σαρκὶ ἀλλ' ἐν πνεύματι, εἴπερ Πνεῦμα Θεοῦ οἰκεῖ ἐν ὑμῖν. εἰ δέ τις πνεῦμα Χριστοῦ οὐκ ἔχει, οὗτος οὐκ ἔστιν αὐτοῦ."

Ὅταν δέ τινες τῶν τὰ ὀρθὰ διαστρέφειν εἰωθότων τὰς ἐμὰς παρατρέπωσι φωνὰς εἰς τὸ αὐτοῖς δοκοῦν, μὴ θαυμαζέτω τοῦτο ἡ σὴ ὁσιότης, εἰδυῖα ὅτι καὶ οἱ ἀπὸ πάσης αἱρέσεως ἐκ τῆς θεοπνεύστου γραφῆς τὰς τῆς ἑαυτῶν πλάνης συλλέγουσιν ἀφορμὰς, τὰ διὰ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος ὀρθῶς εἰρημένα ταῖς ἑαυτῶν κακονοίαις παραφθείροντες, καὶ ταῖς ἰδίαις κεφαλαῖς τὴν ἄσβεστον ἐπαντλοῦντες φλόγα.

Ἐπειδη δὲ μεμαθήκαμεν ὅτι καὶ τὴν πρὸς τὸν μακάριον Ἐπίκτητον ἐπιστολὴν τοῦ πανευφήμου πατρὸς ἡμῶν Ἀθανασίου, ὀρθοδόξως ἔχουσαν, παραφθείραντές τινες ἐκδεδώκασιν, ὡς ἐντεῦθεν ἀδικεῖσθαι πολλοὺς, διὰ τοῦτο χρήσιμόν τι καὶ ἀναγκαῖον ἐπινοοῦντες τοῖς ἀδελφοῖς, ἐξ ἀντιγράφων ἀρχαίων τῶν παρ' ἡμῖν καὶ ἀπλανῶς ἐχόντων, ἀπεστείλαμεν τὰ ἴσα τῇ σῇ ὁσιότητι.

Ἐῤῥωμένον σε καὶ ὑπερευχόμενον ἡμῶν ὁ Κύριος διαφυλάξει τιμιώτατε ἀδελφέ.

S. LEONIS, PAPÆ, AD FLAVIANUM EPISTOLA.

JUNE 13, 449.

Cap. I.—*Præsumptio et imperitia Eutychen in errorem impulerunt.*

Lectis dilectionis tuæ litteris, quas miramur fuisse tam seras, et gestorum Episcopalium ordine recensito, tandem quid apud vos scandali contra integritatem fidei exortum fuisset, agnovimus: et quæ prius videbantur occulta, nunc nobis reserata patuerunt: quibus Eutyches, qui Presbyterii nomine honorabilis videbatur, multum imprudens, et nimis imperitus ostenditur, ut etiam de ipso dictum sit a Propheta, *Noluit intelligere, ut bene ageret; iniquitatem meditatus est in cubili suo.* Quid autem iniquius, quam impia sapere, et sapientioribus doctioribusque non cedere? Sed in hanc insipientiam cadunt, qui, cum ad cognoscendam veritatem aliquo impediuntur obscuro, non ad propheticas voces, non ad apostolicas litteras, nec ad evangelicas auctoritates, sed ad semetipsos recurrunt: et ideo magistri erroris existunt, quia veritatis discipuli non fuere. Quam enim eruditionem de sacris novi et veteris testamenti paginis acquisivit, qui ne ipsius quidem Symboli initia comprehendit? Et quod per totum mundum omnium regenerandorum voce depromitur, istius adhuc senis corde non capitur.

Cap. II.—*De duplici Christi nativitate et natura.*

Nesciens igitur quid deberet de Verbi Dei Incarnatione sentire, nec volens ad promerendum intelligentiæ

lumen, in sanctarum Scripturarum latitudine laborare, illam saltem communem et indiscretam confessionem sollicito recepisset auditu, qua fidelium universitas profitetur, CREDERE SE IN DEUM PATREM OMNIPOTENTEM, ET IN JESUM CHRISTUM, FILIUM EJUS UNICUM, DOMINUM NOSTRUM, QUI NATUS EST DE SPIRITU SANCTO ET MARIA VIRGINE. Quibus tribus sententiis omnium fere hæreticorum machinæ destruuntur. Cum enim Deus et omnipotens et Pater creditur, consempiternus Eidem Filius demonstratur, in nullo a Patre differens, quia de Deo Deus, de omnipotente omnipotens, de æterno natus est coæternus; non posterior tempore, non inferior potestate, non dissimilis gloria, non divisus essentia: Idem vero sempiterni Genitoris unigenitus sempiternus natus est de Spiritu sancto et Maria virgine. Quæ nativitas temporalis illi nativitati divinæ et sempiternæ nihil minuit, nihil contulit, sed totam se reparando homini, qui erat deceptus, impendit: ut et mortem vinceret, et diabolum, qui mortis habebat imperium, sua virtute destrueret. Non enim superare possemus peccati et mortis auctorem, nisi naturam nostram Ille susciperet et suam faceret, quem nec peccatum contaminare, nec mors potuit detinere, conceptus quippe est de Spiritu Sancto intra uterum matris virginis, quæ Illum ita salva virginitate edidit, quemadmodum salva virginitate concepit.

Sed si de hoc christianæ fidei fonte purissimo sincerum intellectum haurire non poterat, quia splendorem perspicuæ veritatis obcæcatione sibi propria tenebrarat, doctrinæ se evangelicæ subdidisset. Et dicente Matthæo, *Liber generationis Jesu Christi, filii David, filii Abraham*, apostolicæ quoque prædicationis expetisset

instructum. Et legens in epistola ad Romanos, *Paulus servus* Jesu Christi, *vocatus Apostolus, segregatus in Evangelium Dei, quod ante promiserat per Prophetas suos in Scripturis sanctis de Filio suo, qui factus est ei ex semine David secundum carnem*, ad propheticas paginas piam sollicitudinem contulisset. Et inveniens promissionem Dei ad Abraham dicentis, *In semine tuo benedicentur omnes gentes*, ne de hujus seminis proprietate dubitaret, secutus fuisset Apostolum dicentem, *Abrahæ dictæ sunt promissiones, et semini ejus. Non dicit et seminibus, quasi in multis, sed quasi in uno, et semini tuo, quod est Christus.* Isaiæ quoque prædicationem interiore apprehendisset auditu dicentis, *Ecce virgo in utero concipiet, et pariet filium, et vocabunt nomen ejus Emmanuel*, quod est interpretatum, *nobiscum Deus.* Ejusdemque Prophetæ fideliter verba legisset, *Puer natus est nobis, filius datus est nobis, cujus potestas super humerum ejus, et vocabunt nomen ejus, Magni consilii Angelus, Admirabilis, Consiliarius, Deus fortis, Princeps pacis, Pater futuri sæculi.* Nec frustratorie loquens, ita Verbum diceret carnem factum, ut editus utero virginis Christus haberet formam hominis, et non haberet materni corporis veritatem. An forte ideo putavit Dominum nostrum Jesum Christum non nostræ esse naturæ, quia missus ad Beatam Mariam semper virginem Angelus ait, *Spiritus sanctus superveniet in te, et virtus Altissimi obumbrabit tibi: ideoque et quod nascetur ex te sanctum vocabitur Filius Dei?* ut quia conceptus Virginis divini fuit operis, non de natura concipientis fuerit caro concepti. Sed non ita intelligenda est illa generatio singulariter mirabilis, et mirabiliter singularis, ut per novitatem creationis proprietas remota sit generis.

Fecunditatem enim Virgini Spiritus sanctus dedit, veritas autem corporis sumta de corpore est; et ædificante sibi sapientia domum, *Verbum caro factum est, et habitavit in nobis*, hoc est, in ea carne, quam assumpsit ex homine, et quam spiritu vitæ rationalis animavit.

Cap. III.—*Fides et consilium Dei circa incarnationem Verbi exponuntur.*

Salva igitur proprietate utriusque naturæ et substantiæ, et in unam coeunte personam, suscepta est a majestate humilitas, a virtute infirmitas, ab æternitate mortalitas: et ad resolvendum conditionis nostræ debitum, natura inviolabilis naturæ est unita passibili: ut, quod nostris remediis congruebat, unus atque idem mediator Dei et hominum, homo Jesus Christus, et mori posset ex uno, et mori non posset ex altero. In integra ergo veri hominis perfectaque natura verus natus est Deus, totus in suis, totus in nostris. Nostra autem dicimus, quæ in nobis ab initio Creator condidit, et quæ reparanda suscepit. Nam illa, quæ deceptor intulit, et homo deceptus admisit, nullum habuerunt in Salvatore vestigium. Nec quia communionem humanarum subiit infirmitatum, ideo nostrorum fuit particeps delictorum. Assumpsit formam servi sine sorde peccati, humana augens, divina non minuens: quia exinanitio illa, qua se invisibilis visibilem præbuit, et Creator ac Dominus omnium rerum unus voluit esse mortalium, inclinatio fuit miserationis, non defectio potestatis. Proinde qui manens in forma Dei fecit hominem, idem in forma servi factus est homo. Tenet enim sine defectu proprietatem

suam utraque natura: et sicut formam servi Dei forma non adimit, ita formam Dei servi forma non minuit. Nam quia gloriabatur diabolus, hominem sua fraude deceptum divinis caruisse muneribus, et immortalitatis dote nudatum duram mortis subiisse sententiam, seque in malis suis quoddam de prævaricatoris consortio invenisse solatium, Deum quoque, justitiæ exigente ratione, erga hominem, quem in tanto honore condiderat, propriam mutasse sententiam; opus fuit secreti dispensatione consilii, ut incommutabilis Deus, cujus voluntas non potest sua benignitate privari, primam erga nos pietatis suæ dispositionem sacramento occultiore compleret; et homo, diabolicæ iniquitatis versutia actus in culpam, contra Dei propositum non periret.

Cap. IV.—*Utriusque Christi nativitatis et naturæ proprietates expenduntur.*

Ingreditur ergo hæc mundi infima Filius Dei, de cælesti sede descendens, et a paterna gloria non recedens, novo ordine, nova nativitate generatus. Novo ordine, quia invisibilis in suis, visibilis factus est in nostris, incomprehensibilis voluit comprehendi; ante tempora manens esse cœpit ex tempore; universitatis Dominus servilem formam, obumbrata majestatis suæ immensitate, suscepit; impassibilis Deus non dedignatus est homo esse passibilis, et immortalis mortis legibus subjacere. Nova autem nativitate generatus, quia inviolata virginitas concupiscentiam nescivit, carnis materiam ministravit. Assumpta est de matre Domini natura, non culpa; nec in Domino Jesu

Christo, ex utero Virginis genito, quia nativitas est mirabilis, ideo nostri est natura dissimilis. Qui enim verus est Deus, idem verus est homo: et nullum est in hac unitate mendacium, dum invicem sunt et humilitas hominis et altitudo Deitatis. Sicut enim Deus non mutatur miseratione, ita homo non consumitur dignitate. Agit enim utraque forma cum alterius communione quod proprium est; Verbo scilicet operante quod Verbi est, et carne exequente quod carnis est. Unum horum coruscat miraculis, aliud succumbit injuriis. Et sicut Verbum ab æqualitate paternæ gloriæ non recedit, ita caro naturam nostri generis non relinquit. Unus enim idemque est, quod sæpe dicendum est, vere Dei filius, et vere hominis filius. Deus per id, quod *in principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum:* homo per id, quod *Verbum caro factum est, et habitavit in nobis.* Deus per id, quod *omnia per ipsum facta sunt, et sine ipso factum est nihil:* homo per id, quod *factus est ex muliere, factus sub lege.* Nativitas carnis manifestatio est humanæ naturæ: partus virginis divinæ est virtutis indicium. Infantia parvuli ostenditur humilitate cunarum: magnitudo Altissimi declaratur vocibus Angelorum. Similis est rudimentis hominum, quem Herodes impie molitur occidere: sed Dominus est omnium, quem Magi gaudent suppliciter adorare. Jam cum ad præcursoris sui Joannis baptismum venit, ne lateret, quod carnis velamine Divinitas tegeretur, vox Patris, de cælo intonans, dixit, *Hic est filius meus dilectus, in quo mihi bene complacui.* Quem itaque sicut hominem diabolica tentat astutia, eidem sicut Deo angelica famulantur officia. Esurire, sitire, lassescere,

atque dormire, evidenter humanum est. Sed quinque panibus quinque millia hominum satiare, et largiri Samaritanæ aquam vivam, cujus haustus bibenti præstet ne ultra jam sitiat, supra dorsum maris plantis non desidentibus ambulare, et elationes fluctuum increpata tempestate consternere, sine ambiguitate divinum est. Sicut ergo, ut multa prætercam, non ejusdem naturæ est, flere miserationis affectu amicum mortuum, et eumdem, remoto quatriduanæ aggere sepulturæ, ad vocis imperium excitare redivivum; aut in ligno pendere, et, in noctem luce conversa, omnia elementa tremefacere; aut clavis transfixum esse, et paradisi portas fidei latronis aperire; ita non ejusdem naturæ est, dicere, *Ego et Pater unum sumus*, et dicere, *Pater major me est.* Quamvis enim in Domino Jesu-Christo, Dei et hominis, una persona sit, aliud tamen est, unde in utroque communis est contumelia, aliud unde communis est gloria. De nostro enim illi est minor Patre humanitas; de Patre illi est æqualis cum Patre Divinitas.

Cap. V.—*Veritas carnis in Christo probatur ex Scriptura.*

Propter hanc ergo unitatem personæ in utraque natura intelligendam, et filius hominis legitur descendisse de cælo, cum filius Dei carnem de ea virgine, de qua est natus, assumpserit. Et rursus filius Dei crucifixus dicitur ac sepultus, cum hæc non in Divinitate ipsa, qua Unigenitus consempiternus et consubstantialis est Patri, sed in naturæ humanæ sit infirmitate perpessus. Unde unigenitum Filium Dei "crucifixum et sepultum" omnes etiam in Symbolo confitemur, secundum illud

Apostoli, *Si enim cognovissent, numquam Dominum majestatis crucifixissent.* Cum autem ipse Dominus noster atque Salvator fidem discipulorum suis interrogationibus erudiret, *Quem me,* inquit, *dicunt homines esse filium hominis?* Cumque illi diversas aliorum opiniones retexuissent, *Vos autem,* ait, *quem me esse dicitis?* Me utique, qui sum filius hominis, et quem in forma servi atque in veritate carnis aspicitis, quem me esse dicitis? Ubi B. Petrus, divinitus inspiratus, et confessione sua omnibus gentibus profuturus, *Tu es,* inquit, *Christus Filius Dei vivi.* Nec immerito beatus est pronuntiatus a Domino, et a principali petra soliditatem et virtutis traxit et nominis, qui per revelationem Patris Eumdem et Dei Filium est confessus et Christum: quia unum horum sine alio receptum non proderat ad salutem: et æqualis erat periculi Dominum Jesum Christum aut Deum tantummodo sine homine, aut sine Deo solum hominem credidisse. Post resurrectionem, vero Domini (quæ utique veri corporis fuit, quia non alter est resuscitatus quam qui fuerat crucifixus et mortuus,) quid aliud quadraginta dierum mora gestum est, quam ut fidei nostræ integritas ab omni caligine mundaretur? Colloquens enim cum discipulis suis, et cohabitans atque convescens, et pertractari se diligenti curiosoque contactu ab eis, quos dubietas perstringebat, admittens, ideo et clausis ad discipulos januis introibat, et flatu suo dabat Spiritum sanctum, et donato intelligentiæ lumine, sanctarum Scripturarum occulta pandebat; et rursus Idem vulnus lateris, fixuras clavorum, et omnia recentissimæ passionis signa monstrabat, dicens, *Videte manus meas et pedes, quia ego sum. Palpate et videte, quia spiritus*

carnem et ossa non habet, sicut me videtis habere: ut agnosceretur in eo proprietas divinæ humanæque naturæ individua permanere; et ita sciremus Verbum non hoc esse quod carnem, ut unum Dei Filium et Verbum confiteremur et carnem. Quo fidei sacramento Eutyches iste nimium æstimandus est vacuus, qui naturam nostram in Unigenito Dei, nec per humilitatem mortalitatis, nec per gloriam resurrectionis agnovit. Nec sententiam beati Apostoli et Evangelistæ Joannis expavit dicentis, *Omnis spiritus, qui confitetur* JESUM CHRISTUM *in carne venisse, ex Deo est: et omnis spiritus qui solvit* JESUM, *ex Deo non est, et hic est Antichristus.* Quid autem est solvere JESUM, nisi humanam ab eo separare naturam, et sacramentum, per quod unum salvati sumus, impudentissimis evacuare figmentis? Caligans vero circa naturam corporis Christi, necesse est ut etiam in passione ejus eadem obcæcatione desipiat. Nam si crucem Domini non putat falsam, et susceptum pro mundi salute supplicium verum fuisse non dubitat, cujus credit mortem, agnoscat et carnem: nec diffiteatur nostri corporis hominem, quem cognoscit fuisse passibilem: quoniam negatio veræ carnis, negatio est etiam corporeæ passionis. Si ergo christianam suscipit fidem, et a prædicatione Evangelii suum non avertit auditum, videat quæ natura transfixa clavis pependerit in crucis ligno, et aperto per militis lanceam latere crucifixi, intelligat unde sanguis et aqua fluxerit, ut Ecclesia Dei et lavacro rigaretur et poculo. Audiat et beatum Petrum Apostolum prædicantem, quod sanctificatio Spiritus per aspersionem fiat sanguinis Christi. Nec transitorie legat ejusdem Apostoli verba dicentis, *Scientes, quod non corruptibilibus, argento et auro, redempti estis de*

vana vestra conversatione paternæ traditionis, sed pretioso sanguine, quasi agni incontaminati et immaculati, Jesu Christi. Beati quoque Joannis Apostoli testimonio non resistat, dicentis, *Et sanguis Jesu, Filii Dei, emundat nos ab omni peccato.* Et iterum, *Hæc est victoria, quæ vincit mundum, fides nostra.* Et, *Quis est qui vincit mundum, nisi qui credit, quoniam* Jesus *est filius Dei? Hic est qui venit per aquam et sanguinem,* Jesus Christus: *non in aqua solum, sed in aqua et sanguine. Et spiritus est, qui testificatur, quoniam spiritus est veritas. Quia tres sunt, qui testimonium dant, spiritus, aqua, et sanguis, et tres unum sunt.* Spiritus utique sanctificationis, et sanguis redemptionis, et aqua baptismatis: quæ tria unum sunt, et individua manent, nihilque eorum a sui connexione sejungitur: quia catholica Ecclesia hac fide vivit, hac proficit, ut in Christo Jesu nec sine vera Divinitate humanitas, nec sine vera credatur humanitate Divinitas.

Cap. VI.—*Eutychis prava et subdola confessio. Qua ratione, si resipiscit, communioni sit restituendus. Legati mittuntur in Orientem.*

Cum autem ad interlocutionem examinis vestri Eutyches responderit, dicens, *Confiteor ex duabus naturis fuisse Dominum nostrum ante adunationem; post adunationem vero, unam naturam confiteor,* miror tam absurdam, tamque perversam ejus professionem, nulla judicantium increpatione reprehensam, et sermonem, nimis insipientem nimisque blasphemum, ita omissum, quasi nihil quod offenderet esset auditum; cum tam impie duarum naturarum ante incarnationem unigenitus Dei Filius fuisse

dicatur, quam nefarie postquam *Verbum caro factum est*, natura in eo singularis asseritur. Quod ne Eutyches ideo vel recte vel tolerabiliter æstimet dictum, quia nulla vestra est sententia confutatum, sollicitudinis tuæ diligentiam commonemus, frater carissime, ut si per inspirationem misericordiæ Dei ad satisfactionem caussa perducitur, imprudentia hominis imperiti etiam ab hac sensus sui peste purgetur. Qui quidem, sicut gestorum ordo patefecit, bene cœperat a sua persuasione discedere, cum vestra sententia coarctatus, profiteretur se dicere, quod ante non dixerat, et ei fidei acquiescere, cujus prius fuisset alienus. Sed cum anathematizando impio dogmati noluisset præbere consensum, intellexit eum fraternitas vestra in sua manere perfidia, dignumque esse, qui judicium condemnationis exciperet. De quo, si fideliter atque utiliter dolet, et quam recte mota sit episcopalis auctoritas vel sero cognoscit, vel si ad satisfactionis plenitudinem, omnia quæ ab eo male sunt sensa, viva voce et præsenti subscriptione damnaverit, non erit reprehensibilis erga correctum quantacumque miseratio: quia Dominus noster, verus et bonus pastor, qui *animam suam posuit pro ovibus suis*, et qui venit animas hominum salvare, non perdere, imitatores nos suæ vult esse pietatis; ut peccantes quidem justitia coerceat, conversos autem misericordia non repellat. Tunc enim demum fructuosissime fides vera defenditur, quando etiam a sectatoribus suis opinio falsa damnatur. Ad omnem vero caussam pie ac fideliter exequendam, fratres nostros, Julium Episcopum, et Renatum Presbyterum Tituli sancti Clementis sed et filium meum Hilarum Diaconum, vice nostra, direximus. Quibus Dulcitium Notarium nostrum, cujus fides nobis est

probata, sociavimus: confidentes adfuturum Divinitatis auxilium, ut is, qui erraverat, damnata sensus sui pravitate, salvetur. Deus te incolumem custodiat, frater carissime. Data Idibus Junii, Asturio et Protogene viris clarissimis Consulibus.

INDEX.

SOME THEOLOGICAL TERMS.

SOME PASSAGES OF SCRIPTURE NOTICEABLE EITHER FOR THE READING OR FOR THE APPLICATION.

Apocrypha.

Printed by Parker and Co., Crown Yard, Oxford.

By Dr. Heurtley.

HARMONIA SYMBOLICA. A Collection of Creeds belonging to the ancient Western Church and to the Mediaeval English Church, arranged in Chronological order, and after the Manner of a Harmony. 8vo. cloth, price 6s. 6d.

Oxford, at the Clarendon Press.

THE UNION BETWEEN CHRIST AND HIS PEOPLE. Four Sermons preached before the University of Oxford. Second Edition. 8vo. cloth, price 2s. 6d.

JUSTIFICATION. Eight Sermons preached before the University of Oxford, being the Bampton Lectures for 1845. Second Edition. 8vo. cloth, price 5s.

AN INQUIRY INTO THE SCRIPTURAL WARRANT FOR ADDRESSING PRAYER TO CHRIST. Price 1s.

THE DOCTRINE OF THE EUCHARIST. [illegible] in English and Greek. A Sermon preached before the University of Oxford. Second Edition. Price 1s.

SERMONS ON SOME SUBJECTS OF PRESENT CONTROVERSY, preached before the University of Oxford. I. The Scriptural method of dealing with Questions relating to Internal Observances. II. The Eucharistic Sacrifice. III. The other Sacraments. IV. The Rubric. V. Summary View of the [illegible]. Price 2s.

THE FUTURE OF THE UNGODLY. ETERNAL LIFE ONLY GIFT IN CHRIST. Two Sermons preached before the University of Oxford, 1875. Price 1s.

Oxford and London: James Parker and Co.

PAROCHIAL SERMONS. Preached in a Village Church. Second Series. Price 5s. 6d.

Rivingtons: London, Oxford, and Cambridge.

A SELECTION FROM RECENT PUBLICATIONS OF
JAMES PARKER AND CO.
OXFORD, AND 6 SOUTHAMPTON-STREET,
STRAND, LONDON.

The Greek Church.

Eighteen Centuries of the Orthodox Greek Church. By the Rev. A. H. HORE, M.A., Trinity College, Oxford; Author of "Eighteen Centuries of the Church in England," "History of the Church Catholic," &c. 8vo., cloth, 15*s*.

The Works of Dionysius the Areopagite,

Now first translated into English, from the Original Greek. By the Rev. JOHN PARKER, M.A., Author of "Dionysius the Areopagite." Fcap. 8vo., cloth, 6*s*. *net*.

Ordinals Past and Present,

And their Witness to the Validity of ENGLISH ORDERS. By the Rev. J. BAINBRIDGE SMITH, M.A., Author of "English Orders whence obtained." Demy 8vo., in wrapper, 1*s*. 6*d*. *net*.

Radley College.

Sicut Columbae. Fifty Years of S. Peter's College, Radley. By the Rev. T. D. RAIKES, M.A., and other Old Radleians. Fcap. 4to., cloth, 10*s*. *net*.

The Canons of the Primitive Church:

Together with the Creeds of Nice and Constantinople, and the Definition of the Faith set forth at Chalcedon: Translated from Additional MSS. 14528 (Br. Mus.), a Syriac MS. of the Sixth Century. By the Rev. G. B. HOWARD, sometime Scholar of St John's College, Cambridge. 24mo., cloth, 2*s*. 6*d*.

Formularies of Faith.

A History of the Early Formularies of Faith of the Western and Eastern Churches, to which is added an Exposition of the Athanasian Creed; by the late Rev. CHAS. A. HEURTLEY, D.D., the Lady Margaret Professor of Divinity, Oxford. Crown 8vo., cloth, 4*s*. 6*d*.

Sacrifice.

By the Rev. Berdmore COMPTON, late Vicar of All Saints', Margaret-street. Crown 8vo., cloth, 2*s*. 6*d*.

[1296.2.12m.]

Anglo-Catholic Principles.

A Vindication of Anglo-Catholic Principles. By eminent Bishops and leading Clergy of the Anglican Church. Third Edition. In Seven separate Parts, 1*s*. each. Edited by J. C. SHARPE.

Part I. PAPAL PRESUMPTION. Part II. PRIMITIVE TRUTH. *already published.* Parts III. to VII. *in the Press.*

An Explanation of the Thirty-Nine Articles.

By the late A. P. FORBES, D.C.L., Bishop of Brechin. With an Epistle Dedicatory to the Rev. E. B. PUSEY, D.D. New Edition, in one vol., Post 8vo., 12*s*.

A Short Explanation of the Nicene Creed,

For the Use of Persons beginning the Study of Theology. By the late A. P. FORBES, D.C.L., Bishop of Brechin. New Edition, Crown 8vo., cloth, 6*s*.

The Administration of the Holy Spirit

IN THE BODY OF CHRIST. The Bampton Lectures for 1868. By the late LORD BISHOP OF SALISBURY (Moberly). Third Edition. Crown 8vo., 7*s*. 6*d*.

The Seven Sayings from the Cross:

ADDRESSES by WILLIAM BRIGHT, D.D., Canon of Christ Church, Oxford. Fcap. 8vo., limp cloth, 1*s*. 6*d*.

The Catholic Doctrine of the Sacrifice

And Participation of the Holy Eucharist. By the late GEORGE TREVOR, D.D., Canon of York. Second Edition, revised and enlarged. Crown 8vo., cloth, 5*s*.

Addresses to the Candidates for Ordination

On the Questions in the Ordination Service. By the late SAMUEL WILBERFORCE, LORD BISHOP OF WINCHESTER. Fifth Thousand. Crown 8vo., cloth, 6*s*.

Meditations on the Life of Christ.

By THOMAS A KEMPIS. Newly discovered and fully authenticated. Third Edition, with the original Preface by the late Rev. S. KETTLEWELL, D.D. Fcap. 8vo., cloth, 5*s*.

Devotions for the Sick.

THOUGHTS ON PASSAGES OF HOLY SCRIPTURE for the Sundays and Chief Holy Days of the Christian Year. Designed primarily for SICK PERSONS, whose illness incapacitates them from attending Church. By the late EDWARD MEYRICK GOULBURN, D.D., D.C.L. (formerly Dean of Norwich). Crown 8vo., cloth, 5*s*.

S. Athanasius on the Incarnation, &c.

S. Patris Nostri S. Athanasii Archiepiscopi Alexandriæ de Incarnatione Verbi, ejusque Corporali ad nos Adventu. *Greek Text* with an English *Translation* by the Rev. J. Ridgway, B.D., Hon. Canon of Ch. Ch. Fcap. 8vo., cloth, 5*s*.

St. Cyril on the Mysteries.

The Five Lectures of St. Cyril on the Mysteries, and other Sacramental Treatises; *Greek Text* with *Translations*. Edited by the Rev. H. De Romestin, M.A., Great Maplestead, Essex. Fcap. 8vo., cloth, 3*s*.

S. Aurelius Augustinus,
Episcopus Hipponensis,

De Catechizandis Rudibus, de Fide Rerum quæ non videntur, de Utilitate Credendi. A New Edition, with the Enchiridion. Fcap. 8vo., cloth, 3*s*. 6*d*.

Translation of the above.
Cloth, 3*s*. 6*d*.

Διδαχὴ τῶν δώδεκα Ἀποστόλων.

The Teaching of the Twelve Apostles. The *Greek Text* with English *Translation*, Introduction, Notes, and Illustrative Passages. By the Rev. H. De Romestin, Incumbent of Freeland, and Rural Dean. Second Edition. Fcap. 8vo., cloth, 3*s*.

The Apology of Tertullian for the Christians.

Translation, with Introduction, Analysis, and Appendix containing the Letters of Pliny and Trajan respecting the Christians. By T. Herbert Bindley, M.A., Merton College, Oxford. Crown 8vo., cloth, 3*s*. 6*d*.

The Pastoral Rule of S. Gregory.

Sancti Gregorii Papæ Regulæ Pastoralis Liber, ad Johannem, Episcopum Civitatis Ravennæ. *Latin Text* with an English *Translation*. By the Rev. H. R. Bramley, M.A., Fellow of Magdalen College, Oxford. Fcap. 8vo., cloth, 6*s*.

Vincentius Lirinensis.

For the Antiquity and Universality of the Catholic Faith against the Profane Novelties of all Heretics. *Latin Text* and English *Translation*. New Edition, Fcap. 8vo., 3*s*.

De Fide et Symbolo:

Documenta quædam nec non Aliquorum SS. Patrum Tractatus. Edidit Carolus A. Heurtley, S.T.P., Dom. Margaretæ Prælector, et Ædis Christi Canonicus. Editio Quarta, Recognita et Aucta. Crown 8vo., cloth, 4*s*. 6*d*.

Translation of the above.
Cloth, 4*s*. 6*d*.

The Canons of the Church.

The Definitions of the Catholic Faith and Canons of Discipline of the First Four General Councils of the Universal Church. *Greek Text* and English *Translation*. Fcap 8vo., cloth, 2*s*. 6*d*.

The Athanasian Creed.

A Critical History of the Athanasian Creed, by the Rev. Daniel Waterland, D.D. Fcap. 8vo., cloth, 5*s*.

The English Canons.

The Constitutions and Canons Ecclesiastical of the Church of England, referred to their Original Sources, and Illustrated with Explanatory Notes, by Mackenzie E. C. Walcott, B.D., F.S.A., Præcentor and Prebendary of Chichester. Fcap. 8vo., cloth, 2*s*. 6*d*.

Studia Sacra:

Commentaries on the Introductory Verses of St. John's Gospel, and on a Portion of St. Paul's Epistle to the Romans; with an Analysis of St. Paul's Epistles, &c., by the late Rev. JOHN KEBLE, M.A. 8vo., cloth, 10*s*. 6*d*.

Discourses on Prophecy.

In which are considered its Structure, Use and Inspiration. By JOHN DAVISON, B.D. Sixth and Cheaper Edition. 8vo., cloth, 9*s*.

The Worship of the Old Covenant

CONSIDERED MORE ESPECIALLY IN RELATION TO THAT OF THE New. By the Rev. E. F. WILLIS, M.A., late Vice-Principal of Cuddesdon College. Post 8vo., cloth, 5*s*.

A Summary of the Evidences for the Bible.

By the Rev. T. S. ACKLAND, M.A., late Fellow of Clare Hall, Cambridge; Incumbent of Pollington cum Balne, Yorkshire. 24mo., cloth, 3*s*.

A Plain Commentary on the Book of Psalms

(Prayer-book Version), chiefly grounded on the Fathers. For the Use of Families. 2 vols., Fcap. 8vo., cloth, 10*s*. 6*d*.

The Psalter and the Gospel.

The Life, Sufferings, and Triumph of our Blessed Lord, revealed in the Book of Psalms. Fcap. 8vo., cloth, 2*s*.

The Study of the New Testament:

Its Present Position, and some of its Problems. AN INAUGURAL LECTURE delivered on Feb. 20th and 22nd, 1883. By W. SANDAY, M.A., D.D., Dean Ireland's Professor of the Exegesis of Holy Scripture. 64 pp. 8vo., in wrapper, 2*s*.

Sayings Ascribed to Our Lord

By the Fathers and other Primitive Writers, and Incidents in His Life narrated by them, otherwise than found in Scripture. By JOHN THEODORE DODD, B.A., late Student of Christ Church, Oxford. Fcap. 8vo., cloth, 3*s*.

A Commentary on the Epistles and Gospels in the Book of Common Prayer.

Extracted from Writings of the Fathers of the Holy Catholic Church, anterior to the Division of the East and West. With an Introductory Notice by the DEAN OF ST. PAUL'S. 2 vols., Crown 8vo., cloth, 10*s*. 6*d*.

Catena Aurea.

A Commentary on the Four Gospels, collected out of the Works of the Fathers by S. THOMAS AQUINAS. Uniform with the Library of the Fathers. A Re-issue, complete in 6 vols., cloth, £2 2*s.*

A Plain Commentary on the Four Holy Gospels,

Intended chiefly for Devotional Reading. By the late Very Rev. J. W. BURGON, B.D., Dean of Chichester. New Edition. 4 vols., Fcap. 8vo., limp cloth, £1 1*s.*

The Last Twelve Verses of the Gospel according to S. Mark

Vindicated against Recent Critical Objectors and Established, by the late Very Rev. J. W. BURGON, B.D., Dean of Chichester. With Facsimiles of Codex ℵ and Codex L. 8vo., cloth, 6*s.*

The Gospels from a Rabbinical Point of View,

Shewing the perfect Harmony of the Four Evangelists on the subject of our Lord's Last Supper, and the Bearing of the Laws and Customs of the Jews at the time of our Lord's coming on the Language of the Gospels. By the late Rev. G. W. PIERITZ, M.A. Crown 8vo., limp cloth, 3*s.*

Christianity as Taught by S. Paul.

By the late W. J. IRONS, D.D., of Queen's College, Oxford; Prebendary of S. Paul's; being the BAMPTON LECTURES for the Year 1870, with an Appendix of the CONTINUOUS SENSE of S. Paul's Epistles; with Notes and Metalegomena, 8vo., with Map, Second Edition, with New Preface, cloth, 9*s.*

S. Paul's Epistles to the Ephesians and Philippians.

A Practical and Exegetical Commentary. Edited by the late Rev. HENRY NEWLAND. 8vo., cloth, 7*s.* 6*d.*

The Explanation of the Apocalypse.

By VENERABLE BEDA, Translated by the Rev. EDW. MARSHALL, M.A., F.S.A., formerly Fellow of Corpus Christi College, Oxford. 180 pp. Fcap. 8vo., cloth, 3*s.* 6*d.*

A History of the Church,

From the Edict of Milan, A.D. 313, to the Council of Chalcedon, A.D. 451. By WILLIAM BRIGHT, D.D., Regius Professor of Ecclesiastical History, and Canon of Christ Church, Oxford. Second Edition. Post 8vo., 10*s.* 6*d.*

A Brief History of the Christian Church,

From the First Century to the Reformation. By the Rev. J. S. BARTLETT. Fcap. 8vo., cloth, 2*s.* 6*d.*

History of the Church of England,

FOR SCHOOLS AND FAMILIES. By the Rev. A. H. HORE, M.A., Trinity College, Oxford. New Edition. Crown 8vo., cloth, 552 pp., 5*s.*

The Church in England from William III. to Victoria.

By the Rev. A. H. HORE, M.A., Trinity College, Oxford. 2 vols., Post 8vo., cloth, 15*s.*

A Brief History of the English Church.

By ALFRED CECIL SMITH, M.A., late Vicar of Summertown, Oxford. Fcap. 8vo., limp cloth, 2*s.* 6*d.*

St. Paul in Britain;

Or, The Origin of British as opposed to Papal Christianity. By the Rev. R. W. MORGAN. Second Edition. Crown 8vo., cloth, 2*s.* 6*d.*

The Sufferings of the Clergy during the Great Rebellion.

By the Rev. JOHN WALKER, M.A., sometime of Exeter College, Oxford, and Rector of St. Mary Major, Exeter. Epitomised by the Author of "The Annals of England." Second Edition. Fcap. 8vo., cloth, 2*s.* 6*d.*

The Nineteenth Century.

Notes of My Life, 1805—1878. By the late Archdeacon DENISON, Vicar of East Brent. Second Edition (8vo., 1878), and

Supplement to "Notes of My Life" (1879) and "Mr. Gladstone" (1886). (8vo., 1893). The Two Vols. together, 8vo., cloth, 10*s.* 6*d.*

The Principles of Divine Service;

Or, An Inquiry concerning the True Manner of Understanding and Using the Order for Morning and Evening Prayer, and for the Administration of the Holy Communion in the English Church. By the late Ven. PHILIP FREEMAN, M.A., Archdeacon of Exeter, &c. 2 vols., 8vo., cloth, 16*s.*

Missale ad usum Insignis et Præclaræ Ecclesiæ Sarum.

Ed. F. H. DICKINSON, A.M. A few Copies of Parts II., III., and IV., price 2*s.* 6*d.* each, may still be had to complete sets.

A History of the Book of Common Prayer,

And other Authorized Books, from the Reformation; with an Account of the State of Religion in England from 1640 to 1660. By the Rev. THOMAS LATHBURY, M.A. Second Edition, with an Index. 8vo., cloth, 5*s.*

The Prayer-Book Calendar.

THE CALENDAR OF THE PRAYER-BOOK ILLUSTRATED. (Comprising the first portion of the "Calendar of the Anglican Church," with additional Illustrations, an Appendix on Emblems, &c.) With 200 Engravings from Medieval Works of Art. Sixth Thousand. Fcap. 8vo., cl., 6*s.*

The First Prayer-Book of Edward VI. Compared

With the Successive Revisions of the Book of Common Prayer. Together with a Concordance and Index to the Rubrics in the several Editions. Second Edition. Crown 8vo., cloth, 12*s.*

A CHEAP EDITION OF

The First Prayer-Book

As issued by the Authority of the Parliament of the Second Year of King Edward VI. 1549. Tenth Thousand. 24mo., limp cloth, price 1*s.*

Also,

The Second Prayer-Book of Edward VI.

Issued 1552. Fifth Thousand. 24mo., limp cloth, price 1*s.*

Ritual Conformity.

Interpretations of the Rubrics of the Prayer-Book, agreed upon by a Conference held at All Saints, Margaret-street, 1880—1881. Third Edition, 80 pp., Crown 8vo., in wrapper, 1*s.*

The Ornaments Rubrick,

ITS HISTORY AND MEANING. Sixth Thousand. 72 pp. Crown 8vo., 6*d.*

A CATECHETICAL SERIES,

Designed to aid the Clergy and School Teachers in Catechising.

I. On the Creed. 6*d.*
II. On the Lord's Prayer. 6*d.*
III. On the Ten Commandments. 6*d.*
IV. On the Sacraments. 6*d.*
V. On the Parables. I.—XXI. 1*s.*
VI. Parables XXII.-XXXVII. 1*s.*
VII. On the Thirty-nine Articles. 1*s.* 6*d.*
VIII. On Morning and Evening Prayer, and Litany. 1*s.*
IX. On the Miracles. I.—XVII. 1*s.*
X. On the Miracles. XVIII.—XXXVII. 1*s.*
XI. On the Saints' Days. 1*s.*
XII. On Miscellaneous Subjects. 1*s.* 6*d.*

The above Set complete in 2 *vols., cloth,* 10*s.*

CATECHETICAL LESSONS ON THE BOOK OF COMMON PRAYER. By the Rev. Dr. FRANCIS HESSEY, Author of the "Catechetical Notes on the Parables."
Part XIII. (Papers 1 to 10), *Introduction, &c.* 6*d.*
Part XIV. (Papers 11 to 33), *Morning and Evening Prayer.* 1*s.*
Part XV. (Papers 34 to 44), *Litany, &c.* 6*d.*
Parts XVI., XVII., XVIII., XIX., XX., XXI. (Papers 45 to 109), *Collects, Epistles, and Gospels, &c.* 6*d. each Part.*
Paper XXII. (Papers 110 to 127), *Saints' Days.* 1*s.*

The above Set in one vol., cloth, 6*s.*

The Catechist's Manual.

By the late EDW. M. HOLMES, Rector of Marsh Gibbon, Bicester. With an Introduction by the late SAMUEL WILBERFORCE, LORD BP. OF WINCHESTER. 6th Thousand. Crown 8vo., limp cloth, 5*s.*

The Cure of Souls.

By the Rev. G. ARDEN, M.A., Rector of Winterborne-Came, and Author of "Breviates from Holy Scripture," &c. Fcap. 8vo., cloth, 2*s.* 6*d.*

Questions on the Collects, Epistles, and Gospels,

Throughout the Year. Edited by the late T. L. CLAUGHTON, Vicar of Kidderminster. For the Use of Teachers in Sunday Schools. Fifth Edition, 18mo., cl. In two Parts, *each* 2*s.* 6*d.*

Short Readings for Sunday.

By the Author of "Footprints in the Wilderness." With Twelve Illustrations on Wood. Third Thousand, square Crown 8vo., cloth, 3*s.* 6*d.*

Faber's Stories from the Old Testament.

With Four Illustrations. New Edition. Square Crown 8vo., cloth, 4*s.*

Uniform with the Practical Christian's Library.

On Eucharistical Adoration,

With Considerations suggested by a late Pastoral Letter (1858) on the Doctrine of the most Holy Eucharist. By the late Rev. JOHN KEBLE, M.A. Sixth Edition, cloth, 1*s*. 6*d*.

The Sacrificial Aspect of the Holy Eucharist,

Considered in Relation to the One Atoning Sacrifice upon the Cross: An Eirenicon. By the Rev. E. F. WILLIS, M.A. Third Edition, cloth, 1*s*.

Liturgia Domestica.

Services for every Morning and Evening in the Week for the Use of Families. Compiled by the late ARTHUR H. DYKE TROYTE. Ninth Edition, cloth, 1*s*. 6*d*.

CATECHISMS, &c., by the late Rev. C. S. GRUEBER,

Vicar of S. James, Hambridge, Diocese of Bath and Wells.

The Church of England the Ancient Church of the Land.

A CATECHISM on its Property. Disestablishment and Disendowment. Fate of Sacrilege. Work and Progress of the Church, &c., &c. Fourth Thousand, 24mo., limp cloth, 1*s*.

The Church, The Kingdom of God:

A CATECHISM for the Use of the Children of the Kingdom. Fourth Thousand, 280 pp., 24mo., limp cloth, 2*s*.

The Catechism of the Church of England

Commented upon, and Illustrated from the Holy Scriptures and the Book of Common Prayer, with Appendices on Confirmation, &c., &c. Third Thousand, 24mo., limp cloth, 1*s*.

"Is Christ Divided?"

A CATECHISM on Unity in Religion, and the Sin and Scandal of Schism, That is to say, of Division, Disunion, Separation, among Christians. 8vo., in wrapper, 1*s*.

For a Series of Parochial Books and Tracts published by Messrs. Parker, see the Parochial Catalogue.

Oxford Editions of Devotional Works.

Fcap. 8vo., chiefly printed in Red and Black, on Toned Paper. Also kept in a variety of Leather Bindings.

Andrewes' Devotions.

DEVOTIONS. By the Right Rev. LANCELOT ANDREWES. Translated from the Greek and Latin, and arranged anew. Cloth, 5*s.*

The Imitation of Christ.

FOUR BOOKS. By THOMAS A KEMPIS. A new Edition, revised. Cloth, 4*s.*

Pocket Edition. 32mo., cloth, 1*s.*; bound, 1*s.* 6*d.*

Laud's Devotions.

THE PRIVATE DEVOTIONS of Dr. WILLIAM LAUD, Archbishop of Canterbury, and Martyr. Antique cloth, 5*s.*

Spinckes' Devotions.

TRUE CHURCH OF ENGLAND MAN'S COMPANION IN THE CLOSET. By NATHANIEL SPINCKES. Floriated borders, antique cloth, 4*s.*

Sutton's Meditations.

GODLY MEDITATIONS UPON THE MOST HOLY SACRAMENT OF THE LORD'S SUPPER. By CHRISTOPHER SUTTON, D.D., late Prebend of Westminster. A new Edition. Antique cloth, 5*s.*

Devout Communicant.

THE DEVOUT COMMUNICANT, exemplified in his Behaviour before, at, and after the Sacrament of the Lord's Supper: Practically suited to all the Parts of that Solemn Ordinance. 7th Edition, revised. Edited by Rev. G. MOULTRIE. Fcap. 8vo., toned paper, red lines, ant. cloth, 4*s.*

Taylor's Holy Living.

THE RULE AND EXERCISES OF HOLY LIVING. By BISHOP JEREMY TAYLOR. Antique cloth, 4*s.*

Pocket Edition. 32mo., cloth, 1*s.* bound, 1*s.* 6*d.*

Taylor's Holy Dying.

THE RULE AND EXERCISES OF HOLY DYING. By BISHOP JEREMY TAYLOR. Ant. cloth, 4*s.*

Pocket Edition. 32mo., cloth, 1*s.*; bound, 1*s.* 6*d.*

Taylor's Golden Grove.

THE GOLDEN GROVE: A Choice Manual, containing what is to be Believed, Practised, and Desired or Prayed for. By BISHOP JEREMY TAYLOR. Antique cloth, 3*s.* 6*d.*

Wilson's Sacra Privata.

SACRA PRIVATA. The Private Meditations, Devotions, and Prayers of the Right Rev. T. WILSON, D.D., Lord Bishop of Sodor and Man. Now first Printed entire, from the Original Manuscripts. Antique cloth, 4*s.*

ΕΙΚΩΝ ΒΑΣΙΛΙΚΗ.

THE PORTRAITURE OF HIS SACRED MAJESTY KING CHARLES I. in his Solitudes and Sufferings. New Edition, with an Historical Preface by C. M. PHILLIMORE. Cloth, 5*s.*

Ancient Collects.

ANCIENT COLLECTS AND OTHER PRAYERS, Selected for Devotional Use from various Rituals, with an Appendix on the Collects in the Prayer-book. By WILLIAM BRIGHT, D.D. Fourth Edition. Antique cloth, 5*s.*

EUCHARISTICA:

Meditations and Prayers on the Most Holy Eucharist, from Old English Divines. With an Introduction by SAMUEL, LORD BISHOP OF OXFORD. A New Edition, revised by the Rev. H. E. CLAYTON, Vicar of S. Mary Magdalene, Oxford. In Red and Black, 32mo., cloth, 2*s*. 6*d*.—Cheap Edition, 1*s*.

DAILY STEPS TOWARDS HEAVEN;

Or, PRACTICAL THOUGHTS on the GOSPEL HISTORY, for Every Day in the Year. Compiled by ARTHUR H. DYKE TROYTE. 50th Thousand. 32mo., roan, 2*s*. 6*d*.; mor., 6*s*.

LARGE-TYPE EDITION. Crown 8vo., cloth antique, 5*s*.

THE HOURS:

Being Prayers for the Third, Sixth, and Ninth Hours; with a Preface and Heads of Devotion for the Day. Seventh Edition. 32mo., 1*s*.

PRIVATE PRAYERS FOR A WEEK.

Compiled by WILLIAM BRIGHT, D.D., Canon of Christ Church, Oxford. 96 pp. Fcap. 8vo., limp cloth, 1*s*. 6*d*.

By the same Author,

FAMILY PRAYERS FOR A WEEK.

Fcap. 8vo., cloth, 1*s*.

STRAY THOUGHTS:

For Every Day in the Year. Collected and Arranged by E. L. 32mo., cloth gilt, red edges, 1*s*.

OUTLINES OF INSTRUCTIONS

Or Meditations for the Church's Seasons. By the late JOHN KEBLE, M.A. Edited, with a Preface, by the late R. F. WILSON, M.A. 2nd Edition. Crown 8vo., cloth, 5*s*.

SPIRITUAL COUNSEL, ETC.

By the late Rev. J. KEBLE, M.A. Edited by the late R. F. WILSON, M.A. Fifth Edition. Post 8vo., cloth, 3*s*. 6*d*.

MEDITATIONS FOR THE FORTY DAYS OF LENT.

By the Author of "Charles Lowder." With a Prefatory Notice by the ARCHBISHOP OF DUBLIN. 18mo., cloth, 2*s*. 6*d*.

OF THE IMITATION OF CHRIST.

Four Books. By THOMAS A KEMPIS. Small 4to., printed on thick toned paper, with red border-lines, &c. Cloth, 12*s*.

PRAYERS FOR MARRIED PERSONS.

From Various Sources, chiefly from the Ancient Liturgies. Selected by C. WARD, M.A. Third Edition, Revised. 24mo., cloth, 4*s*. 6*d*.; Cheap Edition, 2*s*. 6*d*.

FOR THE LORD'S SUPPER.

DEVOTIONS BEFORE AND AFTER HOLY COMMUNION. With Preface by J. KEBLE. Sixth Edition. 32mo., cloth, 2*s*.

With the Office, cloth, 2*s*. 6*d*.

A MENOLOGY;

Or Record of Departed Friends. 16mo., cloth, 3*s*.

[Arranged for recording the dates of the Death of Departed Relatives and Friends, a suitable Text being supplied for each day. Similar to Birthday-books.]

THE CHRISTIAN YEAR,

With the Author's latest Corrections and Additions.

	s.	d.
Handsomely printed on toned paper. SMALL 4to. EDITION. Cloth extra	10	6
DEMY 8vo. EDITION. Cloth	6	0
FCAP. 8vo. EDITION. Cloth	3	6
24mo. EDIT. With red lines, cl.	2	6
32mo. EDITION.		
Cloth, limp	1	0
Cloth boards, gilt edges	1	6
48mo. EDITION.		
Cloth, limp	0	6
Roan	1	6

The above Editions are kept in a variety of bindings.

A CONCORDANCE TO THE "CHRISTIAN YEAR." Fcap. 8vo., cloth, 4*s.*

MUSINGS ON THE "CHRISTIAN YEAR." With GLEANINGS from Thirty Years' Intercourse with the late Rev. J. KEBLE, by CHARLOTTE M. YONGE. Second Edition. Fcap. 8vo., 7*s.* 6*d.*

By the same Author.

LYRA INNOCENTIUM. Thoughts in Verse on Christian Children. *Thirteenth Edition.* Fcap. 8vo., cloth, 5*s.*

——————— 48mo. edition, limp cloth, 6*d.* ; cloth boards, 1*s.*

MISCELLANEOUS POEMS by the Rev. JOHN KEBLE, M.A., Vicar of Hursley. *Third Edition.* Fcap., cloth, 6*s.*

THE PSALTER OR PSALMS OF DAVID: In English Verse. *Fourth Edition.* Fcap., cloth, 6*s.*

The above may also be had in various bindings.

By the late Rev. ISAAC WILLIAMS.

THE CATHEDRAL; or, The Catholic and Apostolic Church in England. Fcap. 8vo., cloth, 5*s.*; 32mo., cloth, 2*s.* 6*d.*

THE BAPTISTERY; or, The Way of Eternal Life. Fcap. 8vo., cloth, 7*s.* 6*d.* (with the Plates); 32mo., cloth, 2*s.* 6*d.*

HYMNS translated from the PARISIAN BREVIARY. 32mo., cloth, 2*s.* 6*d.*

THE CHRISTIAN SCHOLAR. Fcap. 8vo., cloth, 5*s.*; 32mo., cloth, 2*s.* 6*d.*

THOUGHTS IN PAST YEARS. 32mo., cloth, 2*s.* 6*d.*

THE SEVEN DAYS; or, The Old and New Creation. Fcap. 8vo., cloth, 3*s.* 6*d.*

By the late ARTHUR CLEVELAND COXE, D.D., Bishop of Western New York.

CHRISTIAN BALLADS AND POEMS. A New Edition, printed in Red and Black, Fcap. 8vo., cloth, 2*s.* 6*d.*—Cheap Edition, 1*s.*

The POEMS of GEORGE HERBERT.

THE TEMPLE. Sacred Poems and Private Ejaculations. A New Edition, in Red and Black, 24mo., cloth, 2*s.* 6*d.*—Cheap Edition, 1*s.*

LAYS OF THE EARLY ENGLISH CHURCH. By W. FOXLEY NORRIS, M.A., Rector of Witney. Fcap. 8vo., cloth, with Twelve Illustrations, 3*s*. 6*d*.

THE CORNISH BALLADS, with other Poems. By the late Rev. R. S. HAWKER, Vicar of Morwenstow; including a New Edition of the "Quest of the Sangraal." Second Edition, on toned paper, Fcap. 8vo., cloth, 5*s*.

THE CHILD'S CHRISTIAN YEAR. Hymns for every Sunday and Holyday throughout the Year. Cheap Edition, 18mo., cloth, 1*s*.

SERMONS.

THE LATE BISHOP OF SALISBURY.

SERMONS ON THE BEATITUDES, with others mostly preached before the University of Oxford; to which is added a Preface relating to the volume of "Essays and Reviews." New Edition. Crown 8vo., cloth, 7*s*. 6*d*.

REV. J. KEBLE.

SERMONS, OCCASIONAL AND PAROCHIAL. By the late Rev. JOHN KEBLE, M.A., Vicar of Hursley. 8vo., cloth, 12*s*.

REV. J. W. BURGON.

SHORT SERMONS FOR FAMILY READING, following the Course of the Christian Seasons. By the late Very Rev. J. W. BURGON, B.D., Dean of Chichester. First Series, 2 vols., Fcap. 8vo., cloth, 8*s*.—Second Series, 2 vols., Fcap. 8vo., cloth, 8*s*.

SERMONS FOR THE CHRISTIAN SEASONS.

First Series. Edited by JOHN ARMSTRONG, D.D. 4 vols., Fcap. 8vo., cloth, 10*s*.

Second Series. Edited by the Rev. JOHN BARROW, D.D. 4 vols., Fcap. 8vo., cloth, 10*s*.

SERMONS AND ADDRESSES.

By WILLIAM C. WHEELER, M.A., Wimbledon. Second Series. Cr. 8vo., cloth, 5*s*.

THE CHRISTIAN

With the Author's late Corrections

A CUMBERANCE TO

MUSINGS ON THE

Rev. J. KEBLE

LYRA INNOCENTIUM

MISCELLANEOUS

M.A.

THE

Cheap

GILBERT

Private Ejaculations. A

cloth, 2s. 6d.—Cheap

IURCH. By
ey. Fcap. 8vo.,

Poems. By the
enstow ; including
angraal." Second
1, 5*s*.

Hymns for every
ar. Cheap Edition,

ALISBURY.

ers mostly preached
h is added a Preface
d Reviews." New

By the late Rev.
8vo., cloth, 12*s*.

. BURGON.

READINGS, following the Course
e late Very Rev. J. W. BURGON,
rst Series, vols., Fcap. 8vo.,
, Fcap. 8vo., cloth, 8*s*.

HE CHRISTIAN
ONS.

ARMSTRONG, D.D. 4 vols.,

by the Rev. ISAAC BARROW, D.D.
oth, 10*s*.

ONS AND ADDRESSES.

HEELER, M.A., Wimbledon. Second Series.
, 5*s*.

HISTORICAL TALES,

Illustrating the Chief Events in Ecclesiastical History, British and Foreign, &c.

Fcap. 8vo., 1s. each Tale, or 3s. 6d. each Volume in cloth.

ENGLAND. Vol. I.

1.—THE CAVE IN THE HILLS; or, Cæcilius Viriathus.
5.—WILD SCENES AMONGST THE CELTS.
7.—THE RIVALS: A Tale of the Anglo-Saxon Church.
10.—THE BLACK DANES.
14.—THE ALLELUIA BATTLE; or, Pelagianism in Britain.

ENGLAND. Vol. II.

16.—ALICE OF FOBBING; or, The Times of Jack Straw and Wat Tyler.
18.—AUBREY DE L'ORNE; or, The Times of St. Anselm.
21.—THE FORSAKEN; or, The Times of St. Dunstan.
24.—WALTER THE ARMOURER; or, The Interdict.
27.—AGNES MARTIN; or, The Fall of Cardinal Wolsey.

AMERICA AND OUR COLONIES.

3.—THE CHIEF'S DAUGHTER; or, The Settlers in Virginia.
8.—THE CONVERT OF MASSACHUSETTS.
20.—WOLFINGHAM; or, The Convict Settler of Jervis Bay.
25.—THE CATECHUMENS OF THE COROMANDEL COAST.
28.—ROSE AND MINNIE; or, The Loyalist: A Tale of Canada in 1837.

FRANCE AND SPAIN.

2.—THE EXILES OF THE CEBENNA: a Journal written during the Decian Persecution.
22.—THE DOVE OF TABENNA; and THE RESCUE.
23.—LARACHE: A Tale of the Portuguese Church in the Sixteenth Century.
29.—DORES DE GUALDIM: A Tale of the Portuguese Revolution.

EASTERN AND NORTHERN EUROPE.

6.—THE LAZAR-HOUSE OF LEROS: a Tale of the Eastern Church.
11.—THE CONVERSION OF ST. VLADIMIR; or, The Martyrs of Kief.
13.—THE CROSS IN SWEDEN; or, The Days of King Ingi the Good.
17.—THE NORTHERN LIGHT: A Tale of Iceland and Greenland.
26.—THE DAUGHTERS OF POLA; a Tale of the Great Tenth Persecution.

ASIA AND AFRICA.

4.—THE LILY OF TIFLIS: a Sketch from Georgian Church History.
9.—THE QUAY OF THE DIOSCURI: a Tale of Nicene Times.
12.—THE SEA-TIGERS: A Tale of Mediæval Nestorianism.
15.—THE BRIDE OF RAMCUTTAH: A Tale of the Jewish Missions.
19.—LUCIA'S MARRIAGE; or, The Lions of Wady-Araba.

Dr. Elvey's Psalter.

16mo., cloth, 1*s.*; by Post, 1*s.* 2*d.*

A CHEAP EDITION (being the 28th) of

THE PSALTER; or, Canticles and Psalms of David.

Pointed for Chanting on a New Principle. With Explanations and Directions. By the late STEPHEN ELVEY, Mus. Doc., Organist of New and St. John's Colleges, and Organist and Choragus to the University of Oxford. With a Memorandum on the Pointing of the *Gloria Patri*, by Sir G. J. ELVEY.

Also,

II. FCAP. 8vo. EDITION (the 27th), limp cloth, 2*s.* 6*d.* With PROPER PSALMS. 3*s.*

III. LARGE TYPE EDITION for ORGAN (the 24th). Demy 8vo., cloth, 5*s.*

THE PROPER PSALMS separately. Fcap. 8vo., sewed, 6*d.*

THE CANTICLES separately (19th Edition). Fcap. 8vo., 3*d.*

Works of the Standard English Divines,

PUBLISHED IN THE LIBRARY OF ANGLO-CATHOLIC THEOLOGY.

Andrewes' (Bp.) Complete Works. 11 vols., 8vo., £3 7*s.*
THE SERMONS. (Separate.) 5 vols., £1 15*s.*

Beveridge's (Bp.) Complete Works. 12 vols., 8vo., £4 4*s.*
THE ENGLISH THEOLOGICAL WORKS. 10 vols., £3 10*s.*

Bramhall's (Abp.) Works, with Life and Letters, &c. 5 vols., 8vo., £1 15*s.*

Bull's (Bp.) Harmony on Justification. 2 vols., 8vo., 10*s.*
——— **Defence of the Nicene Creed.** 2 vols., 10*s.*
——— **Judgment of the Catholic Church.** 5*s.*

Cosin's (Bp.) Works Complete. 5 vols., 8vo., £1 10*s.*

Crakanthorp's Defensio Ecclesiæ Anglicanæ. 8vo., 7*s.*

Frank's Sermons. 2 vols., 8vo., 10*s.*

Forbes' Considerationes Modestæ. 2 vols., 8vo., 12*s.*

Gunning's Paschal, or Lent Fast. 8vo., 6*s.*

Hammond's Practical Catechism. 8vo., 5*s.*
——— **Miscellaneous Theological Works.** 5*s.*
——— **Thirty-one Sermons.** 2 Parts. 10*s.*

Hickes's Two Treatises on the Christian Priesthood. 3 vols., 8vo., 15*s.*

Johnson's (John) Theological Works. 2 vols., 8vo., 10*s.*
——— **English Canons.** 2 vols., 12*s.*

Laud's (Abp.) Complete Works. 7 vols., (9 Parts,) 8vo., £2 17*s.*

L'Estrange's Alliance of Divine Offices. 8vo., 6*s.*

Marshall's Penitential Discipline. 8vo., 4*s.*

Nicholson's (Bp.) Exposition of the Catechism. (This volume cannot be sold separate from the complete set.)

Overall's (Bp.) Convocation-book of 1606. 8vo., 5*s.*

Pearson's (Bp.) Vindiciæ Epistolarum S. Ignatii. 2 vols., 8vo., 10*s.*

Thorndike's (Herbert) Theological Works Complete. 6 vols., (10 Parts,) 8vo., £2 10*s.*

Wilson's (Bp.) Works Complete. With **Life,** by Rev. J. KEBLE. 7 vols., (8 Parts,) 8vo., £3 3*s.*

*** *The* 81 *Vols. in* 88, *for* £10 10*s. net.*